

Bárka 1999. 4.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Szepesi Attila: Nyelvemlékeim 3
Vérke parti ház 3
Kilenc bagoly (versek) 5
Kukorelly Endre: 6,6, 6, 999 6
Én amellet hogy (versek) 7
Hizsniai Zoltán: Tíz év után (Tolatás c. verseskönyvem summázata) 8
Rott József Sárréti sors 10
Költészet 15
A kés és a kötél (szociográfia) 16
Becsy András: Virágének (Zsenának) (versek) 19
Suhajda Zoltán: Négy csepp víz 21
Az ötödik csepp víz (versek) 22
Szentmártoni János: A csúzli 23
Szeretkezés 23
A kalap - avagy: pillanat egy régi délutánból (versek) 24
Polgár Julianna: Egyszázkilencvenkilencedik hálaének 25
Kettőszázadik hálaének 26
Kettőszázkettedik hálaének (versek) 27
Nagy Zoltán Mihály: Fogott figurák (novella) 28
Bogár Zoltán: Fájni fog (novella) 31
Gángoly Attila: A múlt varázsa (novella) 34
Bordás Sándor.: Szóba'szó 36
Várva 36
El - eddig (versek) 37
Kántor Zsolt: Fürge forrás, örömmel megszentelt 38
Ő (versek) 38
Király Levente: Sátor (vers) 40
Sass Ervin: Talpra 42
Világos 42
Téli világ (versek) 43

Műhely

Hermann Róbert. A szabadság végnapjai 44
Pomogáts Béla: Magyarország és erdélyiség (Asztalos Miklós emlékezete) 50
Kántor Lajos: Az Erdélyi Férfi (Asztalos Miklós, az ezredvégi Kolozsvárról nézve) 55
Bertha Zoltán: Vallásélmények és transzcendenciaképzetek az újabb erdélyi lírában 58
Németh Zoltán: Expanzió és otthonosság (Hizsniai Zoltán lírájáról) 65
Banner Zoltán: Cserepeimből összerakott kép (Lipták Pál művészetéről) 72

Figyelő

Márkus Béla: Bosznádi bárdok (Sarusi Mihály. Az Aranykapca álma) 76
Erdész Ádám: A szabadság kísértése (Kiss Gy. Csaba „politikai lecke-szövegeiről”) 80
Koppány Zsolt. Déjá vu? (Imre Flóra: A szép kötélverőné újakezdi) 85
Niedzielsky Katalin: Színház, ha felemel vagy provokál (Shakespeare Othellója és Peter Weiss Marat/Sade bemutatója Gyulán) 87

E számunkat

Lipták Pál grafikáival illusztráltuk

Nyelvemlékeim

Tühegy Őrhegy Aranylyuk - must aromájú igék
síkanyó cserekókó: valaki mondja-e még
szállja-e széli-madár a tükör vizeket
kéménykürtön civakodnak-e zöld lificek
jönnek-e búcsús dabronyiak meg ardiaiak
emelik kántálva a Bábótkán imazászlait
s hogyha suholy meg fürge kupács tovahúz
mondja-e betlehemes pásztor: idikusz-pidikusz
vagy csak a szél huhukol: név és nevezett oda van
s csuvik riogatja az éjt a hideg hiuban?

Vérke-parti ház

Hol görbe szél motoszkál
madárszárny-surrogásban,
és lelkek sora kószál
a világvégi házban:
botolnak éji léptek,
csoszognak puha talpak.
A zsarátnok kiégett,
és aki szólna, hallgat.

Gurulnak gesztenyék és
visszfényük ébenbarna,
akár az őszi ég és
a holtak üszkös arca.
Kéményre hull a porhó,
nincsen múlt, sem jövőendő,
és kormosan bolyongó
ablak tükrén a felhő.

Szélben a bogáncskóró
rozsdás levele hullik,
és mohos házfalakra
fenyők árnyéka nyúlik.
Tiktakkol falióra,
motoszkál kisegérke,
és bársonypuha hóra
csordul a harang vére...

Borbála, Luca-ünnep...
Hófúvásban derengő
subás pásztorok jönnek,
szól betlehemi csengő:

krampusz láncsal csörömpöl,
festett angyal kolompol.
Bojtárok zúzos ággal
hadonásznak bolondul...

Ünnepek vonulása
halottak másulása.
Nem lép be senki többé
a világvégi házba.
Se kert, se pincelépcső,
se diótörő varjak.
Aki szólhatna: messzi
ködökbe fúlva hallgat.

Balkáni virradatra
gyűlnek balkáni esték.
Őszekuszált utakra
léptek-tiporta mezsgyék.
Ajtón a szél dörömböl,
szavak emléke hamvad...
Kiszáradt vizek partján
kuvaszok felugatnak.

Kilenc bagoly

A havas cserefa
árnyékba hull...
Kilenc vén bagoly gubbaszt
álmatlanul.

Kósza lelkek járnak
a szúzhavat:
vérző-horpaszu ózek,
fogyok, nyulak.

A kilenc vén bagoly
berzenkedik.
Egyikük alkonyatkor
huhog kicsit.

A ködülte liget
visszahug
Félénken megpendülnek
a jégcsapok.

A havas cserefa
homályba hull...
Kilenc vén bagoly gubbaszt
álmatlanul.

Kukorelly Endre

6, 6, 6, 999

Föld, Nap, napraforgó. Gauguin széke. 1889,
Arles, Van Gogh üvöltözik a barátjával, Paul
Gauguinna. Aznap éjjel töből levágta a
saját jobb fülét. Dr. Gachet arcképe.
A Saint-Rémy-i elmeógyógyintézet. A Saint-
Rémy-i elmeógyógyintézet ápolója. 1890-ben az Avers-

sur-Oise-i elmeógyógyintézetben öngyilkos lett. Kávéházi
képeimen megpróbáltam kifejezni, hogy a kávéház
olyan hely, ahol megbolondulhat az ember,
és bűnöket követhet el. Megpróbáltam ezt
a gyöngéd rózsaszín, a vérvörös és
a sötétvörös bíborszín ellentétével, egy XV.

Lajos stílusához illő édes zölddel és
veronai zölddel kifejezni. Nyers, durva, görcsös,
nem finom, nincs humora. Nem szép.
Ez nem tetszik nekem. Túl erős,
mégis elesik. Férfi szegfűvel. Csúnya, valahogy
piszkos emberek, betegek is, látszik rajtuk

a halál. Nagyon fáradt emberek, vad
és lemondó, dolgoznak, mint a befogott
állatok. Egy vörös holland. Vörös volt
a haja. Összevérézte a szobákat, alig
tudták elállítani a vérzést. Le van
kötve a seb, úgy fordul, látszik

a másik füle. Vagyis a füle.
Eddig bírta ki, 37 és fél
évig, az elég sok. Nem biztos,
hogy nem szórakoznak veled. A sötétséget
fejezi ki, mely hatalmában tart egy
szunnyadót. Halványlila, kopott vörös, krómsárga, halvány

citromzöld, vérvörös, narancssárga,
zöld.
A mosdóasztal
narancssárga.
Az ablak zöld.
Ciprusok.

Én amellet hogy

Én amellet, hogy nem dalolom el
saját fájdalमत s örömet,
csak kérdezősködök (de nem felel
senki. Vagy néha
mégis válaszolnak,
néha meg nem, ilyen az ügymenet),

amellet, hogy simán félreteszek,
ha arról van szó, bármi szintű fát,
s bár csak holnapi újságot veszek,
nem mondom, ha tudom,
hogy mi lesz holnap,
és nem vágok hozzá túl bölcs pofát,

amellet, mégis, azt se gondolom,
ha nem olvasod el, az jobb neked,
a (bocsánat, hogy így mondom) dalom,
mert helyette találsz
valami jobbat.
Lehet. De ne vegyél rá lassú mérgeket.

Hizsnjai Zoltán

Tíz év után

(Tolatás c. verseskönyvem summázata)

Üres minden,
mint egy sóbánya fényképe -
rövidlátó a bőr, süket a szem
és néma a szaglás;
nyerítve üget a tehetetlenség,
s tapsolnak a fogak.

A levegő földhöz vágott tök
- két manccsal tapasztjuk szánkba;
sötét van, akár embriók
szívében napfogyatkozáskor.

Csörlőn emelkedik
garatomig az inger,
s úgy tapogatózom,
akárha folyton
bordák közé nyúlnék.

Szemem fénye

a koponyámba tömködött belek
tekervényei közül nem bír kiszabadulni
a gondolat örvényében
pörög a valóság
vak világítótornya.

Tudjuk már, honnan a hányadik ajtó
nyílik a paradicsomba, látjuk
a lealkudott szárnyesapásokat,
kockás mozdulatokat a váró-
termek tükörszobáiból,
ahol kalapáccsal verték
belénk az eszmék Ámor-nyilait,
mutatóujjakat imádatok velünk -
és a tükörben reggelente végül
felpróbáltam én is mutatóujjamat.

De szorít már a koponyám,
megfulladok benne,
s akár tátott szájba
ordító befalazott fül -
négyütemű hörgés,
gargalizáló dízelek;
sziklaszobromon immár
két árva csáp mered:
elkötött köldökzsinór és porzó.

Túsarkú cipőben
jár a fagy,
de néhány fültövön
csapott mondat
idesomfordál szégyenkezve
a hideg falakban éjjel
összemelegednek a huzalok.

Belátni a kert eresztékeibe,
a természet csapolásaiba,
ámde a szellem csak a négykézlábra
ereszkedett dolgok hátán lovagol,
s a tócsába verődött szenvedések
tükreiben nézegeti magát.

Még emlékezetem hűtőkirakatában tárolom
a semmiben dobbantó, vak energiát,
de soraimat, mint véres
hentesbárdok élet,
egyenként mind a
radírokba törlöm.

Állok - éjféli tóból
holdfénynél kimeredő kasza -,
s amit általam látni

azt látom magamból.

Péppé passzírozott arcomat.

Rott József

Sárréti sors*

Elég ránézni a térképre, s látni; Vésztő és környéke egy elmaradott térségen belül is elszigetelt hely: a Kis-Sárrét süppedős talajáról nehéz az elrugaszkodás. A regionális vasútnak ugyan itt a központja, s a legtöbb családnak ez ad kenyeret, ám a vonal elhasznált, kezdetleges, fuvaroztatni vagy utazni rajta lassú, körülményes. Az autópályák elkerülik a falut, idegen csak kerülőutakon, kérdezősködve jut el ide.

Szegény falu ez, hetivásárra is csak kéthetente futja, pedig a nyolcezer lakosra nem jut tisztességes ruházati bolt. Könyvet, hanglemezt csak mutatóban látsz, nem akad vendéglátó hely, ahol megvacsorázhatnál, nincs panzió, ahol megpihenhetnél. Körös-körül legelők, szántók, a szemhatár a Sebes-Körös árterülete a folyót kísérő keskeny erdősávval, csupaszabb, sivárabb aligha lehetne.

Forró nyári délután, traktorok verik föl a fűtca porát, a kerékpárúton gyerekek, öregasszonyok tapossák a pedált, és munkanélküli férfiak járnak kocsmáról kocsmaára.

Gügyöri Kis Zolkónak izzik az arca, nincs még harmincöt éves, ám ötvennek mondanád. Az úttesten imbolyog a biciklivel, kiabálnak utána a kocsma elől.

- Lapos a kerék!
- Csak alul - gügyögi maga elé, ám ezen legföljebb az idegen nevet.
- Lapos a kerék!
- Csak alul - gügyögi maga elé.

A vidék a rendszerváltozás után még magárahagyatottabbá és kiszolgáltatottabbá vált. A kárpótlás kevés családot érintett olyan mértékben, hogy főfájás nélkül megéljenek a földből. Az elveszett gyakorlat és a gépek hiánya megnehezítette az indulást, s az azóta megerősödött magángazdaságok sem jelentenek húzóerőt a falu számára.

Munkahely hiányában a szakképzettség értéke is alacsony, a felsőfokot végzett fiatalok ritkán térnek vissza a faluba. Elnéptelenedés kezdődött a környéken, Vésztő is elvesztette a lakossága közel egyharmadát. Aki megtehetette, régen továbbállt, másokat itt tart a fölépülése idejére elértéktelenedett, kamatterhes házuk, a disznóól és a kiskert. A háztáji állattartás alig jövedelmez, mégis szükséges a létfenntartáshoz. Mintha távoli történelmi korokba zuhantak volna vissza, lemondva a szabad költözködési jogról, önfenntartásra berendezkedve.

A meszelésre, bútortvásárlásra, ruházkodásra szánt összegekből régóta a konyhapénzt pótolgatják a háziasszonyok, a kiváltságosok jólétét legalább olyan nehezen tűrik, mint a saját nyomorúságukat. Bálábontáskor összegyűlnek a használtruha-kereskedések előtt, eltaposott papucsban csoszognak a porban, várják a nagyszájú eladót.

Gügyöri Kis Zolkó gumicsizmában jár télen, nyáron.

- Örökös viselet - mondja. - Olcsó, vagyis ehhez még úgy jutottam vagy öt esztendeje, amikor ráalkudtam a vásárban. Víz, sár nem hat meg, ha a lábamon van. Esténként leveretem a kerti csapnál, másnap éppen csak bele kell dugni a lábam.

Kiszívja a csikket, indul a kocsmajtó felé.

- Szeretném is, ha telente nem lenne olyan hideg, és nyáron nem fülledne bele a lábam. Mégis azt utálok leginkább, amikor a sárban cuppog. Úgy érzem, tőből szakad ki a lábam, ilyenkor

---

* Részletek egy terjedelmesebb szociográfiai műből.

szentségelek, az isten verje meg Zolkó, neked se telik tisztességes lábbelire.

Nehéz úgy megtenni a faluban két-háromszáz métert, hogy ne akadjon az ember kocsmára. Messziről meglátni a falnak, kerítésnek döntött ócska biciklikről. A nagyfröccs huszonnyolc forint, ha valakinek arra se telik, fölírják segélyfizetésig.

Pénz! Hetekig elvan az ember nélküle, ha akad a kamrában rágcsálni való. A legszükségesebbeket föl lehet íratni a boltokban is: errefelé nem működik az önkiszolgáló rendszer: vevő és eladó minden tételt megbeszél egymással.

Segélyfizetés idején százak várakoznak a posta előtt, lesik a kézbesítőt. Félnapnyi remény.

Gügyöri Kis Zolkó a feleségével lép be a kocsmába. Sör, kávé, eltartott kisujj, csendes duruzsolás, sercenő foszfor, jóízű füst. A sarokban játékgépek vonzzák a tekintetet sziporkázva, Zolkó odalép, az asszonykán szakadt gumipapucs, húzná vissza, aztán belemerülnek a játékba. Pitty-pitty, piritty-piritty, pitty!

- Még egy ezresért, aranyom!

- Menjünk.

- Csak egyszer.

- A ragya verje ki a képed!

Már Zolkó is ideges, kiszállna, ha pénzénél lenne, ám az a fránya gép megmakacsolja magát. Pitty! Pitty! Zolkó két tenyérrel püföli a gépet, dühöng.

- Gügyöri Kis! - fenyegeti meg a pultos lány. - Szólok a főnöknek!

- Te is bántasz, aranyom?

A vesztes összeszorítja a fogát, sokat kell még innia ahhoz, hogy ismét megszólaljon. Panaszkodni, sérelmet számon kérni itt nem szokás, a nyíltságtól valósággal megretten a református lélek, ha váratlanul éri. A sorsdöntő párbeszédet házon belül is sokszor a félelem és harag gerjeszti. A megélhetés nehézsége az akarnoki, öntörvényű családvezetésnek kedvez. A megszerzett tulajdon szentség, legyen az ház, autó, koca vagy taliga.

Gügyöri Kis Zolkónak a kocsmaudvarról tűnt el a biciklije. Először arra gondolt, tréfálnak vele. Morzsolgatta borostás állát, és igyekezett jó képet vágni a dologhoz. Aztán elurulta a nyugtalanság.

- Az asszony! Mit szól? Tényleg nem láttátok? Nem merek a szeme elé kerülni.

Csizmalábon tart a közeli borozóhoz, meg-megállítja a szembejövőket.

- Az ülése szakadt volt, svájcisapkát kötöttem rá még tavaly. A kormányt a Gabri adta, olyan rozsdásforma, a váza szürke.

Betér, fröccsöt rendel a pultnál, a hangja merő panasz.

- Nem volt azon se csomagtartó, se világítás. Adjatok egy cigit!... A jobbos pedálról lerúgtam a gumit. Különben hasznavehető jószág az.

Fogja a fejét.

- Felkötöm magam, ha nem kerül elő.

A környéken minden településre jut elmeszociális otthon vagy elfekvő, a házaknál ápoltak és azon esetek száma, melyeknél legföljebb a fölismerésig jutott el a család, legalább annyi. Akiben ma még tartja a lelket az alkohol, ugyanúgy veszélyeztetett.

Gügyöri Kis Zolkó csak fülel, aztán odacsalja a közeli asztalhoz a beszélgetés. Két nyugdíjas kőműves meg egy nyúzott arcú kubikus mondja a magáét.

- Meghót. Bizony.

- Hittétek vóna?

- Vicces gyerek vót, na. Mondom neki az egyik nyáron, vidd el hozzátok ezt a macskát, van itt belőle elég. Ott állt egy szál gatyában, tűzött a fejére a nap. Hogyan vigyem haza? Beletettem neki egy zsákba, a hátára dobta, ment és ordított.

Nevetnek.

- A rusnya állat körme beleakadt a bőrébe, úgy szerették egymást hazáig.

- Beküdtük az istállóba. A tehenet! Azt dugd meg! Az ajtóból figyeltük. Na, milyen? Jó!, kiabálta.

Jó meleg!

- Milyen konok az anyja!

- A Margit?

- Mondom. Egyszer hiányzott róla a gatyá, az alsó, úgy keveredett haza. Margit addig verte, faggatta, míg megvallotta, hogy elkaparta a tószigeten. Gatyá... gatyá... tósziget... tósziget.

Az állukat dörzsölik a sör után, nevetnek.

- Nem baj az, ha belecsúszik valami a gatyába, csak hozd haza. Kimentek a szigetre, kiásatta vele a fődből, és kicsutakolta a vénasszony, ki ám. Átragad a jókedvük Gügyöri Kis Zolkóra, mindjárt nem látja olyan borúsán a helyzetét. Iszik még egy fröccsöt, és kibandukol a faluszéli szeméttelre. A szél bele-belekap a füstbe, megköhögteni, csípi a torkát.

Cigányok jönnek szembe vele, az egyikük arcát teljesen benötte a borosta, vastag, homályos szemüveg mögül hunyorog rá. Öt-hatesztendős purdék gázolnak át a pocsolyákon, a hónuk alatt üres üvegeket szorongatnak. Kissé lemaradva a kutyafogatos fiú baktat. A csimbókos bundájú korcs babakocsikerekekből és deszkából összerótt, nyeklő-nyakló alkalmatosságot húz, rajta fél téglák és néhány bádagedény.

- Hová kalamolsz, te fehér gyerek? - kérdezi tőle a szemüveges.

Olyan dühösen villan a szeme, hogy békén hagyják.

Estére összeszed négy-öt biciklikereket, melyek kiadják a küllőt, egy ütött-kopott vázat, a pedál, amire rátalál, jobb, mint a sajátja volt.

A tehetősebb családok a közeli városokban intézik a nagyobb bevásárlásokat. Kocsival huszonöt perc alatt Gyulára érni, ahol gazdagabb a választék, és az emberek se néznek egymás kosarába.

A faluvezetés a múlt rendszerben megerősödött, iskolázottnak alig, műveltnek, gondolkodónak még kevésbé mondható érdekcsoport. Tudatosan ápolja az MSZMP-múltú kapcsolatrendszerét, az idegenekkel szemben gyanakvó és távolságtartó, a helybéliekkel szemben szigorú, akaratérvényesítő.

A gondosan fölépített, központosított intézményrendszer olyan találmány, mellyel a vezető hierarchia csúcsáig mindenki rettegésben tartható. Elég csak elejteni a szót: ketten is várnak a munkahelyedre... Központosított iskola és óvoda. Az óvónő tart a tagóvoda vezetőjétől, aki a központi igazgatónak tartozik elszámolással, ő pedig a polgármesternek tartozik engedelmisséggel. Már kezdené sajnálni valamennyiüket az ember, hogy ennyi féltékenykedés, intrika, megszegyenyítés és gyűlölködés közepette hogyan lehet létezni, ha nem a falu lenne az igazi vesztes. Mert hogyan válasszon a szülő, ha nem önállóak az iskolák, óvodák? Ha nincs saját koncepciójuk, ha nem fűti őket az egészséges rivalizálás? Ha már mindannyian beleszürkültek az érdektelenségbe?... Egyetlen gondolkodásmód, egyetlen múltban gyökerező mentalitás: engedelmeskedj, mert betörjük a fejed. Mintha visszaléptünk volna a fekete-fehér televíziós szórakozáshoz, a május elsejei felvonuláskor a házfalak között visszhangzó vezényszavakhoz, a tűréshez és a suttozáshoz. Amikor nagyot köszönünk előre, aztán kiköpünk a vezetők háta mögött. A hivatalban, akár egy közéleti panoptikumban, még ma is látni olyan tanulatlan, pulykatermészetű titkárnókat, iktatókat, akikről legalábbis azt feltételeznék a gyanútlan idegen a testtartásuk, gesztusaik után: ellenőrzést végző megyei előljárók.

S mi szükséges a hatalom megtartásához?

Ne lépd túl a költségvetést, jut, akinek jut, mindenki úgysem kaphat, legalább nektek legyen.

Ne támogasd a jó eszű fiatalokat, ne segítsd őket ösztöndíjhoz, s az istenért, nehogy visszahívd őket a faluba! Ha mégis hazatérnének, ne adj nekik megfelelő munkát, félemlítsd meg és lépten-nyomon ellenőriztesd őket a besúgóiddal. Rendeld raporra, szégyenítsd meg őket, míg elégük nem lesz. Elmennek majd maguktól.

Építtess állami támogatásból és erőszakkal kicsikart lakossági hozzájárulásból utakat, aztán tégy úgy, mintha te dolgoztál volna meg érte.

Nyeld le a békát, hogy településed várossá válási igényét újra és újra elutasítják az elmaradottsága miatt, közben a szűkebb társaságodban hangoztasd, hogy a polgáraid szívesebben tengődnek segélyekből, mint munkához kezdjenek.

Járad közkölségen a megyét, országot, ápod a múltban gyökerező kapcsolataidat, és számoltass be róla az önkormányzat lapjában, a lapokban, milyen áldozatkészek vagytok.

Ekkor már hátradőlhetsz a karosszékben: a rendszer működik magától, lehetsz kegyes, kedves vagy haragvó, adakozó vagy bármit megtagadó, mikor milyen kedved van, hiszen bebizonyítottad; az itt élőknek nyűg a demokrácia, az önállóság lehetősége és felelőssége: muszáj vagy dönteni helyettük.

A templomkertben megbarnulnak az óriásplatán levelei, lehullanak, zörögnek a gyalogjárón, hordja őket a szél, akárcsak a port a tengeri-aratásra járó kombájnok és pótkocsis teherautók nyomában.

Hajnalonta behártyásodnak a tócsák, a Holt-Körös partját kísérő erdősávon varjak tízezrei éjszakáznak, s mikor fölfelhőznek, surrogó szárnyverdesésüktől reszket a levegő a falu fölött.

Gügyöri Kis Zolkó szakadt pufajkában, gumicsizmában tapossa a pedált kocsmától kocsmáig. Csak ott időzik, ahol fölírják neki a fogyasztást vagy fizetnek neki a komák, egykori munkatársak. Mert jártak itt olyan idők, amikor a szaktársak egymással vetélkedve kérték ki a következő kört. Most, főleg a tél közeledtével, a kertásáson kívül alig keresnek valamire napszámot, és Gügyöri Kis Zolkónak fröccsre se telik. Reszket a keze, és nem szívesen szólal meg, mert olyan furcsa a hangja, reszkető.

S ha megszólalna is, mit lehet még ilyenkor mondani?

Etetéskor fölakasztja magát a disznóól keresztgerendájára. A nyolcesztendő fia találja meg, mielőtt kikezdené a hízó.

Laci barátom, a Pisti fiú édesanyja és Endre, akinek az apja is ily módon végzett magával alig egy-két éve... A környék bizony minden esztendőben kiad egy-egy vasúti szerencsétlenségre való halottat, persze így, elszórva, egyikből sem lesz napi hír. Nincs nemzeti gyász.

Van viszont csöndes beletörődés, a probléma teljes elhallgatása.

Költészet

Rövidgatyában áll meg a kocsmapulttól néhány lépésre, remeg a lába, a lapos bőrrerszényt szorongató keze meg-megemelkedik, orrtöve verejtéktől fénylik, tekintetével keres valakit, akivel megoszthatja keservét, végül széttárja a karját, s kifakad.

- A legnehezebb tíz perc volt, a legrohadtabb, amit valaha megéltem, de száradjon le a lábam, ha még egyszer beteszem a vénasszonyhoz.

Unott arcok fordulnak feléje.

- Tán Kolombusz nénihez szegődtél?

- Kúpcserепet igazítottam, meszeltem a hátsó fertályt, ő meg furtonfurt a nyomomban, a cigi is a számra pörkölődik, úgy kidolgoztatja az időt. Tedd ide, azt oda, csikos a meszelés, ne csöpögtesd a kőre, mártsad, a mész fogyjon, ne a meszelő kopjon, közben meggondolja magát, ezt mégis inkább oda, s még engem teremt le, miért nem úgy csináltam mindjárt.

- Ő fizet - szólt közbe valaki a fröccsös pohár fölül. - Legény vagy még Ferikém, máskülönben megszokhattad volna.

Ferinek remeg a feje, s a homlokát törölgeti.

- Koslat a hátad mögött, és mondja egyfolytában, nincs tőle nyugtod, nem hallod a saját gondolatod, aztán hirtelen fölissza a ház. Rágyújtasz végre, de már kiált, hogy gyere be, s verheted ki a parazsat.

- Csak nem kapott a lába közé?

- Megszólított, ahogy a szoba közepére értem, eleinte nem értettem, mit csinál, s azt se, mit mond, meghátráltam, ő fölvitte a hangját, kiabált, a szívem majd kiugrott, ő lépett utánam, én uccu, az ablak felé, akkor jöttem rá, hogy verset szaval, s ez még rosszabb volt, mert röhögnöm kellett,

gyomorból, gyalázatosan, kacagni teli torokból, de ezt meg nem lehetett, csak rázott belül, verte a mellkasom, ő meg mondta, mondta, aztán meghajolt, pucoltam kifelé, át az udvaron, egészen idáig.

- Ha a combja közé kap, aligha mozdulsz.

- Hagyjon már a badarsággal, nem látja, hogy reszket a lábam? Az öreg paraszt elmerül az emlékeiben.

- A férjével dógoztam, kérdeztem az asszony felől, ü azt se tudja, merre van. Nem lehet az! Ilyen, mondja, gondol egyet, elmén a hegyekbe, aztán megtér paradicsombefőzésre vagy káposztasavanyításra. Mikor láttad? Van egy hónapja is. Mit eszel? Ami akad a kamrában, meg néha mondja a telefonba. Megérdemled a sorsod, koma.

- Azért mondják Kolombusznak - csatlakozik a beszélgetéshez a kocsmáros -, mert bejárta a világot. Olyan lapokat küldözgetett, képeseket, hogy csak forgatták a postások. A bélyegek mutatták meg a pecsét, hogy nem hamisság az egész.

- Jött haza olyan ruhában, kalapban - teszi hozzá a másik öreg -, azt hitted, filmet látsz. Rúzs, hajfesték, aranylánc, amit akartok, és csacsogott, csacsogott.

- Lavórantennája van - méltatlankodott Feri -, a lábát alig bírja, mégis megy, leereszti az utcai redőnyöket, és beteszi a nagykaput.

- Szavalóversenyekre jár.

- Nyugdíjasan majd te is a más bukszájára utazol.

- De versekkel nem fogok kínozni senkit.

A kés és a kötél

Mindig sietni látom, ahogy családapákhoz illik dologidőben, éppen csak beugrik a kocsmába, a pultnál hajtja föl a pálinkát, míg zsebre söpri a visszajárót; széles, bőrkeményedéses tenyerében elvész a féldecis pohár. Még fényes a szája az egy kortyban elnyelt törkölytől, mikor elköszön, s pattan föl a korláttól eltámasztott, ócska biciklire. Teli talppal, a testsúlyát beleadva tekeri a pedált, mintha tüzet oltani igyekezne, visszahajtott szárú gumicsizmája, sárral fölvert nadrágja és pufajkája hamar eltűnik a főutca porral belepett, visszakurtított akácfái mögött.

- Sietős Gabrinak - néz utána Sándor bátyám, aki öregségére a kosárfonásban szerzett járatosságot.

- Mindjárt ebédszünetre zár a Jager, s ha ott nem kap - mondja a kocsmáros, miközben ellegyinti a feléje bodorodó füstöt -, legközelebb csak a restiben ihat, mert úgy higgyétek meg, hogy sehol nem iszik többet egy felesnél vagy egy pohár sörnél, mintha csak a szomját csillapítaná.

- Nem ivott a Gabri ennyire - veszi védelmébe az egyik utcabelije. - Meg se túrték volna a munkahelyén.

- Az idejéből már futja.

- A segélyből viszont aligha.

- Annyit azért megkeres, amit a torkára locsol. Látom emitt-amott kertet ásni, szekeret rakni, fát vágni, mert amúgy dolgos gyerek vót mindig. Nálunk tizenöt éve ő böki a disznót, jobban, mint a hentes, megmondhatom.

Este megtántorodik, amikor föllép a kocsmalépcsőn, a fejbúbjára tolja a sipkát, kikéri a pálinkát, lezöttyen egy magányos asztalhoz, és szétvetett lábbal szuszog.

- Macskát fogtál? - ugratja Dezső, az országot látott, nagy építkezéseket megjárta kőműves.

- Az mit jelent?

- Az egyik koma annyira szerette a tütüt, hogy nem volt megállj, míg emelni tudta a poharat. A felesége ráunt, lement a pincébe, és kiöntötte az eperfa hordóból a pálinkát. De nem tette vissza a fedelét, beleesett a macska, és nem bírt kiugrani belőle. Jött haza az ember danolva, csatarászva, buktatta volna meg a poharat, hanem a macska akadt a kezébe. Csavarni kezdte a nyakát. Cirmikém, csak egy háromcentest adjál!

A hahota nincs ínyére Gabrinak, bár maga is megereszt egy megbocsátó, kesernyés mosolyt.

- Szomszéd - emeli föl a hangját, s vele a mutatóujját -, én ötkor már megszúrta egy másfél mázsás hízó, segítség csak ahhoz kellett, hogy beadják a vérnek a lábast. Anyámnál fát metszettem, tápért voltam...

Újabb vendégek érkeznek, hangja belevész a duruzsolásba, magamagának mondja, és kifejezéstelen arccal bólogat hozzá.

- Ráharapott a kötélre, meghúzta, a kés fölfelé, bökés és vágás oldalra, majd' kiverte a vére a tálat a kezemből.

Sötét mellékutakon kerekezik haza, hidegen bekanalazza az ebédmaradékot, aztán elfekszik ruhástól, a krimi után riad föl zaklatott, zavaros álmából. A felesége megijed tőle, nyugtatni akarja s ezáltal önmagát is.

Gabrit kiveri a víz, nem tudja, hol van, kést ragad, az asszony visít, a gyerekek mezítláb menekülnek a szomszédba.

Másnap nem akarják, nem merik emlékeztetni a történetekre, a felesége elkeseredésében hányja föl, amikor ismét inni látja. Gabri sokáig nem szól, csak a keze reszket és vörösödik rettenetesen.

- Mit tegyek?! - üvölti aztán, hogy a hatodik szomszédban is hallik. - Kössem föl magam?

S mindenki tudja, hogy előbb-utóbb ez lesz a vége.

Becsy András

Virágének (Zsenának)

1. Füvek

Nyakig gombolt ingű felhők elől
bújnék behúzott függönyöd mögé,
s kapaszkodnék testedre egyre föl,
mint zsenge szőlőkacs sodrony köré,

s hiába húzna mélyből-nőtt azúr,
ereszteném úgy körmeim beléd,
mint vízesésnek zöldje gyökerét
síkos kövek közébe támaszul.

Az Átrium kávéház karzatán
csészéd gőzébe pólyált arcodat
légkondi' őrzi, déli hangulat,

s a fölénk hajló pálmafák, rügyek
tövén a fitte lakkozott füvek...
Az Átrium kávéház karzatán.

2. Kövek

kövek vagyunk gyémánttá csiszoltak
rácsos szerkezetem hajszálrepe-
déseiből burjánzó indák in-
dulnak szigonyként feléd kötni hoz-
zád magam suhanva budapestnek

míg a visszarohanó fák kande-
láberekkel versengve maradnak
el mögöttünk az árnyjátékokban

3. Kagylók

Trabant-szín nappalok tapéta-bája
(akár mosatlan késen tegnapi csók)
ragad, s éjjelre hálójába várja
egy összegyűrt ágylámláján túli pók.

Cipőm talpán unott rágógumi-szók
száradnak el előszobákba zárva,
s kis szélmalom-tusáik, mint kavicsok,
ropognak lépteimnek ritmusára.

Riglizd az ablakot, betedd az ajtót,
és mint ki halhatatlan művet alkot,
hozzánkvaló téstát végy, s főzd a pörce

zsírján, hogy túró, tejföl csússzon össze,
s őrizd, ne vedd fedőjét lábosáról
ne hűljön el, s veszítsen illatából!

Suhajda Zoltán

Négy csepp víz

Tusolás közben
mindig meglep egy angyal.
Felszáll a fürdőszobaablakig,
s bár emeletes házunk van,
eljön és elmondja
ugyanazt mindennap,
és mosolyog,
mikor a párás ablakra rajzolok.

Azt hittem,
hogy ilyen sok találkozás után
az angyal nem csak
tusoláskor lep majd meg.
Vártam,
hogy egy délelőtt,
szinte már családtagként,
betoppanjon hozzánk,
és együtt röhögjünk,
mikor a fürdőszobából kifelé jövet
meglát meztelenül.

Ma nagyon gyorsan tusoltam.
Az angyal megint eljött,
de szakadt, koszos ruhában,
és menetrend szerinti
repülön szállt fel.
Mosoly helyett
beesett arca
és karikás szemei beszéltek.
Valami megtépázta a glóriáját.

A tegnapi tusoláskor
megmutattam az angyalnak
növekvő szárnyaimat.
Néhány csepp víz
miatt történt mindez?
Ő nagyon megdicsért,
de én tudtam,
a repülésre még várnom kell.

Az ötödik csepp víz

Mostanában nem találkozom
az angyallal.
Pedig mivel nyár van,
a hőség miatt többször tusolok.
Hiába rajzolnék
hülye ákombákomokat
a párás ablakra,
nem jönne el.
Elköltözött.

Szentmártoni János

A csúzli

Ősi ködökből kihullt madárszerkezet.
Babonák letisztult csontváza.
A V megnyújtott tövű reliefje.
A csirkecsont.
Még mindig érte nyúlunk,
kiemeljük a gőzölgő húsromok közül,
hogy társunkkal megosztva
apró ujjmozdulatokkal kettétörjük
valami szebb jövő reményében.
Vékony-nedves semmi-ágrajz.
Mi mégis csillaghullás misztériumát

látjuk a leves sűrűjéből kibontakozni
- s meglehet: a kétágú villa
halk kattánásában
reményeink törnek majd ketté.

Én inkább csúzlinak használnám,
és apró kavicsokat lődöznék vele.

Szeretkezés

Anyám szeretkezik. Arcán a gyönyör
ölelkezik a fájdalommal.
E kettős elragadtatás
fel-feltörő lihegése
betölti hiányos emlékeim
- ablakuk már csupa pára.
Feje párnavölgyben
- izzadt szövetén hajfonatok
úszó békanyála.
A férfiháton csermelyágak.
Anyám szép mellei közt
idegen száj hagyja csiganyomát.

A kalap - avagy: pillanat egy régi délutánból

Nagyapám kurta kalapban metszi a szőlőt,
görbe háta árnyak pókhálója.
Nagyanyám tölti hanggal a konyhát,
ajtóba állva ebédet kiált.
Az öreg elindul, kalapja fejemre röppen.
Nyikorgó asztalhoz ül,
ingujjai maguktól gyűrődnek könyökéig.
Sámlin kuporgok, s a kalap lyukain át
nézem: gőzölög szájából a leves.

Polgár Julianna

Egyszázkilencvenkilencedik hálaének

(Szárnyalás-születés)

Gyönyörű Gyöngyszavúmnak
(és Füst Milán, valamint Nagy László emlékének születésnapján)

Szél szél sziklaszirt-szövetség
szédület - szárnyalás-születés -

Szél szél szikráztató szentség
szivárványt szólólongató szépség

Szél szél szökellő-szöktető
szerelemszigony a szende szívben

Szél szél szenvedélyszakadék
szitokszírom a szenvedő szájon

Szél szél szerencseszállató
szükségzaggató szabadság

Szél szél szavakkal szederjes
számadás - szószáműzetés -

1996. július 17., Dömsöd, Petőfi-tölgyfa

Kettőszázadik hálaének

(Zarándokhely-hírelés)

Gyönyörű Gyöngyszavúmnak
(és Duray Miklósnak születésnapján)

Zengő zarándokhelyen ez a táj

ez a holtág-ezüsttel telehímzett
„Duna-szagú” táj hol úgy teremnek
a tolakvó gondolatgöröngyök
mint zöld-lemezkés békalencsék

És úgy menetelnek úgy seregelnek
az ereklyés Múlt emlékműveihez mintha
élők - holtakat siratók kedves-idézők -
míg föllebeg a Lét és a bódulatbekecses

Éjszaka fekete burka bomlón parázslík

Áldás Havára harangoz hites-árva
Hiányod mert ott messze még
igaztalan az Ige és megdicsőül a bűn

1996. július 18., Dömsöd

Kettőszázkettedik hálaének

(Világ-szétáradás)

Gyönyörű Gyöngyszavúmnak
(és Sebeők Jánosnak születésnapra)

Szétárad a Világ bennem ahogy
a parton heverek - - Pátosznak terel
a Duna-csobogás és a nyurga nyárfák
lemezes levele hol a szél és a fény
foszt fészkeket - -Zsong zajong

a lázas Természet és lázad a nádas
a rám szakadó remegő ragyogásban

Mert csattog az Idő szakadatlan
miként a fölgyorsuló vonatkerék

És a SUHANÁS rozsdaragyas
ítélkezéseink sóhaja hol hiába
fékez a megmérettetés mozdonya
kisiklik aranyló arány és minden
mérték ki bimbózó bizalom és megértés

1996. július 20., Budapest

Nagy Zoltán Mihály

Fogott figurák

Kisország nagyhírű íróját. Munka közben. Az álom.

Rendkívüli eset. Naná. Hogy nyomós oka.

Penzumot termő napirendjét. A délelőtti órákban. Nőnemű rajongó látogatása. Parttalan áradozás. Amelyben alkotói zsenialitását egekig. A fecsegő vendég. Aki otthonosan a dolgozószobában. Az irányítás jogával kénye-kedve szerint. A helyzetet. Természetesen keresztbe vetett lábbal. Kurta szoknyája combtőig fel. Amikor végre be. A száját. Azaz kellőképpen. A férfivágyat. Nem dedikálható könyvekkel. Mint az egy rajongótól elvárható. Ehelyett bővérű ötlettel ágyba. A házigazdát. Aki a fejleménytől kissé meg. De ellene nem. Hosszan. Szinte végkimerülésig. Eközben a hölgy kétszer el. Az író is nagy kedvét. A kéjes csetepatéban. Kötelező penzumáról tökéletesen meg. Némi lelkiismeret-furdalás csak akkor. Mikor a nő harmadszor el. Most az ajtón át. Nosza! Gyorsan kulcsra. A bejáratot. Vissza írómasinájához. Amelyben papíros. A legújabb opusz munkacímével. ALABÁSTROM NYAKRA TEKEREDŐ KOSZOS GATYAMADZAG. Hű! Micsoda távlat. Az elejtett szálát fel. Rá a cselekmény eseménysorát. Ékességül gondosan szemenszedett jelzőket. Ebéd nélküli egyhuzamban estig. Nem csoda hát. Ha végül bele. A teremtésbe. Kezdetben csak le-le. Pilláit puha érintéssel az álom. Hogy újra. Hosszabbodó időközönként fel. Aztán fejest a kába tudatba. És huzamosabb ideig ott. Az író feje a masinára. Édesden kicsorduló nyála a billentyűkre.

Abban a pillanatban Egyik Énje. A tudatalatti elnyomottság kalitkájából ki.
(A történet kezdetének vége)

Természetesen az Egész író alakjában. A város fényei közé. A szabadság levegőjét hatalmas lélegzettel be. És azonnal. A legközelebbi harmadosztályú kocsmá felé. Ahol az író törzsvendégnek. Hiszen hosszúlépésekkel felajzottan gyakorta itt. Megformálni kívánt hőseinek életszerű prototípusait. A zsidongó Én-részek mégoly lelkes ajánlásaira fittyet hányva.

- Az önkényből elég. Most az. Amit és ahogy én? - Egyik Én elszántan hóna alatt a mappát.

A vadnyugati módit utánzó ivóban csakhamar. A jobb hátsó sarokasztalt. Bele magát a kényelmes bőrhuzatú székbe. Keze ügyébe a mappát. És oda. A tébláboló pincért.

- Rövidlépés!

A pincér hűledezve gyökeret.

- Író úr! Pro primo: ez nem az Ön asztala. Pro szekundo: miért nem a szokásosat? Pro tercio: miféle rövidlépést?

Egyik Én hangja fel. Magosra.

- Mafla! Mi a hosszúlépés?

- Egy rész bor, két rész...

- No. Ezek szerint a rövidlépés?

- Két rész ez, egy rész amaz?

- Okos. Nagyon okos! Ide vele.

- Máris - fejét a pincér. A vendég szokatlanul tüskés modora apró sebeket. Az önérzetén.

Egyik Én jókat a háta mögött. Aztán a mappa tartalmát. Hogy a pincérre vonatkozó jellemző vonást fel. A fontos műveletet azonban a megérkező rövidlépés miatt későbbre. Az íróvesszőt le. Kisujját pózos előkelőséggel távolra. Az arasznyi csőpoharat fel. Néhány lépést a fenéke felé meg.

- C-c. Ez az! Most pedig: dologra!

A papíros egyik felső sarkába akkurátusan. A pontos dátumot. Alá kibekezdve a tőmondatot: „A pincér tahó”. He-he. Magabiztosan hátra a széken. Csakhogy. Abban a pillanatban. Váratlanul. Valami az eszébe.

- Te. Hó! Ezt a fehérzakózt az író már meg!

Bosszúsan ismét. Néhány rövidet a pohárban. Közben kihegyezett füllel bele. A terem eklektikus zsongásába. És a szeme ujjongva fel.

- Sebaj. Alany tahóka nélkül is garmadával!

A feljegyzést könnyedén át. Sasszemmel szét. Az ivóban. A diskuráló kocsmatöltelék sűrűjében.

- Tessék: a bőség zavara! De csak lassan. Sorjában. Kakasarcú sovány pasas a harmadik asztalnál. Magányos. Közömbös. Hm. Nem igazán érdekes. Majd. Esetleg. Vissza rá. Kövér férfi a másik asztalnál. Másodmagával. Jókedvűen. Akár viháncoló mén. A szék vasváza panaszosan fel-fel alatta. Ennek ünnep. De mi? Á, nem fontos. A másik érdekesebb. Az a némbert. Igen Hamar az íróvesszőt!

„Nő a kocsmában. Megkopott arc. Kimódoltan kócos haj. Előtte bor. Cigaretta. Sokat sejtető jelek. A füstöt pimaszul a szomszédos férfitársaság felé. O-ho-hó! Vadászat. A mindennapi betevő falloszra. Na persze. Valamiből neki is. Talajszintű vegetáció? Ha egy hímmel hamarosan el. Akkor igen. Ellenőrizendő.”

Íróvesszőt le. Néhány újabb lépést. Komótosan. Közben árgus szemmel a nőt.

Hajjaj. Már rég a pohár fenekére. Rövidlépteit az új tartalom alja felé vezető arasznyi úton. És nem. Semmi. Türelme a tartalommal egyenes arányban el. Tehát ismét. Lépegetni valót. És akkor. A pincér félénk szolgálatkészséggel. Túl sokáig. Az asztal túloldalán. Minek következtében Egyik Én szem elől. A nőt. Később meg hiába. Nyilván ennek rendje és módja szerint el. Az ivót. Csakhogy! Egyedül vagy másodmagával? Egyik Én kétségbe. Naná. Hiszen feljegyzései helytállóságát. Veszélyeztetni. Ráadásul másodszer is eszébe. Ugyanaz. Amitől ingerülten.

- Én ökör. Az író ezt a némbert is már meg!

Mérgében hatalmasakat a pohárban. Aztán dacosan tovább. Szigorú mohósággal a sokarcú töltelék. Hogy egyet legalább. Akit az író még nem. A harmadik pohár fenekén csalódottan

tudomásul. Hogy az író mindenkit. Mindenkiről. Mindent.
(Látszólag a bonyodalomnak nevezett slamasztika kezdete)

A düh nem. Mértéket. Egyik Én újabb lépést.

- Se rövid. Se hosszú. Tisztán!

A pincér aggodalmasan meg.

- Tisztán? Sok lesz, író úr...

- Ksss! Mozgás. Fürgén.

- Tessék!

Szapora futólépések után Egyik Én ismét a pincérre. Haragosan.

- Oda az esélyem miattad! Téged azért? Hogy engem a munkában? Azelőtt nem!

- Mert azelőtt nem. Most igen. Rá. Okot. De nekem mindegy. Ha Önnek így jó... Csak gyorsan. Öt percen belül zár...

Egyik Én mintha elszabaduló rugók. Ugyancsak magasra.

- Micsoda? Zár... Zár? Engem? Csakhogy én! A nagy Egész része. Világos? Én: rész-Egész. Vagy. Izé... Részeg ész? Nahát! Te engem teljesen meg. Mars!

A pincér komolyan meg. A zagyva beszédűtől. Szíves-örömet máris odébb. Volna. De a kötelességtudat!

- Engedelmeivel. A számla. Kilencszázhusz.

- Nesze!

Pincér az ezrest mohón zsebre. És el. Nehogy kéznél. Ha a vendég magát meg.

Egyik Én azonban nem. Vele. Se mással. Utálkozva keresztet. A feljegyzésekre. Hóna alá a mappát. A tömeggel engedelmesen ki. A város fényei közé. Már nem. A megerősökolt szabadság mámorító lehetőségét. Lógó orral vissza. A kalitka sötétjébe.

Még csak meg sem. A fejében. Hogy most már ő is. Fogott figura.

(Ez hát a vég; egy másik történet lehetséges kezdőpontja)

Bogár Zoltán

Fájni fog

Erdős Virágnak

(Száradó ruhák alatt)

Nem szeretem a darazsakat. Mindig ott vannak. Ahova megyek. Ha szomjas vagyok a kútnál, ha elbújok, a bodza tövével. Ott. És gonoszak. Meg, meg aljasok is. Pedig sűrűn vagyok szomjas. Ilyenkor mindig a kúthoz megyek. Inni. A sarki kútra. A darazsak meg már várnak, lesnek. Én meg félek. Tőlük, nagyon. Úgy csinállok, mintha nem is oda mennék. Mintha Gyula bácsihoz tartanék épp - a kötős Gyula bácsihoz. Bicikliküllőért. Mondjuk. Nehéz becsapni a darazsakat. Ezt tudom. Zsebre dugom a kezem és a földet nézem. Kavicsot keresek, kicsit. Épp akkorát, ami befér a kút nyomója és a kút nyomója fölötti perem közé. Bele a kis részbe. Oda, ahol a darazsak laknak. Amúgy. Ezért félelmetes. Jó szemem van, hamar találok. A darazsak meg néznek. Az is lehet, hogy Gyula bácsi, a kötős Gyula bácsi nincs otthon. Lehet, hogy máshol van. Nem baj. Ha ügyes vagyok, egyből betalálok. Gyorsnak kell lennem, ez a titok. Odaugrok, mikor lankad a figyelmük. Mikor már azt hiszik, nem is oda megyek. Hanem, mondjuk Gyula bácsihoz, a kötőshöz. Egyik kezemmel lenyomom a kart, másikkal bedugom a kavicsot. A darazsakat bezárom így. A víz meg folyik magától, lehet inni. Se erőlködés, se félelem. Ritkán sikerül ez. Ha igen, nem veszem ki a kavicsot. Hülye lennék kiengedni a becsapott darazsakat. Csak úgy elmegyek. Mondjuk elbújni. A víz meg folyik. Sokáig. Gyula

bácsi, a kötős Gyula bácsi ilyenkor dühös. Meg az utcában mindenki, aki ott lakik. Azt kiabálják, hogy rossz fiú vagyok. Meg, hogy ha elkapnak, az fájni fog. Nekem. Aztán jön egy traktor. Pótkocsival. Vagy lovas szekér. Ez jó. Ilyenkor örülök. Várok, míg mellém ér, kis futás, ugrás. Fölkapaszkodom a végére. Csak úgy csüngök, mint a felfűzött paprika. Még libegek is. Integetni viszont nem tudok olyankor. Az utca végén leszálok, ahogy sikerül. A traktor azért jobb, mert gyorsabb. A lovas szekér meg biztonságos. Egyszer leestem. Egy traktorról. Rossz volt, mert fájt. Csúnyán lement rólam a bőr. Meg jött utánam egy másik traktor. Alig tudott megállni, majdnem eltaposott. De megállt. Kiszállt János bácsi, és azt mondta, hogy rossz fiú vagyok, meg hogy majd apád megver. Én meg lemostam magam a kútnál. Volt olyan is, hogy belezuhantam a csalánba. Az is rossz volt. Egy lány lökött bele. Gondolom, szeretetből. Mondtam neki, mikor kimásztam, hogy haragszom. Nem szólt semmit. Vannak dolgok, amiket egyszerűen ki kell próbálni. Ezt magyaráztam Pacsirtának is. Ilyen például a jóslás tojással. Egyik tenyerünkre helyezünk egy tojást, hönünk alá sakktáblát szorítunk. Így ballagunk el egy olyan helyre, ahol nem látnak. A földre helyezett fekete-fehér játékszer közepét kell célozni. Aztán durr. Ahány feketét beborít a tojás sárgája, annyi valamink lesz. Örült Pacsirta, rohant is haza. Be a szobába, az ágy alá. Ott ült a kosárban a kotló. Kikapott néhány tojást alóla, aztán uzsgyi az istálló mögé. Úgy gondolom, minden kiscsirke szép. A maga módján. Csipog bele a világba egy szőrös pingponglabda. Még mulatságos is. Ha erősebb szél fúj, felborul. De ha megpöcköljük az ujjunkkal, akkor is. Más a helyzet, ha csak félidőnél jár. Éretlen. Nagy fejtörést okoz ilyenkor. Az ember gondol krokodilra, teknősbékára, elgázolt májkrémre. Egyik sem. A félig érett csirke meglepően csúnya. Kicsit még undorító is. Ráadásul. Néztük egy darabig Pacsirtával, aztán osztályozni kezdtük őket. Érettség szerint. Volt egy majdnem kész, az lett a királynő. A fehér. A fekete helyén brikett állt. De lettek tiszték, parasztok is. Végül mattot adtam egy morzsolt csutkával. Aznap este az öccsével mentem a csorda elé. Útközben fájt a hasam a sok papsajttól. Nem félek a tehenektől, csak egy kicsit. Az biztos, hogy ha szemem vág a farkával, én tőgyön rúgom. Vagy messzire futok és bögök. Rohadt tehen, a kurva anyádat. Olyankor csak erre tudok gondolni. A grádicson ültem zöld, bélelt, Tisza típusú gumicsizmám mellett, amikor elém ugrott egy béka. Nem hasonlított semmihez, tipikus béka volt. Gondoltam, kívánok. Valamit magamnak. Biciklit, kvarcórát, szagosradírt, meg egy emeletes tolltartót, lilát. De nem, mégsem. Inkább határozottan intettem neki, hogy mehet. Mehet a dolgára, ahova akar. Nekem mindegy, hova. Aztán elaludtam az udvaron a fűben. A száradó ruhák alatt.

(Ahogy megy)

Furcsa dolog a szerelem. Homályos lesz tőle az ember. Mint a felfűjt léggömbön a nyúl. Vagy zsiráf. Attól függ. Öklömnyi buborékok nőnek a hasában. Nyolc-tíz. És hideg lesz tőle a keze. Meg az orra is. Onnan tudom, mert pont ilyen. Ilyen, mikor Esztit látom. Csak még kiszárad a szám is. Ráadásul. Cserepes lesz. Teljesen. Pedig az orromon szívom a levegőt. Nem a számon. Hogy jobban érzem. A szagát. Ha az angyaloknak Omo-szappan szaguk van, akkor Eszti az. Ha szárnyuk is van, lepkeszárnyuk, akkor nem. Akkor más. Csak nézem Esztit, bámulom. Ahogy megy. A parittyázás eszembe sem jut. Sem a bunker. Pedig azt is szeretem. Amúgy. Másra gondolok. Mondjuk, tiszta vízű patak partjára. Csobogással. Meg négy meztelen lábfejre. Ahogy a vízbe lóg. Az Esztié, meg az enyé. Együtt. Egy kövön ülünk, mohában. Egyszerre rezdülünk, ha nagyobbat csobban. Jaj de hideg, ugye Eszti, te is érzed? Ugye jó? Ilyesmit mondok neki. Vagy hasonlót. Esetleg többet. Az is lehet, hogy folyamatosan beszélgetünk. Mondjuk, hogy mennyire szeretjük egymást. Meg ezt a helyet. Itt fogunk összeházasodni, nevet adni a gyermekeinknek. Meg meghalni is itt. Ezen a helyen. Ezen a kövön. Együtt. Egészen biztos. Csak nézem Esztit. Bámulom. Ahogy megy. Tudja ezt. Amúgy. Érzi. Direkt lobogtatja a haját. Nekem. Hagyja, hogy fújja a szél. Direkt. Azt hiszem. Meg nevet. Azt is szeretem, ahogy. Van valami a hangjában. Egy kis nazális sípolás, egy kis valami. Amitől gyenge lesz a lábam. Vagy kedvesség. Nem tudom, de kicsit félelmetes. Legalább annyira, mint az alufóliába csomagolt gyufaméreg. Egyik nap hozzáérttem. A tízórait osztotta. Ügyes lány. Ahogy elvettem tőle, találkoztak ujjaink.

Összeérték. Megpusztilták egymást. Aztán sokáig néztem a lekváros kenyeret. Akartam nagyon, hogy tudjon. Tudjon rólam. Hogy vagyok. De úgy, hogy ne lásson. Higgye azt, hogy magától gurul a roller, üresen libeg a hinta. Ezért hagytam magam, mikor teljesen beástak a homokba. A többiek. Csak az arcom látszott ki. Rám építettek. Egy várat. Csak kicsit volt nehéz. A vége fele. Arra sétált Eszti. Nem láttam, de tudom. Mondták a többiek, hogy szia, Eszti. És megállt. Mellettem. Pont a fejem mellett. Ezt már láttam. Majdnem rám lépett. Mondott is valamit. Kár, hogy nem értettem mit. Később mindennap tettem a székére ezt-azt. Először ami a zsebemben volt. Színes kavics, fél marék homok. Aztán zöldszilva, kilapított szaloncukros aranypapír. Mindig mást. De hamar meguntam. Néha lehasalok a téglakerítés mellé. Ha az arcomat erősen a földhöz szorítom, egy téglányi lyukon át kilátok az utcára. A járdára. Sok-sok szandál, meg cipő jár arra. Meg gumicsizma. Nehéz kitalálni, hogy kié. Csak annyit lehet tudni, hogy jön az illető, vagy megy. Ha kidugnám a kezem, félnék. Pedig kicsi a kezem, könnyen kiférne. De akkor bárki ráléphetne. Vagy rosszabb. Valaki átkerékpározna rajta. Biciklivel. Esetleg többen is. Sokan, rengetegen. Mégis kidugom. Bátor vagyok, merész. Ekkor odalép Eszti. Mellém guggol és azt mondja, fájni fog. Nekem.

Gángoly Attila

A múlt varázsa

Az egész olyan, akár egy gótikus rémtörténet.

Ódon, régi ház a temető mellett, parányi fatoronnyal, mely a tetőszerkezet mohlepte cserepei közül nyúlik elő. Az ereszcsonna peremén naphosszat gubbaszt pár álmatag kuvik. Repkény elvadult szövedéke futja be a terméskőből rakott falakat. Az ablakok kicsik, lőrészerűek. A bejárat körisfa ajtajához, melyen soha be nem gyógyuló sebként sötétlik a rozsdafoltos kopogtató, csorba lépcsőfokok vezetnek. Előttük kísértetmód suhog a fenyőliget maradéka. A kökerítés ormán, amely a gondozatlan kertet a temető északi oldalától elválasztja, parázsló szemű fekete macska mosakszik. Roppant tiszta állat, de egerészni lomha. A ház belseje így, kivált a kamra meg a pince, baljós küllemű rágcsálók tanyája. Szű perceg a fában. A foghíjas öreg parkett rései közt hangyák és svábbogarak nyüzsögnek. Porköd szítál. Itt is, ott is kopott festmények: az elmúlhatatlanság pózában tetszelgő ősök légyiszkos keretben. Az egyik polcon Poe összes költeményei. Arrébb ébenszín folt: egy Luther-Biblia.

Az enyészet árnya lebeg mindenütt, akár a holtak kóbor lelkei, bármerre nézek, bárhová nyitok. Recseg léptem alatt a padló. A pókhálók sátrát félrehajtom, s igyekszem lassan szedni a levegőt, hogy a doh ne facsarja kényes orromat.

Harminc év távollét, a háború meg a trópusokon tett veszedelmes bolyongásaim után térek vissza a családi sásfészekbe.

Minden idegen és mégis ismerős. Lám, ebben az ósdi szekrényben leltek rá ősz, szenátorkülsőjű bácsikám holttestére. Amott, a csupa repedés utazóládában egy izgága unokafivérem tetemét kezdték ki a férgek. Agyonszurkált nagynéném az annak idején spanyolfallal védett vakablak mélyére volt gyömöszölve. A pincében, melynek épp itt, ahol most állok, kezdődik a lejárat, két unokanővérem megcsontított hullája oszladozott: kezüket-lábukat össze kötözték, szemüket kivájták. Hű szelindekünket a padlás mestergerendájába vert, saskarom-forma kampóra akasztották föl.

Akkoriban nagy port kavart ez a családirtási história, amelyet egyedül én, a bácsikámnál vakációzó unokaöcs éltem túl... Elmondtam szépen az öltönyös uraknak, hogy a kert végén megbúvó nyári lakban nyomott el épp a buzgóság, mikor odaát a házban a vérfagyasztó többszörös gyilkosság megesett.

Mindenki szerint hihetetlen szerencsém volt, s az Úr angyala vigyázott rám, hogy nem végzett

velem is a kegyetlen ámokfutó. Csak egy vén, barázdált ábrázatú detektív állította makacsul, hogy több nyom is felém mutat, s valójában én is kiirhattam a bácsikám családját. Senki sem hitt neki, hisz alig töltöttem be a tizenkettedik évemet.

Nyugdíjazás előtt álló, sokat tapasztalt, kifinomult kopó volt az öreg, jómagam ugyan tiszteltem, ám a többi öltönyös, tulajdon főnöke is, külön, bogaras aggastyánnak vélte, s már réges-rég nem vette komolyan merész érveit. Aztán váratlanul a vén detektív is meghalt, felesége, gyerekei nem voltak, a kutya sem gyászolta; egyedül én vittem koszorút hevenyészett sírjára, mely itt fekszik valahol a temető északi oldalán - közvetlenül a kertfal mögötti gizgazban. Meglehet, a fekete macska az ő szelleme...

Most, ahogy hátrafont karokkal járkálok e kripta-hangulatú házban, s földízem a múltat, kínzó érzés lep meg. Kedvem támad újra játszani a régi, sosem feledett játékot, amiképp újra játszottam a lágerekben is. Dicsekvés nélkül mondhatom: legendás hírű végrehajtó voltam. A foglyok olyannyira tiszteltek és rettegetek, hogy az már hovatovább az ótestamentumi zsidók istenfélelméhez hasonlított. Tetejébe kitüntetett figyelmével a Vezér is, akinek ronggyá olvasott Mein Kampfja ott világít a Poe-kötet és a Biblia közt.

Hm. Lépteket hallok... Bárki az, érzem, nem tudom majd fékezni magam, a vér a halántékomban vágat, béklyóit szaggatja az évek óta szíjra fűzött rab ösztön.

Alighanem már kölyökként is ugyanaz a sóvárgás gyötört meg, mint ebben a pillanatban: hogy a láthatatlan iszonyatot kézzelfoghatóvá tegyem. Hogy véres ujjaim hegyével megérintsem, végigcirógassam a varázslatszerűen testet öltött borzalmat, ami mindaddig csak sejthető volt, akár egy ködben elkótyavetyélt tárgy. Hogy - mint ópiumszívó az elébe szórt mákonyt - beszipantsam a halált...

Lélegzet-visszafojtva állok. Könnyű léptek. Talán egy nő az.

Tekintetem a kandallóra téved, a görbe ívű piszkavas, gerincén a rozsdás szeplőivel, alattomos gnómként támaszkodik a romlatag kőpárkányzathoz.

Hisz a kéménylyukat is föl kellene avatni már! Szűknek ugyan szűk a rés, koromfalú alagút, de egy karcsú test épp elfér odafenn.

Épp elfér...

Bordás Sándor

Szóba'szó

„Csukott szemmel dugsz
s nem leled likát,
majdan tovább állsz
nem tudván okát.”

(Ismeretlen dalköltő verse)

Ma 2 perc 27 másodpercig
egyfolytában csakis Rád gondoltam
ami nem amolyan nagy szó
valójában inkább nagy szám
(mondhatni szenzáció)
máskor meg napokig eszembe
sem jutsz főképp' mikor
mással vagy épp'

benned találok Hedvig kincsét az
új tematikát s szívesen veszem
bárki lehet
ez így kevésnek tetszik;
apránként s megfontoltan
tán' reggelig folytatható
„máskor sem mással - benned új bárki”
(alfa s ómega helyett origó).

Várva

„nézett maga elé
mintha víz volna a föld,
és halakat látna benne”

(Oravecz Imre: Halászóember)

35 éve állsz itt
(tisztá udvar rendes ház!)
lilára mosott dolgozó
import piacos papucs
(Rends, Nika vagy csak „pipa”)
érezed az időt
4-es villamos 15.37
sok billegő szatyor
csók; ja... tényleg? Dehogy!
aztán a temető kevéske
könny és a 27. pár papucs

El - eddig

„Elölről kezdeni az egészet?
Ige nélkül. Tanulni: honnan – hová.”

(Fenyvesi Ottó: Finis Bohemiae)

Kiábrándult verőlegény
kezében töltetlen fegyver(r)-
el a szájától homlokáig vonja
s borzongás tölti
el vont csövű fegyverét;
kattanás - üres szó a csendben -
csak baszakodunk a nyelv(v)-
el s most sem dőlt semmi sem
végérvényesen el.

Fürge forrás, örömmel megszentelt

(Kádes-Bárnea)

Ahogy legördül a könnycsepp
és egy csíkos kavicsra hull,
úgy issza be a jelenlétedet az idő,
felszárad, kiszívja a Nap,
de a következő pillanatban
már az eső mossa, azután az is pára lesz,
s az a kis kő még nem is tudja,
hogy másnap már zuhatag jön,
áradás, sodrás és csörgedezés.
És lassan a moha is növekedni kezd,
mint a borosta. Hangyák isznak a csermelyből,
őzek járnak rá, mint a jó kútra.
Az ember meg csak áll és nézi,
hogy mozdul el, milyen nyugodtan,
az a kőszikla.

Ő

Az időn kívüli létező a leghatalmasabb.
Szellemi test, a láthatatlan valóságban
van a lakása, de akarata kiterjed
a megfogható - érzéki világra is.
Bármelyik pillanatban materializálódhat,
bár a látható történések
anélkül is az Ő tervei szerint formálódnak,
hogy az emberi elme ezt értékelné. (Áldás
annak, aki ennek tudatában él.) Jelenléte
örök, folyamatosan cselekszik, alkot. Mindenütt
fellelhető, ha megszólítjuk, válaszol.
Számptalan módon hívható: Kútfő, Első Zsenge, Sarj,
Gondviselő, Megtartó, Felkent, Vigasztaló, Szeplőtelen,
Hív és Igaz, Menny Királya, Bizonyosság, Ékesség,
Felséges Forrás, Teljesség, Bíró, Egyszülött,
Engedelmes, Hűség, Üdvözítő, Hit Fejedelme!

Király Levente

Sátor

képzeld azt
hogy egy sátorban fekszel
és a sátor egyik felére árnyék borul
te pont középen fekszel
bal feled legyen a meleg
a jobb pedig a sötét oldalon
és álmodd azt
hogy a bal álmodik
de a jobb feled felkel
és megállítja az időt
nem meséli el hogyan
csak mosolyogva visszafekszik
alvó feled mellé
és elmondja
hogy nincsen többé idő
és most már nem is lesz többé soha
most már csak ti lesztek ketten
ő azt mesél amit csak akar
és te azt mind elhiszed majd
elhiszed hogy ő megszerzi neked
akit mindketten szerettek
de neked kell majd megtartanod
mert a szavakat csak te ismered
csak te tudsz belenézni
a szemébe ahogy kell
te tudod szagolni úgy a bőrét
csak te tudod megkeresni
és eltüntetni a fájdalmat benne
és sírni érte ha kell
de csak ő tudja megfogni a mellét
ő ismeri a mondatokat
ő tudja a fájdalmat kitalálni
hogy akit szerettek
annak sírnia kelljen
és képzeld azt
hogy egyszer csak megjelenik
akiról mesélt neked
és aki titokban elindította az időt
nem meséli el hogyan
csak bebújik a sátorba
elmondja hogy van újra idő
most már lesz a végtelenségig

és most már csak ti lesztek ketten
ha felkelsz csak ti lesztek
és senki más
csak egy pillanatig tart
de neked mégis örökkévalóságnak tűnik
mert nem tudod
hogyan fog felébredni
mikor kinyitod a szemed

Sass Ervin

Talpra

félig kész forradalom. mint általában.
hazafiak. szélhámosok. utólag hősök.
Világos felé menetelő halálraítéltek.
talpra magyarok. hatvanhét már a ker-
tek alatt. a félig kész béke. a kirá-
lyi kard s mint általában: hazafiak.
szélhámosok. előre hősök. Alexander
Petrovics Barguzinban. vagy valahol.
por és hamu.

Világos

a fegyverek gúlában. a zászlók porban
a földön. a bakák sírnak. valaki egy
verset. A vén zászlótartó. elmúlt. vé-
ge. a vár zokogva néz le a síkra. Egy
nemzet masíroz rabságba éppen. Dicső
pillanatok. látványosak. Sándor lehet
hogyan fentről. a kopott vászonkabátban.
már-már a naphoz közelít. mint szoká-
sosan. nem érti mi van odalent.

Téli világ

valaki szembe jön velem. Rendetlen
hajába belekapdos a szél. Tekintete
felfelé araszol. a felhők fölé ahol
Jumbón utazik a huszonegyedik század.
ő csak a tizenkilencedikig számol.
hiába zseni. siet. már egészen ideér.
kinyújtom a kezem. a mozdulat átsik-

lik rajta. az arca kétségbeesett. be-
szél. verset mond. de látod amottan.
odanézek. kiglancolt autón érkezik a
pénz. meg a téli világ.

Műhely

Hermann Róbert

A szabadságharc végnapjai*

A temesvári vereség után mind Kossuth, mind a miniszterek, mind Görgey úgy vélte, hogy a további katonai ellenállásnak nincsenek meg a feltételei. Az erőviszonyok ismeretében a katonai és politikai vezetés véleményére egyáltalán nem süthetjük a túlzott pesszimizmus bélyegét. Görgey fel-dunai hadserege, az egyetlen harcképes haderő kb. 30 000 főt számlált, sorai között kb. ötezer fegyvertelen újonccal. A 144 lövegből álló tüzérségnek csövenként 200 löszere volt, a gyalogságnak puskánként másfél (!) tölténye. A seregnek utánpótlásra nem volt lehetősége. E seregen kívül még öt jelentősebb csoportosítással lehetett számolni. Kazinczy Lajos ezredes kb. 10 000 embere Nagybányán, az észak-erdélyi csapatok Kolozsvárott, a dél-erdélyiek Déván állomásoztak. E két utóbbi csoportosítás egyaránt demoralizált, bomlófélben álló csapatokból állott. Hasonló volt a helyzet a déli magyar erők Lugoson összpontosult maradványaival is. Görgey harc nélkül csak a Déván álló erőkkel vehette fel a kapcsolatot, bár ezek helyzetéről sem voltak pontos adatai. A másik három csoportosítással csak akkor egyesülhetett, ha előtte keresztülvágja magát a túlerőben lévő orosz vagy osztrák erőkön. Ugyanezt mondhatjuk el az ötödik csoportosításról, a Klapka György tábornok vezette komáromi hadseregről.

Kossuth lemondásának vétele után Görgey kiáltványt fogalmazott meg a nemzethez, amelyben közölte a kormányzó és a kormány lemondását, s azt, hogy ideiglenesen ő vette át a katonai főparancsnokságot és a polgári főhatalmat. „Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harccal vagy békés úton, akként, amint a szükség fogja parancsolni” - írta. Mindenkit felszólított, hogy „lakjaitokban békésen megvonulva”, ne álljon ellen a bevonuló osztrák vagy orosz csapatoknak. „Mit Istennek megfeyjthetetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet” - fejezte be kiáltványát.

Görgey ekkor már elhatározta, hogy véget vet a küzdelemnek, s az orosz főszereg előtt leteszi fegyverét. Katonai szempontból az általa vezetett hadsereg helyzete sokkal rosszabb volt, mint 1849. augusztus 9. előtt. Az oroszok pedig már akkor is csak a feltétel nélküli, kegyelemre történő fegyverletételről voltak hajlandók tárgyalni vele.

A rövidesen megérkező Poeltenberg és Beniczky összefoglaló jelentése szerint Oroszország csak a hadsereggel hajlandó érintkezni, azt le akarja fegyverezni, „a békét helyre akarja állítani, de feltételeket nem engedélyez”; s „mint Ausztria szövetségese, nem lép diplomáciai összeköttetésbe Magyarországgal”. Ezzel tökéletesen egybehangzott az a levél, amelyet a két követ Rüdiger orosz lovassági tábornoktól hozott. Vécsey Károly tábornoknak, az V. hadtest parancsnokának beérkező jelentése pedig arról számolt be, hogy a délvidéki főszereg az V. hadtest és a Kmety-hadosztály kivételével tökéletesen felbomlott.

* Részlet a szerző előadásából, amely az 1848-49-es Honvédtiszti Emlékhely Alapítvány által 1999. augusztus 18-án rendezett emlékülésen hangzott el, Gyulán.

Görgey ezek után kiadta az utasításokat, hogy a csapatok másnap Világosra vonuljanak. Este 9-kor pedig levelet írt Rüdigerhez. Ebben közölte a kormány lemondását, s azt, hogy hajlandó feltétel nélkül letenni a fegyvert az orosz csapatok előtt. Kijelentette, hogy „inkább fogom az egész hadtestemet egy bármekkora túlerő elleni kétségbeesett csatában megsemmisíttetni engedni, mintsem osztrák csapatok előtt tegyem le feltétlenül a fegyvert”. A levél végén közölte hadseregének menetvonalát, hogy Rüdiger az ő és az osztrákok csapatai közé húzódhassék.

Majd haditanácsra hívott össze 80, a hadseregben és a hadügyminisztériumban szolgáló, illetve a szolgálaton kívüli magas beosztású tisztet. Itt röviden ismertette a katonai és politikai helyzetet, s - felolvasva a Rüdigerhez írott levelet - az oroszok előtti fegyverletételt javasolta. Ezt követően a határozathozatal idejére elhagyta a termet. A haditanács tagjai - két kivétellel - elfogadták Görgey indítványát. A két tiszt is az osztrákok előtti fegyverletételt, s nem a küzdelem folytatása mellett érvelt. Ezt követően Görgey elküldte a levelet Rüdigernek.

Rüdiger a levelet másnap, augusztus 12-én délelőtt kapta meg, s Frolov tábornokot küldte Görgeyhez a részletek megbeszélésére. Az orosz megbízott dél körül érkezett Világosra, ahol ekkor a feldunai hadsereg táborozott. Görgey és tábornokai együtt ebédeltek Frolovval és kíséretével, majd az orosz tábornok visszatért Rüdiger főhadiszállására. Az oroszok távozása után Görgey olyan hírt kapott, hogy a táborban nyugtalanság mutatkozik, mert a legénység és az alacsonyabb beosztású tiszték nem tudják mire vélni az orosz parlamenterek megjelenését. Ezért tisztjeivel a táborba lovagolt, s az alakulatokat végiglátogatva, közölte velük a másnapi fegyverletételről született határozatot. A legénység többsége nyugodtan fogadta a bejelentést. Görgeynél jelentkezett Duschek Ferenc pénzügyminiszter az államkincstár maradványaival. A tábornok intézkedett, hogy a katonák számára zsoldjaik fejében osszák ki a rendelkezésre álló bankjegyeket és nemesfém pénzeket.

Másnap reggel, augusztus 13-án a csapatok megindultak a szállósi síkra. Görgeyt és kíséretét Rüdiger fogadta, s miután a csatarendben felsorakozott csapatok előtt ellovagoltak, a katonák megkezdték a fegyverek letételét. Az orosz átvételi jegyzék szerint 29 889 fő, 9339 ló, 144 löveg volt ekkor a fel-dunai hadsereg, az utolsó harc képes magyar erő létszáma.

A hadsorok előtt ellovagoló fővezért a III., a legvitézebb hadtest katonái utoljára még megélték. Ekkor Görgey idegei is felmondták a szolgálatot, s zokogva borult lova nyakára. A tábornokok számára másnap Rüdiger Kisjenőn díszbédet adott, majd Görgeyt Paszkevic nagyváradi főhadiszállására kísértette. Görgey itt tudta meg augusztus 15-én, hogy Paszkevic csak az ő életét tudja garantálni, tisztjeit nem. Kossuth és más kortársai később árulással vádolták Görgeyt a világosi fegyverletétel miatt. Az árulási vádat az tette hihetővé, hogy míg Görgey amnesziát kapott, tábornoktársai többségét halálra ítélték. Görgey fegyverletételi szándékát bejelentő levelében kérte is Rüdigert, hogy bajtársait ne szolgáltatassák ki az ellenség bosszúvágyának: „Talán elég lesz, ha egymagam leszek annak áldozata.” Az orosz fővezér és a cár is ettől tartottak, s ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy Görgey kegyelmet kapjon. Úgy vélték, hogy ezután alvezéreit sem lehet halálra ítélni. Az osztrák fél azonban úgy gondolta, hogy ha már a fővezér kicsúszott kezéből, legalább alvezéreinek statuál példát.

Hozzáteendő, hogy október 6-án Aradon két olyan tisztet is kivégeztek (Desseffy Arisztidot és Lázár Vilmost), akik az osztrákok, s nem az oroszok előtt tették le a fegyvert.

A fegyverletétel egyben az augusztus 11-i minisztertanács határozatának végrehajtását is jelentette. Hiszen az oroszok sem a politikai tárgyalásokra, sem a közvetítésre nem voltak hajlandók. A határozatban emutett döntő vereség pedig augusztus 9-én Temesvárnál már bekövetkezett. Ezek szerint e határozat részeseinek aligha volt erkölcsi alapjuk arra, hogy erkölcsi érvek alapján kifogásolják a fegyverletételt.

A magyar hadsereg elvileg az osztrák fővezérrel is érintkezésbe léphetett. Görgey és tisztjei azonban csak annyit tudtak, hogy Haynau működése kezdetétől a kíméletlen leszámolás hívének mutatkozott, s július 1-jei kiáltványa szerint gyakorlatilag a magyar katonai és politikai felső vezetés egészének elítélését tervezte. A századunkban napvilágra került dokumentumokból az is kiderült, hogy ha Görgey Haynau előtt teszi le a fegyvert, a császári-királyi fővezér a honvédseregben szolgálatot vállalt több száz volt császári-királyi tisztet gyorsított eljárással

elítelteti és kivégezti. Az oroszok előtti fegyverletétellel Görgey és tisztjei ezt a megoldást akadályozták meg. Mire ugyanis az oroszok átadták foglyaikat a császári-királyi fővezérnek, Haynau már újabb, alaposabb eljárást előíró utasításokat kapott az uralkodótól és az osztrák minisztertanácstól.

Görgey tehát a kisebbik rosszat választotta az oroszok előtti fegyverletétellel. A fel-dunai hadsereg Temesvár után már csak a megsemmisülés és a megadás között választhatott. Világos nem a szabadságharc vereségének oka volt, hanem a temesvári vereség okozata. Egy olyan elkerülhető vereségé, amelyért sem Görgeyt, sem tisztjeit nem terhelte felelősség. Görgey az oroszok előtti fegyverletétellel azt is jelezte, hogy Ausztria egymagában képtelen lett volna megnyerni a háborút, s ehhez egy másik nagyhatalom segítségére volt szüksége. Ausztria tehát csak akkor nyerheti vissza szuverenitását, ha kiegyezik Magyarországgal. „Világosnál két függetlenség veszett el - a magyar és az osztrák” - mondta később erre utalva Andrassy Gyula, az 1867 utáni magyar miniszterelnök.

A tábornokok számára másnap Rüdiger Kisjenőn díszebédet adott. Az ebéden jelen volt Zichy Ferenc gróf, a cs. kir. hadsereg által az oroszok mellé kirendelt főbiztos is, akinek igencsak kellemetlen lehetett egy asztalnál ülni a sok „lázaóvezérrel”. Az ebéd kezdetén Rüdiger pohárköszöntőt mondott a magyarok jólétéért „és a kölcsönös meleg visszaemlékezésre”. A vacsora közben pedig előbb Kiss Ernő altábornagy, majd Poeltenberg „nekimelegedvén, nem a legkíméletesebben vették figyelembe nyilatkozataikban Zichy gróf jelenlétét”. Haynau is felháborodva írta Ferenc Józsefnek, hogy „Görgeyt és a többi főnököt, Kisst, Poeltenberget, Leiningent, Törököt stb. meghívták Rüdiger gróf asztalához”, s az oroszok ezt azzal „igazolgtatták”, hogy mégsem hagyhatták éhen halni a magyarokat.

A fogságba esett legénységet és a tiszteket Sarkadra kísérték. Az oroszok egyáltalán nem mutattak valami nagy gondosságot a tisztek őrzésében, így a legénység közel fele útközben megszökött. Paszkevics Anrep tábornokot bízta meg a foglyok ellátásával és őrzésével. A fogoly tisztek és tábornokok Sarkadon becsületszóra szabadon járhattak. Az alacsonyabb rendfokozatúakat a városka mellett felállított táborban helyezték el, amelyet az oroszok őrlánca vett körül. Rövidesen közel kétezer tiszt volt Sarkadon: a déli hadseregtől elszakadt tisztikar egy része is ide vette útját. Az oroszok számára a foglyok ellátása komoly gondot okozott. Rüdiger segédtisztjének leírása szerint végül ahhoz a megoldáshoz folyamodtak, hogy Anrep kijelölt 12 orosz tisztet, akik mellé adott egy-egy szakasz orosz huszárt, s segítségükre bocsátott 12 magyar tisztet, akiket Bayer József ezredes, Görgey vezérkari főnöke válogatott ki annak alapján, hogy mennyire ismerik a vidéket. Ezeket mind Forgách Sándor gróf, az osztrák kormány által kirendelt hadseregbiztos parancsnoksága alá rendelték. A tizenkét orosz tiszt mindegyike kapott egy-egy kerületet, s az ezek területén lévő falvakból rekvirálták az élelmet és takarmányt.

Sarkadra szállították az augusztus 17-én kapitulált aradi várórség tagjait is, kivéve a várparancsnokot, Damjanich János vezérőrnagyot. Damjanich még 1849. április 29-én Komáromban, nyílt lábtörést szenvedett, azóta is gyakorlatilag mozgásképtelen volt. Szállítása közben Gyulán a sebe kiújult, s így kénytelen volt ott maradni.

Sarkadon igazából nem voltak meg a foglyok megfelelő elhelyezéséhez szükséges körülmények, a fogolytáborban naponta vagy harmincan haltak meg a rossz higiénés körülmények, a kétnapos eső, a hűvös éjszakákat váltó forró nappalok, a nem megfelelő ételmezés és kolera következtében. Anrep ezt jelentette Paszkevicsnek, aki erre elrendelte, hogy a foglyokat szállítsák át Gyulára; „ez a terület tiszta és tágas volt, s ott még nem jelentkezett a kolera”. Néhány nappal korábban Gyulán kereste fel Wenckheim József grófot, és feleségét, Jankovich Stefániát Rüdiger segédtisztje, rokonuk, Majthényi Kálmán ezredes kíséretében. „Bocsássa meg grófné a jelenlétemet, mondta a segédtiszt, tekintettel legalább arra, hogy csak így láthatja fivéré.” „Kedvessége nagyon lekötelez - válaszolta a grófné, s így önt szívesen látom házamban gyakrabban is. De csak önt, s nem a hadseregét.” „Az nem jön ide” - válaszolta a segédtiszt.

Aztán mégis odament. Anrep tábornok ide kísértette át a foglyokat. Wenckheim mintegy 200 embert szállásolt el a kastélyban, Anrep pedig őrséget állított, hogy a kastélyt és a kertet megóvja az orosz legénység esetleges kihágásaitól. „Gyula az elíziumi mezőkre hasonlított, mindenki szórakozott, lakomázott, mulatott - írja Rüdiger segédtisztje. - De szívünkre ólomsúlyként

nehezedett az a gondolat, hogy vajon meddig fog ez tartani. Hamarosan elérkezett a végzetes óra. Egyik este, mikor mindannyian összegyűltünk a nagyteremben, hogy valamit megünnepeljünk, kiáltás hangzott el: - Jönnek az osztrákok.”

Ausztria és Oroszország még a májusi varsói tárgyalások során abban állapodott meg, hogy az oroszok foglyaikat átadják az osztrák főhadiszállásnak. A június 10-én megkötött végleges egyezmény szerint az osztrák katonai és polgári hatóságok kiszolgáltatnak Oroszországnak minden lengyelt, „kik kiváló szerepet játszottak, s a harc folyamában foglyul estek, akár Gácsországból (Galíciából), akár a lengyel királyságból, akár porosz Lengyelországból valók legyenek”.

Paszkevicus augusztus 13-án Nagyváradról jelentette I. Miklósnak a fegyverletétel hírért: „Magyarország felséged lábai előtt fekszik.” Közölte, hogy a foglyok átadásával kapcsolatban érintkezésbe teszi magát Haynauval, Görgeyt pedig további intézkedésig főhadiszállásán tartja.

A Görgeyvel augusztus 15-én Nagyváradon folytatott beszélgetés után Paszkevicus zavarban volt. Görgey a cár nagylelkűségére számít, írta I. Miklósnak. „Akasztófára juttathatom-e mindazokat, akik Felséged jóságában reménykednek? Csak azért, mert Felséged hadainak adták meg magukat, szigorúbban büntessék őket? Megmondtam Schwarzenberg hercegnek, megeshet, hogy a magyar hadsereg Felséged hadai, s nem az osztrákok előtt teszi le a fegyvert. Akkor mit tegyek? Nem akart felhatalmazni erre az esetre.” A tábornagy úgy vélte, most Miklósnak kell döntenie. „Mi lesz, ha a többi lázadó alakulat megtudja, hogy társaikat kegyetlenül átadtuk az osztrákoknak, akik már csak azért is bosszút állnak rajtuk, mert Felséged nagylelkűségében bízva tették le a fegyvert. Beleegyezhetem-e én ebbe? Az egyezmény értelmében jogaim nincsenek.” Paszkevicus úgy vélte, a császár nem teheti meg, hogy ne egyezzen bele az amnesztiába, ami megnyugtatóná az országot, hiszen a politika ezt követeli meg. I. Miklós egyetértett a levélben foglaltakkal, s továbbította Paszkevicus nézeteit Bécsbe, a császárnak. „A továbbiakban egyedül tőle függ minden, nekem semmi közöm hozzá, s a következményekért sem vállalhatok felelősséget.”

A cár tehát nem volt hajlandó határozottabban fellépni a többi fogoly érdekében, noha osztotta Paszkevicus aggodalmait. Haynau pedig amint értesült a fegyverletételről, azonnal elkezdte követelni Paszkevicustól a foglyok mielőbbi átadását. A kölcsönös levelezésekkel elment közel egy hét, annál is inkább, mert Haynau a foglyok első kategorizálását is az orosz hatóságokra akarta bízni, amire Paszkevicus nem volt hajlandó. A két szövetséges között némi feszültség is támadt Arad feladása miatt: az oroszok és osztrákok csaknem egyszerre értek az erőd alá, azonban Damjanich kijelentette, hogy csak az orosz csapatoknak hajlandó megadni magát. Haynau először kemény fellépésre utasította Schlik altábornagyot, de aztán kénytelen volt meghátrálni. A cs. kir. csapatok csak az őrség Sarkadra szállítása után vették át az erődöt.

Haynau augusztus 18-án utasította Schlik altábornagyot, intézkedjen a magyar hadifogoly tisztek mielőbbi Aradra szállításáról. Schlik Montenuovo és Reischach vezérőrnagyokat küldte Gyulára egy dandárral. A dandár augusztus 22-én este vonult be Gyulára. Rüdiger segédtisztje szerint az osztrákok váratlanul érkeztek meg. „El lehet képzelni, hogy Anrep tábornok, ki oly nyájasan és oly részvétellel nyugtatta és vigasztalta foglyainkat, milyen nehéz helyzetbe került. Lehetséges, hogy volt olyan perc, amikor a magyarok bennünket hibáztattak, de mint nemes lelkű férfiak már korábban megértették helyzetünket, és a szemrehányásnak vagy elégedetlenségnek egyetlen szava sem hagyta el ajkukat. Ellenkezőleg, őszintén és buzgón megköszönték tábornokunknak szívélyes bánásmódját, mondván, hogy soha nem felejtik el.”

Montenuovo másnap csodálkozva jelentette Haynau-nak, hogy bevonulásakor még valamennyi felkelő tiszt fegyvert viselt, s az oroszok csak az ő sürgős figyelmeztetésére fegyverezték le őket. Rüdiger segédtisztje szerint erre csak augusztus 23-án került sor egy osztrák tiszt jelenlétében. „A gyászos, mondhatni utolsó ceremóniára egy földszinti szobát jelöltek ki: a tiszt ott foglalt helyet, de a foglyok nem mentek be a helyiségbe, hanem az ablakon keresztül hajították be neki szabályjukat, és ily módon úgy megdobták őt is, hogy több sebből vérezve végül a földre rogyott.”

Augusztus 24-én Montenuovo egy 2000 tisztből és kb. 11 000 főnyi legénységből álló fogolyszállítmánnyal Mácsán át Aradra indult, ahová augusztus 25-én érkezett. A tábornokok közül Damjanich betegsége miatt hátramaradt, de Haynau még 24-én utasította Reischachot, hogy Damjanichot is mindenképpen szállíttassa Aradra. Vécsey Károly vezérőrnagyot, aki augusztus 19-

én Nagyváradon adta meg magát az oroszoknak, csak néhány nap késéssel szállították Aradra. Reischach két század gyalogossal és egy század könnyűlovassal Gyulán maradt, hogy az esetleg beérkező újabb foglyokat átvegye.

Végül szólnunk kell egy makacsul továbbélő helyi legendáról, ami még az újabb szakirodalomban is előfordul. A gyulai honvédtiszti fegyverletételről még manapság is azt olvashatjuk, hogy az aradi vértanúk közül Lázár Vilmos, az egyetlen ezredes is itt adta át fegyverét az oroszoknak. Lázár azonban nem járt Gyulán, mert ő az osztrákok előtt Karánsebesnél tette le a fegyvert; a Gyulán lefegyverzett tábornokok névsorából viszont hiányzik Poeltenberg Ernő, az elsőként akasztófa alá szolgált tábornok, és Schweidel József, akit Lázárral együtt lőttek főbe. A Gyulán, augusztus 23-án lefegyverzett tábornokok helyes névsora tehát a következő: Aulich Lajos, Damjanich János, Gáspár András, Kiss Ernő, Knezic Károly, Láhner György, Leiningen-Westerburg Károly gróf (Kari Graf von Leiningen-Westerburg), Lenkey János, Nagysándor József, Poeltenberg Ernő (Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg), Schweidel József, Török Ignác.

Közülük Gáspárt a hadbíróóság csak várfogságra ítélte, mert a trónfosztás után nem harcolt tovább; Lenkey megőrült a börtönben, így őt nem ítélték el. Neki a többiekénél is kegyetlenebb sors jutott: élőhalottként, embertelen körülmények közepett tengődött az aradi vár egyik börtönszobájában, s 1850. február 9-én halt meg. Hozzáteendő, hogy a szabadságharc tábornokai közül - Görgeyn kívül - még négyen kerültek a cs. kir. hatóságok kezére: Pikethy Gusztáv, a fel-dunai hadsereg korábbi lovassági parancsnoka; Gyulai Gaál Miklós, a honvéd mérnökparancsnok főnöke, Csuha Antal, Pétervárad korábbi parancsnoka, valamint Kiss Pál, Pétervárad parancsnoka. Pikethynek az volt a szerencséje, hogy csak október végén jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál; Gaálnak az, hogy őt a Dunántúlon fogták el, s előbb a pesti hadbíróóság tárgyalta az ügyét, s csak a kivégzések leállítását követően szállították át Aradra; Csuha éppen 1849. április 14-én, a trónfosztás napján adta be lemondását, s így nem minősült felségsértőnek, csupán fegyveres lázadás részesének; Kiss Pálra (és a pétervárad várórságra) pedig utólag kiterjesztették a komáromi erőd védői számára megadott amnesztiát.

A fogoly tábornokok közül Kiss Ernő ellen augusztus 25-én, a többiek ellen 26-án, Vécsey ellen szeptember 3-án kezdődött meg a haditörvényszéki eljárás. Az augusztus 26-án hadbíróóság elé állítottak között ott volt Desseffy Arisztid és Lázár Vilmos is, akik a cs. kir. csapatoknak adták meg magukat. Az ő szomorú sorsuk is azt bizonyítja, hogy a halálos ítéletek nem az oroszok ellőni fegyverletétel következményei voltak: Haynau az osztrák kormány és Ferenc József felhatalmazása alapján hajtotta végre a megtorlás véres művét.

Pomogáts Béla

Magyarság és erdélyiség

Asztalos Miklós emlékezete

A száz esztendeje született Asztalos Miklós nevét kevesen ismerik, könyvei és tanulmányai szinte hozzáférhetetlenek: hiányoznak az antikváriumokból, s olyan nehezen megközelíthető régi folyóiratokban jelentek meg, mint a Magyar Kisebbség című lugosi folyóirat, az Erdélyi Múzeum vagy a Jancsó Benedek Társaság füzetsorozata. Holott annak idején: a két világháború közötti korszakban egyike volt a legismertebb történészeknek, aki különösen Erdély múltjáról írott műveivel fejtett ki hatást a szellemi életben. Munkásságát kíméletlenül vágta ketté az, hogy 1951-ben az akkori „kiteleptések” következtében el kellett hagynia Budapestet, és egy Békés megyei községben: Körösladányban kényszerült megélhetést és otthont találnia. Korábban az irodalmi és tudományos mozgalmak sűrűjében élt, egymást követték megjelenő könyvei és tanulmányai, regényei népszerűek voltak, színműveit az ország első színpadán vitték a közönség elé, sőt néhány műve a negyvenes években filmszalagra került (ezeket a hetvenes években is műsorra tűzte az

osztrák és több német televíziós állomás). Bejárhatta Nyugat-Európa nagyvárosait, s gyakran megfordult a híres külföldi múzeumokban, levéltárakban. Ezt a mozgalmas pályát törték meg az ötvenes évek kegyetlen kényszerintézkedései, ezek után a több mint három évtizedes remeteség következett.

A Rákosi-féle diktatúra áldozatává vált történetíró református székely családból, Budapesten született 1899. július 28-án. Középiskolai tanulmányait Székelyudvarhelyen végezte, majd a kolozsvári egyetem hallgatója lett. A világháborúban katonának hívták be, tanulmányait ezért csak később fejezhette be. 1920-ban családjával együtt Budapestre költözött, majd a Pozsonyból Pécsre áthelyezett Erzsébet Tudományegyetemen szerzett doktorátust. Ezen az egyetemen kezdte tudományos pályáját is, később a fővárosba került, a Nemzeti Múzeum tisztviselője lett, majd mint kisebbségi-nemzetiségi szakértő, a Miniszterelnökségen dolgozott. Korán jelentkezett tudományos munkáival, ezek a művei alapozták meg tekintélyét a fiatal értelmiség körében, a szerveződő diák- és ifjúsági mozgalmak reprezentánsai között. A húszas években igen nagy szerepe volt azokban az ifjúsági reformmozgalmakban, amelyek a következő évtizedben kibontakozó népi mozgalmat készítették elő.

Ezek a mozgalmak a bajtársi szövetségek tagjaiból alakultak ki, de szembefordultak ezek jobboldali ideológiájával, és a keresztény-nemzeti kurzus keretein belül próbálták képviselni a társadalmi megújítást: a szociális, politikai és kulturális reformok ügyét. E mozgalmak sodrában alakult meg 1925 tavaszán a Bartha Miklós Társaság, elsősorban az Erdélyből áttelepült és menekült Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének tagjaiból. A Társaság elnöke Asztalos Miklós lett, tagjai közül Balla Péternek, Bodor Györgynek, Erdélyi Józsefnek, Fábian Dánielnek, Féja Gézőnek, Gombos Gyulának, Hamvas Bélának, Jócsik Lajosnak, Kerék Mihálynak, Kodolányi Jánosnak, Ortutay Gyulának, Püski Sándornak, Szabó Pálnak, Szathmáry Sándornak, Tatay Sándornak volt ismertebb szerepe az idők során, de a tagok között szerepelt egy időben Illyés Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc, Veres Péter is. Asztalos Miklós és Szász Béla szerkesztette a Társaság 1925-ben megjelent Évkönyvét, amely az elsők között foglalta össze a radikális szellemű fiatal értelmiség politikai, illetve művelődéspolitikai programját. A Bartha Miklós Társaság Ady Endre és Szabó Dezső eszméit kívánta követni, különösen az utóbbiak voltak rá nagy hatással. Ugyanakkor kapcsolatban állott a korszak más reformmozgalmaival, így a népi írómozgalommal, a Wesselényi Reformklubbal és a szlovákiai magyar fiatalok Sarlós mozgalmával.

A Bartha Miklós Társaság mellett Asztalos Miklósnak vezető szerepe volt az Erdélyi Férfiak Egyesülete Jancsó Benedek Társasága tevékenységében. Ez a Társaság az erdélyi származású tudósok, írók, tanárok és politikusok tömörüléseként vállalt közéleti szerepet, az erdélyi magyarság helyzetét, illetve a román nemzetiségi politikát kísérte figyelemmel. Eszmei irányítása gróf Teleki Pál nevéhez fűződött, aki az Erdélyi Férfiak Egyesületének elnöke volt. A társaság - mint Asztalos Miklós annak idején kifejtette - „méltó kíván lenni névadója szelleméhez. Amint Jancsó az 1890-es években egyedül vállalta a fel nem ismert, sőt félreismert nemzetiségi kérdés genezisének felkutatását, úgy vállalta most a Jancsó Benedek társaság a sokat emlegetett, de soha fel nem állított Magyar Kisebbség Kutató Intézet feladatkörének ellátását. Így elsősorban arra törekszik, hogy összefogja közös munkaterv megvalósítására a magyar nemzetiség- és kisebbségkutatókat, másodsorban pedig, hogy ily szakképzettségű, munkakész ifjú generációkat neveljen kiadványai és rendszeres szemináriumi előadásai útján”.

A Társaság előadásokat rendezett, füzetsorozatokat adott közre, ezt Asztalos Miklós és Zakariás G. Sándor szerkesztette. Emellett három nagyobb kiadványt is tető alá hozott. 1931-ben jelent meg a Jancsó Benedek emlékkönyv című reprezentatív kötet, amely Asztalos Miklós szerkesztésében nemzetiség-történeti és nemzetiségpolitikai tanulmányokat gyűjtött egybe. 1932-ben látott napvilágot Móricz Miklós (Móricz Zsigmond testvére) munkája: Az erdélyi föld sorsa, amely az 1921. évi román földreform intézkedéseit és ennek során a magyar földművelők hátrányos megkülönböztetését mutatta be. 1936-ban pedig ugyancsak Asztalos Miklós szerkesztésében, gróf Teleki Pál előszavával adták közre A történeti Erdély című, több mint hétszáz lapos, igen értékes összefoglalást, ennek keretében maga a szerkesztő Erdély történetét írta meg.

A Bartha Miklós Társaságban és az Erdélyi Férfiak Egyesületében végzett munka is tanúsította,

hogy Asztalos Miklós híven őrizte erdélyi kapcsolatait, és érdeklődéssel figyelte az ottani eseményeket. Már a húszas években állandó munkatársa volt a Lugoson megjelenő Magyar Kisebbség című folyóiratnak. A Jakabffy Elemér, Sulyok István és Willer József szerkesztésében közreadott szemle az erdélyi magyarság társadalmi, politikai és kulturális viszonyaival foglalkozott, esetenként teret adott olyan írásoknak is, amelyek a többi szomszéd államban élő kisebbségi magyarság helyzetét vizsgálták. A lapnak komoly tudományos értéke volt, elsősorban történetírók, művelődéstörténészek, jogászok, nemzetiségi szakértők kaptak benne fórumot. Eszmeisége általában a reformista konzervativizmus ideológiájához igazodott, politikailag az ún. „magyarpárti” ellenzék nézeteit fejezte ki: ez az ellenzék az Erdélyi Magyar Párt politikájának korszerűsítését, megújítását tekintette feladatának. Asztalos Miklós elsősorban történeti témájú tanulmányokkal lépett fel, főként az erdélyi önállóság, a „transzilvánizmus” kérdéseit tárgyalta. Hasonló tanulmányokat adott közre az Erdélyi Múzeum című folyóiratban, és természetesen rendszeres munkatársa volt a budapesti folyóiratoknak, így a Szekfü Gyula által szerkesztett Magyar Szemlének, a Századoknak, a Történeti Szemlének és a Könyvtári Szemlének, amelynek a harmincas évek közepén szerkesztője is volt. Ezekben a folyóiratokban általában ugyancsak az erdélyi magyarság múltjával, művelődés- és iskolatörténetével, illetve protestáns egyháztörténettel foglalkozott.

Az erdélyi magyar történetírás a húszas években élénkült meg, és ez az élénkebb tevékenység kétségtelenül a „transzilvánista” ideológia igényeihez igazodott. A „transzilvánizmus” eszméje az erdélyi fejlődés sajátos hagyományaira kívánta a kisebbségbe jutott magyarság társadalmi és kulturális fejlődését alapozni, e hagyományok révén kívánta meghatározni a nemzetiségi identitást és öntudatot. Az „erdélyi gondolat” a húszas években teljesen áthatotta a születő erdélyi magyar irodalmat, és befolyása alá vonta a kialakuló történetírást is, így Kristóf György, Kelemen Lajos, Bitay Árpád munkásságát. Asztalos Miklós maga is az „erdélyi gondolat” jegyében foglalkozott Erdély múltjának kérdéseivel, például 1927-ben A transzilvánista gondolat című tanulmányában: „A transzilvánista gondolat - zárult az erdélyi gondolat körül folyó eszmecseréket ismertető tanulmány - az Erdélyben élők életét akarja biztosítani, még pedig úgy, hogy a fajok önmagukban békésen fejleszthessék nemzeti kultúrájukat s egymással zavartalan békében élhessenek.”

Az „erdélyi gondolat” hívei az erdélyi történelem sajátos hagyományait részben az ország rész földrajzi helyzetével magyarálták, ez a helyzet ugyanis eleve megszabott bizonyos „geopolitikai” következményeket, részben magával az erdélyi történelemmel, amely az egymással versengő nagyhatalmak hatásainak kiszolgáltatva is meg tudta őrizni a maga autonóm fejlődését. Asztalos Miklós is a terület különleges „geopolitikai” és történelmi viszonyai által értelmezte Erdély különleges politikai és kulturális helyzetét. Adatok egy erdélyi impériumváltás történetéhez című - a Jancsó Benedek Társaság füzetsorozatában megjelent - tanulmányában ezt a magyarázatot a következőkben adta meg: „Erdély kelet és nyugat kulturális és politikai ellentétes vonzásának ütközőpontjában fekvén, külpolitikai helyzete mindig attól függött, hogy a ráható vonzóerő momentán nyugatra, vagy délkeletre volt-e nagyobb? (...) Erdély sorsa a történelmi időkben a mérleg nyelvének szerepe Európa nyugati és keleti végvonalának állandóan változó hatalmi súllyal terhelt serpenyői között.”

A történeti hagyományok kutatásának volt egy határozott, mondhatnám így: gyakorlati jellegű célkitűzése, nevezetesen a kisebbségi jogok tudatosításában és képviseletében. Asztalos Miklós is a „transzilvánista” eszmék jegyében fogant történetírástól várta a kisebbségi jogvédelem hathatósabb szolgálatát, a történetírásnak ilyen módon gyakorlati közéleti feladatot adott. A Magyar Kisebbség 1927-es évfolyamában megjelent A magyar kisebbség és a történelem Erdélyben című tanulmányában a következőket jelentette ki: „Az erdélyi magyarságnak és szászországnak az erkölcsi erő a román állam életében való hasznos elhelyezkedésre igenis a két faj erdélyi múltja szolgálatja. A romániai magyar kisebbség sorsa a történelmi útmutatás betartásától függ. (...) Tudatosá kell tennie legelső sorban önmagának a kisebbségi magyarságnak minden rétege előtt, hogy mik azok a jogok és kötelességek, amelyek történelmi fejlődés alapján a kisebbségi magyarságot a román állam keretén belül faji, állami és általános emberi szempontból hivatásszerűen megilletik.”

Ezek a gondolatok vezettek oda, hogy Asztalos módszeresen vizsgálja a kisebbségi kérdést, és

egyik első képviselője legyen annak a „kisebbség”- vagy „nemzetiségtudománynak”, amely a két világháború közötti időben oly sok értékes, ma sem elhanyagolható eredményt hozott. Olyan jogtudósok, történészek, szociológusok és publicisták írásaira gondolok, mint Balogh Arthur nemzetközi jogász, a magyar kisebbségi sérelmek rendszeres előterjesztője a Nemzetek Szövetségének genfi fóruma előtt, a már emlegetett Jakabffy Elemér vagy Zágoni István és Paál Árpád, akik Kós Károly Kiáltó Szó című, 1923-as röpiratával együtt dolgozták ki a nemzetiségi autonómia rendszerét, továbbá Turnowsky Sándor, a kiváló baloldali társadalomtudós, a fiatalabb nemzedékben pedig Mikó Imre, aki a kisebbségi nyelvhasználat jogrendszerének feltárása terén szerzett igen nagy érdemeket. Voltaképpen ebbe a sorba tartozik Asztalos Miklós, aki több tanulmányában is alapvető észrevételekkel gazdagította a „nemzetiségtudományi” kutatásokat.

Ennek a tudományos diszciplínának - mondhatnám így is: „interdiszciplináris” tudománynak - a megalapozása érdekében foglalkozott a nemzeti-nemzetiségi kérdés elméletével A korszerű nemzeti eszme című, 1931-ben kiadott könyvében. Ebben a munkájában elsősorban a húszas évek (tehát még a náci hatalomátvételt megelőző korszak) német és kisebb mértékben francia szakirodalma nyomán ismertette a nemzetről, illetve a nemzeti kisebbségről kialakult elméleteket, és próbálta alkalmazni ezeket a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek helyzetének vizsgálatára. Asztalos az úgynevezett (francia eredetű) „államnemzeti” és a (német eredetű) „kultúrnemzeti” felfogást állította egymással szembe, és ennek során helyesen állapította meg, hogy Közép- és Délkelet-Európában, ahol a politikai és az etnikai határokat igen nehéz volna összeegyeztetni, csakis a „kultúrnemzeti” felfogás alapján lehet meghatározni a nemzeteket, és meghatározni a legitim nemzeti identitást. Ez a „kultúrnemzeti” felfogás tudta volna orvosolni az anyanemzetüktől elszakított közép- és délkelet-európai kisebbségek sérelmeit, és állította volna helyre, legalább lelki és szellemi értelemben azt a magyar nemzeti egységet, amely megtört az első és a második világháború után.

Valójában az imént jelzett nemzet- és nemzetiségpolitikai vizsgálódások szabták meg Asztalos Miklós történetírói munkásságát. Érdeklődése természetesen elsősorban az erdélyi múlt kutatására irányult. Szavak Erdély története elé című, a Magyar Kisebbségben közreadott alapozó tanulmányában jelölte meg azokat a tájékozódási pontokat, amelyeket kutatásai során követett. E pontokat tulajdonképpen a „transzilvánista” eszme határozta meg. Munkásságának vezérelvét a következőkben fejtette ki: „Beszélünk sui generis Erdélyről, államalkotó erdélyi öntudatról, speciális erdélyi lelkiségről, de a mindezeket megalapozó sui generis erdélyi história még nem áll rendelkezésünkre. S mégis, olvasnunk kell. Olvasnunk kell a históriát, hogy a má megérthessük. Amint minden szervezet igazán csak fejlődésének hosszanti metszetén át ismerhető meg alaposabban, épp úgy egy nagy társadalmi közösség, mint bonyolult szervezet, szintén csak állandó változásai, addigi fejlődésének ismerete mellett érthető igazán meg.”

A kialakított nemzetpolitikai elvek jegyében készültek el Asztalos történeti tanulmányai, így Az erdélyi állam iskolapolitikája 1556-1690 (1929), az Adatok egy erdélyi impériumváltozás történetéhez. Az erdélyi református egyház és iskolák államsegélyének rendezése a Habsburguralom kezdetén 1685-1703 (1931), A székelyek őstörténete letelepedésükig (1932), és Az erdélyi tudat kialakulása (é. n.). Ezekben az írásaiban az erdélyi különfejlődés és önállóság „transzilvánista” gondolkörének megfelelően adott képet az erdélyi történelemről, különösen az ottani művelődés nagy hagyományairól. Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés (1928) című, néhány esztendeje reprint kiadásban közreadott könyvében az uniós politika kialakulását, első sikerét, majd későbbi kudarcát kísérelte nyomon. Ugyancsak az „erdélyiség” eszmeköre nyomta rá bélyegét adatfeltáró nemzetiségtörténeti tanulmányaira, így Wesselényi, az első nemzetiségi politikus (1927) és A nemzetiségek története Magyarországon (1934) című könyveire. Az erdélyi történelemre vonatkozó kutatásait végül Erdély története (1936) című nagyobb tanulmányában összegezte. A két világháború közötti korszak számos hasonló művet hozott létre, a többi között -Jancsó Benedek, Marczali Henrik és Makkai László könyveit. Mind a háromnak vannak komoly érdemeik, a legkorszerűbb közöttük kétségtelenül Makkai munkája. Mindazonáltal Asztalos Miklós rövidebb összefoglalása sem érdektelen, szemléletének egysége, ugyanakkor szempontjainak változatossága teszi ma is hasznos kézikönyvvé ezt a népszerű formában megírt summázatot.

Asztalos történetírói pályája az adatokban igen gazdag alap kutatásoktól indult és a publicisztikus történelmi népszerűsítés felé haladt. Ez a népszerűsítő szándék öltött formát két nagyobb munkájában: a Rákóczi-ról írott monográfiában és a Pethő Sándorral közösen létrehozott magyar történelmi összefoglalásban is. Az 1934-ben megjelent II. Rákóczi Ferenc és kora című kiadvány a Fejedelem halálának kétszázadik évfordulója alkalmából készült. Ekkor, 1935 körül rendkívüli módon megélné a Rákóczi-val foglalkozó irodalom: a Lukinich Imre szerkesztésében megjelent kétkötetes Rákóczi-Emlékkönyv, Markó Árpád és Vargha Damján monográfikus művei, illetve számos szépirodalmi munka mellett Asztalos Miklós népszerű élet- és korrajza szolgáltatta a Rákóczi-kultusz felélénkülését. Másik nagyobb munkáját, az 1933-ban, majd még több kiadásban és olasz nyelven is közreadott A magyar nemzet történetét a kiváló publicista, Pethő Sándor társaságában írta: ő az 1848-as forradalomig, szerzőtársa az ezt követő időktől az 1930-as évekig foglalta össze a nemzeti történelem eseményeit. Asztalos Miklós a nemzeti öncélúság gondolatát domborította ki, természetesen élénk figyelemmel kísérve az erdélyi múltat. Legnagyobb rokonszenvvel a reformkorról beszélt, amely a rendi nemzetfelfogás szűkösségével szemben a magyarság tömegeit vonta be a nemzeti élet vérkeringésébe, és ezáltal hozott létre azóta is érvényesnek tekinthető nemzeti stratégiát.

Ez a munkája volt történetírói munkásságának legnagyobb teljesítménye, a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején tevékenységét elsősorban szépirodalmi (Alibi című regénye és Egy éjszaka Erdélyben című történelmi drámája, ez utóbbi a filmvászonon is sikert aratott), illetve hivatali munkája szabta meg, amelyet a Nemzeti Múzeumban, majd a Vallás és Közoktatási Minisztériumban (jó barátja: Hóman Bálint mellett) végzett. A háború végén feleségével (Kócsy Erzsébettel, akihez annak idején Dsida Jenő írt szép verseket) Németországba került, majd hazatérve állás nélkül maradt. 1951-ben hűvösvölgyi villáját elkobozták, őt és feleségét pedig, mint említettem, kitelepítették. Szétszóródott hatalmas könyvtára, értékes kéziratait is csak részben sikerült megmentenie. Ötvenkét esztendősen kellett életformát váltania, a korábban szépen ívelő tudományos pályának mindörökké vége szakadt.

Körösladány népe nem fogadta ellenségesen a száműzött tudóst: Erzsébet asszony utóbb a községi zeneiskolában kapott zongoratanári állást, Asztalos Miklós pedig a hatvanas években a helyi amatőr színjátszó társulatot irányította. Ekkor már véglegesen a Körös-menti falut választotta otthonának, 1953-ban - a kitelepítési rendelet feloldásával - sem tért vissza a fővárosba. A szellemi élet peremére is csak élete végén jutott el: megjelent néhány irodalom- ésínháztörténeti tanulmánya, és az Országos Széchényi Könyvtár számára megírta emlékiratait (ezekben érdekes erdélyi vonatkozású adalékok is találhatóak!). A legnagyobb csendben hunyt el 1986. február 23-án. Munkássága és egyénisége a rendszerváltást követő esztendőkből került méltóbb megvilágításba: halálának ötödik évfordulóján a körösladányi művelődési ház az ő nevét vette fel, ebből az alkalomból tartalmas emlékülés idézte fel szinte elfelejtett műveit. Ezek között, főként imént idézett történelmi és nemzetpolitikai tanulmányai sorában számos olyan akad, amely megérdemelné, hogy kötetbe gyűjtve kerüljön vissza a jelen szellemi vérkeringésébe. Asztalos Miklós emléke megkívánná, hogy ez a gyűjtemény valóban elkészüljön és helyet foglaljon a könyvtárakban régebbi kötetei között.

Kántor Lajos

Az Erdélyi Férfi*

Asztalos Miklós, az ezredvégi Kolozsvárról nézve

---

* Elhangzott 1999. július 28-án, az Asztalos Miklós születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepeken, a körösladányi Asztalos Miklós Művelődési Házban.

„Az az Erdély nagy átok reánk. (...) Ha elvernek, úgy Erdély miatt, mert sok erőt pazaroltak reá.” 150 évvel ezelőtt (1849. március 2-án) írt Kossuth-levelet idézett Asztalos Miklós, a ma éppolyan izgalmas olvasmányának mondható könyvében, mint amilyen 1928-ban lehetett a Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. Nem próbálom itt részletezni, magyarázni, hogy milyen körülmények között küldte e sorokat a kormányzó Csányi Lászlónak, a pár hónap múltán mártírhalált halt teljhatalmú erdélyi biztosnak. Arra sem térek ki, hogy mi volt a szintén Asztalos által megidézett Roth Dániel, azaz Dániel Roth röpiratának az előzménye, miért biztatta a szász lelkész a románokat az osztrák korona részeként létrehozható dákó-román királysággal. A történelmi kérdések éles megvilágítása és nyílt vagy sejtető átsugároztatása a jelenbe Asztalos Miklós ránk hagyományozott életművének olyan értéke, amelynek tulajdonképpen a centenáriumi emlékezések előtt és után is hatnia kellene, a mostaninál sokkal szélesebb körben. Kolozsvárról, 1999-ből visszanézve a 71 és 150 éves mondatokra, szöveg- és történész-összefüggésekre, csak csodálkozok az ember az utókor feledékenységén, s újra és újra meggyőződik a történelmi bűvárokodás nélkülözhetetlen voltáról, a szembenézés hasznáról. Asztalos Miklós ebben volt mester - a közvélemény által elfeledett mester, jóllehet nem csupán megírt (történelemtudományi és irodalmi) műveivel, hanem életével is számos régebbi és 20. századi tanulság tudatosítására nyújt alkalmat.

A magam (első) közelítését Asztaloshoz az teszi személyessé, nem rejthetően áthevítetté, amit ugyancsak egy levélben olvashattam. Ez a levél is már-már a történelmi (irodalomtörténeti) múlthoz tartozik, amennyiben az akkor már több mint két évtizede Körösladányba kitelepített történész-író-politikus írta a váratlanul felbukkanó Kuncz-kutatónak, az erdélyi irodalmi problémákat felvállaló Pomogáts Bélának. A távolból, egyszerre Budapestről és Kolozsvárról üzenő kismonográfia felszakítja Asztalos Miklósban az emlékeket, lelkes vallomásra készíti. Akár öregkori eltúlzott nosztalgizálásnak gondolhatnánk az „ismeretlenek” küldött könyvet megköszönő, 1973. májusi levél némely kitételét, ha nem volnának ott a könyvtárakban (sajnos, elég nehezen) hozzáférhető Asztalos-könyvek, folyóirat-közlemények, a húszas-harmincas esztendőkből. Ezek valósággal „kiigazítják” az életrajzi tényeket, s a levélbeli vallomásnak ugyanúgy hinnünk kell, mint például Cs. Szabó László vagy Jékely Zoltán életre szóló kolozsvári ségének. Azt írja ugyanis Asztalos Miklós Pomogátsnak: ...mindketten kolozsváriaknak érezzük még mindig magunkat, és ezer szál fűz azokhoz, akikről a könyved szól.” (A mindkettenben a feleség van benne, aki a színházteremtő Kótsi Patkó János leszármazottja.) Noha az egyetemkezdet és a kényszerű távozást, a máshol-folytatást követően, 1919 és 1931 közt egyszer sem járt Asztalos Kolozsvárt, a hőskor erdélyi magyar irodalmának számos egyéniségét tudja barátjának: Tamási Áront e levélben „évfolyamtársának” mondja (még Székelyudvarhelyről), Reményik Sándort, Ligeti Ernőt első felfedezőjének (1919-ből), Jancsó Elemért, az irodalomtörténészt régi-régi barátának; Jékelyt pedig a Széchenyiben ő vezette be a könyvtártudomány titkaiba.

A személyi kapcsolatoknál is fontosabb azonban a téma-közösség. A transzilvanizmus gondolköre egész pályáját végigkíséri; aki az erdélyi tudat kialakulását annyi tanulmányban vizsgálta, nem kis büszkeséggel írta a frissen szerzett barátának, hogy „1923 után úgyszólván egyetlen historikus ideológusa” volt a transzilván gondolatnak. Az Erdélyi Férfiak Egyesülete Jancsó Benedek Társaságában vállalt vezető szerep, az e keretben tartott előadások és általa szerkesztett kiadványok ugyanebbe az irányba mutatnak. A magyar irodalom- és művelődéstörténetben jobban ismert Bartha Miklós Társaság pedig, melynek elnöke volt, lehetőséget adott, hogy közvetlenül szembenézhesen az utód-államokbeli és magyarországi ifjú nemzedékekkel. Az előbbieket realitásérzékét többre értékelte (1929-ben); úgy látta, hogy a magyar államkereteken kívül rekedtek gondot fordítanak saját magyar kultúrájuk fejlesztésére, ugyanakkor meg akarják ismerni a körülöttük élők kultúráját, kölcsönös kapcsolattartásra törekednek. Meggyőződéssel állította Az ifjú nemzedék új arca című tanulmányában, hogy „A faji kultúrák kölcsönös megismeréséből kiindulható emberi egymást megbecsülés lehet csupán az egymás mellett élő és politikailag egymástól elvadt fajok békés együttélésének az alapja”. Ezt a tételt az elmúlt hét évtizedben sem adtuk fel, és nyilván nem is adhatjuk fel, jóllehet ismétlődő keserű tapasztalatok mutatják, hogy a kölcsönös ismeret még nem jelent kölcsönös megbecsülést s még

kevésbé békés együttélést.

Asztalos Miklós Erdély kérdéséről több oldalról közelítette meg, különböző tudományágakat hívott segítségül, és a művészetekben - irodalomban, színházban, filmben - sem tudta megkerülni ősei szülőföldjét, amelyet a magáénak is vallott. (Az egykori, szocreált és román nacionalizmust egyesítő hivatalos szemlélet szerint Asztalos Miklósról a romániai magyar iskolákban eleve nem lehetett volna szólni, hiszen Budapesten született és Körösladányban halt meg, vagyis e felfogás alapján nem lehetett köze Erdélyhez.) Nem mernék vállalkozni arra, hogy értéksorrendet állapítsak meg az Asztalos-örökségen belül - ehhez jobban kellene ismerni, mélyebben tanulmányozni műveit -, az egyes szakterületek kutatóira vár e munka elvégzése. Erdély historiográfiájában mindenestre számon tartandó alapozó munkát (is) végzett (a népszerűsítő összefoglalások mellett), és ez bizonyára elmondható kisebbségtudományi tanulmányairól is. Föltehetőleg korábbi, forráskutatásra épülő értekezései kerülnek be a történettudományba, még akkor is, ha egyes értelmezéseit az idő meghaladja. Nem az én tisztem eldönteni, hogy milyen mértékben változott a felfogás a székelység eredetéről, amióta Asztalos az Erdélyi Múzeum 1932-es évfolyama második füzetében, élhelyen közölte A székelyek őstörténete letelepülésükig című tanulmányát (Balogh Arthur, Csűry Bálint, Szabó T. Attila és György Lajos közleményeit a lapban megelőzve). A történeti Erdély, Asztalos Miklós szerkesztésében és könyvnyi tanulmányával a gyűjteményes kötetben, 1936-ban nyilván mást jelentett, mint amit ma mond az olvasónak, bár feltételezem, hogy Teleki Pál nem akármilyen történelmi mű méltató bevezetését vállalta volna. A szerkesztői zárszóból egy mondatra figyeljünk oda, két okból is; az elsőt nem kell magyarázni, az idézet önmagáért beszél: „Erdély a szabadgondolkodás, a szellemi szabadság földje volt az 1918 előtti történeti időkben”. (Persze, nem mindig, a józan ítélet ma megszorításokat igényelne.) A másik ok a mondat folytatásában található, a történész-szerkesztő ugyanis e szellemi szabadság továbbélésének tudja be, hogy az egyes tanulmányokat nem kellett „összehangolni”, minden szerző megőrizhette egyéni felfogását. Asztalos Miklós szemléletváltozását illetően - és ez már átvezet egy másik fejezetbe - az „Irodalom” cím alá rejtett jegyzetben találunk fontos utalást. Itt beszél Asztalos Erdély jövőjéről, amelyet a magyar egységen belül képzel el - hozzáátéve, hogy tíz évvel azelőtt még hitt az önálló Erdély lehetőségében.

Régebben - és nem csupán a kitelepítések korában - az asztalosi felfogást s az életmű jelentős részét egyszerűen-könnyelműen irredentizmussal címkézték volna. Persze, nem állítható, hogy Asztalos Miklósnak köze sem volt a revízió gondolatához. Néhány korábbi idézetünk is ellentmond azonban a sommás besorolásnak. És ne felejtsük, a kisebbségi magyar reményeket még meg nem ölt korban, 1927-ben, a lugosi Jakabffy-féle Magyar Kisebbség hasábjain Asztalos Miklós írta le, hogy az erdélyi magyarságnak „nemcsak joga, hanem maga iránti kötelessége - puritán történelmi igazságait elsősorban a román, másodsorban az európai követelmény elé propagálni”; akkor még Asztalos a kisebbségi magyarságot megillető jogokat a román állam keretén belül képzelte megvalósíthatónak. Ez a pragmatizmus azóta is jellemzi a térségbeli (tehát nemcsak romániai) magyar kisebbségpolitikát. Amiképpen a kultúr-nemzet fogalma is meghatározó mindmáig a jelenalakító szándékban és jövőépítésben - szemben az államnemzet másfajta konfliktuskezelést jelentő hirdetésével. Asztalos Miklós 1933-ban (!) még erről a kétféle európai nemzetfelfogásról higgadtan értekezik. (A korszerű nemzeti eszme. Bp., 1933.) Az Asztalos-féle értelmezések és történelmi felvezetések korabeli szerepére különben abból is levonhatunk némi következtetést, hogy a Magyar Kisebbség repertóriumában (Szeged, Scriptum kft., 1993) Asztalos Miklós majdnem annyiszor szerepel, mint a kisebbségi kérdés egyik legjelesebb erdélyi publicistája, Krenner Miklós (Spectator).

Ebben a gondolkörben maradva, érdemes volna megvizsgálni, hogy milyen Erdély-kép él Asztalos Miklós kiadott vagy mindmáig kiadatlan regényeiben, sikeres drámáiban, filmforgatókönyveiben. A válasz akkor volna igazán megkerülhetetlen, ha szerzőnk szépirodalmi alkotásainak valamelyes mai jelenlétéről tudomásunk volna. Azt hiszem, legalábbis Erdélyből megkockáztatható az állítás, hogy Asztalos Miklós nevű íróról még az értő idősebbek sem tudnak - annyira sem bukkan elő a neve, mint a történész-kisebbség-kutatóé. Szabályt erősítő kivételként hivatkozhatom az Alterego 1940. januári kolozsvári bemutatójára (1939-ben játszották először a

budapesti Nemzetiben), amelynek egyik szereplője, a II. Józsefet alakító, nyolcvanas éveiben járó Senkálzky Endre kérdésekre egyből felidézi a jó félévszázados sikert.

Végül a korántsem utolsó helyen említendő tanulság-forrásról, Asztalos Miklós életéről, életvallomásáról, annak néhány erdélyi érdekességéről. Nem a megjelentetésre váró, egyelőre könyvtári-kézirattári hallgatásra ítélt emlékiratokra utalok ezúttal, hanem a Falukutatók című, filmre vett (dobozban maradt) vallomás kezemhez jutott szövegére (Naszluhác Géza volt a kérdező), amely bennem olyan gondolatokat ébreszt, mint amikor Thassy Jenő kiváló emlékezéseit olvasom, nagyjából ugyanerről a korszakról. Itt nyilván nincs mód regényes felvezetésre, a tanúságtétel azonban hiteles és tiszteletreméltó. A szűkre szabott keretek („csapók”) között is meglevenedik egy-két történelmi személyiség, mint például Teleki Pál. És egy múltba tűnt világ. Egy múltba tűnt Erdély is, noha csak utalásokban. Például a második világháború utolsó szakasza, ahogy egy Erdélyi Férfi a román kiugrás várható következményeit Budapesten végiggondolja, ahogy menteni próbálja, a maga hatáskörén belül, a menthetőt (az Erdélyi Tudományos Intézet addigi vezetőinek leváltásával, újak kinevezésével - akik túlélhetik a változást). A négy év (1940-1944) észak-erdélyi történetének megdöbbentően józan (kiábrándult?) összefoglalása: „...itten nincs semmi, az elmúlt négy esztendő, az egy hiú álom volt, ami inkább teherként lesz a jövőben Magyarország részére...”

Mint Kossuth 1849. márciusi levele...

Van azért másfajta viszonyítási lehetőség is. Ahhoz talán túlzott derűlátás kellene, hogy egy régebbi Asztalos-tanulmányból, mint ezredvégi időszerűséget idézzük a következő mondatot: „Erdély sorsa a történelmi időkben a mérleg nyelvének szerepe Európa nyugati és keleti végvonalának állandóan változó hatalmi súllyal terhelt serpenyői között.” (Adatok egy erdélyi impériumváltozás történetéhez, 1931.) Ha nem is mint a mérleg nyelve, Nyugat és Kelet között mégiscsak jelenthetünk valamit. És a regionalizmus is több lehet, mint új politikai divatszó. Ami pedig tény: ismét megjelenik Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum, sőt a Magyar Kisebbség című folyóirat is. És ez mégis több, mint hiú álom.

Bertha Zoltán

Vallásélmények és transzcendencia-képzetek az újabb erdélyi lírában

A sorsviselés érzelmi-erkölcsi övezeteiben gyökerező transzcendencia-élmény - s a sorskifejezés vallomások és vallások alakzatainak az erőteljes összefonódása: az erdélyi magyar költészet „erdélyiségének” az egyik alapvető karaktervonása ez. A metafizikai távlatú élet- és hittapasztalás körében különös nyomatékot kap a szorongatott kisebbségi léthelyzet tragikus egzisztenciális értelmezése, s a kiszolgáltatottság emberi állapotainak az emberfölöttiség törvényei szerinti meghatározása. A végzetes elrendeltetés-érettől a krisztológiai sorsazonosításon át a megváltás szükségképpeniségének a kétségbeesett-áhitatos tanúsításáig terjedő lelki mélységek és magasságok hullámozása - a zajgó lélekmozgások feszültségében izzó létezésdráma - állandó vonatkoztatásba kerül a végső világmagyarázat (keresztény-mitologikus) eszméivel. Az evilági sorsdemonstráció nem evilági igazságmanifesztációval történő összeépülése eredendően vallási szemléletperspektívákat szabadít föl, míg azok a urai érzékletesség autochton esztétikumával töltkeznek. A „fikciónak és az újraírásnak, a műthosznak és a mimézisnek ez az összekapcsolódása”, a költői beszédforma inherens (és „nem-theisztikusan” felfogott) funkciója: „kinyilatkoztatási dimenziója” (P. Ricoeur) itt szorosabb értelemben - érületi-tematikai közvetlenségében - is hozzákötődik a kijelentéstétel archaikus eredetű religiozitásához, az ösbizonyosságok ígézetével ható vallások-biblikus képzettségéhez. A transzcendentális viszonylatok humánontológiai minőségeit pedig a megszenvedettség öntanúsítását hordozó lírabeszéd immanenciája hitelesíti.

Az erdélyi poézis sui generis értéksajátossága tehát talán ez a kétirányú hangsúlytöbblet: a vallások

beszédmód elemi-mélyszerkezeti metaforizmusának (lénygszerű költőiségének), illetve a poétikus megszólalás metafizikai jelentéssugallatainak az együttes felgazdagítása. A kettős tendencia között paradigmaalkotó emfázissal kibontakozó összefüggés-teremtés a versvilág és a világkép egészében - a hangulati hatástényezőktől a mítoszi toposzok mozgósításáig egyaránt - érvényesül. Ez a líratípus – helyzet- és lelkiismereti megalapozottsága és autentikussága révén - ezért úgy emelkedhetett (főként a két világháború közötti időkben) egyfajta közösségi elváráshorizonttal szentesített kulturális öntudat vezérszólamává, hogy valóságosan is többféle kultikus szertartás, kommunikációs rituálé részesévé integrálódott. Ünnepek, iskolai és templomi rendezvények, istentiszteletek stb. retorikai bázisává és tényleges korézt, közérzeti tartalmakat (szenvedélyeket, vágyakat, fájdalmakat) tükröző szakrális képződménnyé válhatott a költemény - a kollektív önismeret és önbecsülés letéteményesévé. Előidézte ezt a lírikumnak az a szerepalkalmassága, amely a konkrét jelentéssűrítés tartományain túl a hatásösszegzés, a funkcióösszettség ősi-időtlen tulajdonságtörvényeiben is megmutatkozott tehát; abban, hogy a vers egyszersmind szinte hitelt, teológiai értelmet is nyert. Ez a genetikus poétikai, funkcionális komplexitás nem tehertétele az effajta líraműnek, önmagában nem jelez feladattévesztést, esztétikai minőségcsorbulást vagy kényszerű és illetéktelen helyettesítő-pótló törekvést (a két háború közötti vallásosság egyházi-intézményes megnyilatkozás-mintái különösképpen nem szorultak ilyen külső, kiegészítő affirmatív kompenzációra). Ellenkezőleg: a spirituális tágasság megkísértésének jegyében működik inkább ez a szintézisaspiráció, felmozdult lelkiületi östények egységigényének szellemében, a küldetésvállalás, az elhivatottság, a közösségi összetartozás éthosát sem nélkülöző emocionális szervesség atmoszférájában.

Ennek a költészeti modellnek a kifejlődése mindenekelőtt a húszas-harmincas évek vezető ízlésirányzatához, a transzilvánizmushoz, a kisebbségi etikát és az erdélyi ideát kikristályosító urai gondolkodásmódhoz, elsősorban Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László, Bartalis János, Dsida Jenő nevéhez fűződik. A transzilvánista verseszmény természetesen nem mereven definiálható kategória, hanem legfeljebb a sorsélmény és a transzcendencia-kérdés számtalan filozófiai és irodalmi hagyományváltozatában körvonalazható irányultság. Amelyben azonban általánosan az a hermeneutikai belátás és lényegtapasztalat munkál, miszerint a szó maga is sorsesemény, a kijelentés egyszerre profán és szent (igei) történés, s a létkifejezés cselekedet- vagy történetmivoltában a kimondás és a kimondhatatlan, a megértett és a megérthetetlen, az étet- és az Isten-kérdés egymástól elválaszthatatlanná lesz. A megszólító megszólalás és a megérintett elrejtettség titkában pedig az ember egyéni és közössé tett nyilvánvaló felelőssége, az egzisztenciálisan felfogott megigazulás létérdekeltsége is szétbonthatatlanná egységesül; „a szó (beszéd) feladata abban teljesedik be, hogy a saját magával való visszaélés gyökeréig hatoljon, s magát az embert tegye igazzá”; hiszen „egyedül a szó az, ami a teljességgel elrejtettet jelenvalóvá teszi” (G. Ebeling).

Ez az indíttatásában és orientációjában széles vallásbölcseleti, lét- és morálfilozófiai, nyelvszemléleti látóhatárú lírairány a második világháború kataklizmái közepette és főként azután, a hosszú nyúló ötvenes évek során egészében megtört, háttérbe szorult vagy kiiktatódott. Helyébe jórészt a hígan programos ideologikum és a sekélyesen naiv társadalomhit verbális sémái nyomultak, amelyek részben - a hit- és eszmeközpontúság felületi idealizmusa által - mintha őriztek volna valamit a korábbiakból, de amelyek döntően a tradicionális erdélyi gondolat és irodalmiság meghanyagatlását gyorsították. A szekularizált messianizmus és a torz fideizmus azonban fokozatosan - és törvényszerűen - tarthatatlannak bizonyult, kiviláglott a történelmi illúzióhajsza beteg paroxizmusa, az akár jóhiszemű szociális üdvtan egybevágósága a baloldali diktatúra fantazmagóriáival, az erőszakos tanítások hatalom-legitimizáló frazeológiájával. Kiderült, hogy transzcendentális eszmélkedés, ontológiai-egzisztenciál-antropológiai reflexivitás hiányában elszegényedik, kiüresedik a remény, a vágyakozás, a képzelet, a hittétel entuziazmusa; hogy világiobbító szándék és metafizikaellenes indulat ellentmondása szellemi-művészi érzéketlenséget-értéktelenséget táplál; hogy sorsproblematizáló fogékonyság és tragikumtudat nélkül beszűkül a látás. Így következhetett be ezután - a hatvanas évektől - az erdélyi líra újbóli felgazdagodása, telítődése az erdélyiség „fénykorából” származó ihletésekkel és inspirációkkal, a transzilván

beállítódás afféle rehabilitációja a modernség elemeivel ötvöződő úgynevezhető neotranszilvánizmus áramlatai által. Ez a visszahajlás, visszanyúlás a nagyrészt természetellenes megszakítottág előtti időkhöz és üzenetekhez: örökségelevenítő jelentőségű (és így korszakképző) fejlemény. Amely közvetlen és tudatos, illetve spontán-reflektálatlan vagy áttételes kapcsolódásokban együttesen jelentkezik, de elsősorban a látásmód és a formateremtés összetettségében és egyetemességében nyilvánul meg: a nyitott létérzékelés visszavételében, a differenciált versjelleg visszaszerzésében. Mindez már a diktatúra elvárásaival szemben zajlik, az elviselhetetlenségig fajuló teljhatalmi elnyomatás, az emberi-kisebbségi megaláztatás megdöbbentő és felháborító kínjai, az átélt és felismert sorsnyomorúság körülményei, s az ellenállás lehetséges lelki és artisztikus stratégiái között. A zaklatottá modernizálódó életgyötrelemben fogan az újfajta tragikus létérzet, ebből fakadnak föl újólag az Isten-élmény és az Isten-keresés messze futó hangjai, innen árad az abszurd képtelenségeit is sötét színre festő fojtogató keserűség. Mindez lényegi - mindenekelőtt szemantikai - rokonságba állítja ezt a bizonyos kitágított értelmű újtranszilvánizmust az erdélyi líra mértékadó alapképleteivel - s atmoszférikus, értékszerkezeti, motivikus és egyéb vonatkozásokban is. Módosulásokkal, de újraélednek például az olyan hagyománytelített és előzőleg kanonizált műformák, műfajváltozatok, mint az ima, a fohász, a könyörgés, a zsoltár, a sirató stb. Ezzel mintegy helyreáll az erdélyi líra kontextuális folytonossága, természetes szellemi kontinuitása, s újraszövődik az egymással dialogizáló szövegtradíciók finom alaktani és jelentéshálózata.

Ami mármost ebben az újíró (a megőrző-ismétlő és az átértelmező-transzformáló intenciót együtt hordozó) hagyománytörténetben, költészeti alakulásfolyamatban - a számtalan nemzedéki, szemléleti, stiláris, modalitásbeli stb. eltérés, különféleség ellenére vagy mögött - talán a legáltalánosabb mozgástörvényként mégis kitapintható, az az egyetemesített létsors-reflexió fenntartása, a kommunikálható jelentés- vagy üzenetképzés metódusainak megtartó reaktivációja, illetve a sorsmegjelenítés tartalmi-hangulati dezillúziójának, megkeseredésének, reményvesztésének, kiüttlanság-érzetének az egyre kegyetlenebb fokozódása. Ez a hetvenes-nyolcvanas évekre döntően jellemző, de még később is érvényesülő vonulat a század (és az ezred) utolsó évtizedében azután egészen új viszonyrendszerbe kerül: ekkor ugyanis az uralkodónak tekinthető szólamot lassanként az a (főként a legfiatalabb generációk révén elterjedt) diskurzustípus veszi át, amely a koherens referenciaigény maradékának is a dekonstrukciójával éppenséggel a jelentésalakítás lehetőségeit relativizálja, s a jelentéskioltás, a jelszészórás műveleteivel huzamos közléskonvenciókat kérdőjelez meg. A kilencvenes évek költészeti szituációjához, annak nagyarányú (bár fokozatos, tehát nem drámai gyorsaságú) átrendeződéséhez ez a kétféleség lényegszerűen tartozik hozzá - természetszerűleg a kölcsönhatások, az átmenetek, a keveredések eklektikus és heteronóm jelenségsokasága, s az értékfajta evidens és szinte felmérhetetlen sokszínűsége és pluralitása mellett vagy közepette.

Az erdélyi líra klasszikus mintái úgy árasztották az érzelmi vagy a racionálisan is megragadott, az ösztönös-naiv vagy a bölcséletileg is kiküzdött vallásélmény energiáit, hogy azok minden szenvedéskultusz és pusztulásvízió mögül a létmagyarázó elvek valamiféle ígéretét vagy biztonságát is sugározták. Az istenképzetek transzcendens támaszt vagy kapaszkodót is nyújtottak, a természetfölötti értelem, alternatíva vagy egyáltalán szempontlehetőség megléte folytán még nem kavarodtak föl olyan irtózatörvénylések, mint amilyeneket a későbbi, a második világháború utáni érákban (a sematizmus kora után) az istenhiány, a transzcendencia-kiüresedés veszélyének a réme váltott ki. Az Istentől való elhagyatottság, a kozmikus elidegenedés, az emberi magámaradottság rettenete, a vitális fenyegetettség rémülete kivédhetetlenül hatalmasodott, a nyomasztó légkör ellenállhatatlanul úrhodott el.

A megváltatlan történelmiség pokoli tárnáit talán leginkább Szilágyi Domokos lírája nyitotta meg. A kín és a kétségbeesés végstádiumaiban a sikollyal feltörő iszonyat az ember- és istentelenség halálosan legyőzhetetlen világuralmával történő drámai szembesülésből fakad; a lázongó tiltakozással, a tüntető lényegfelmutatással a személyiség a totális türhetetlenség ellen hadakozik. Az esélytelenségre kárhóztató történelmi infernónak és az emberlét kategorikus

ontológiai vereségének ez a rádöbbenő demonstrációja klasszikus-avantgárd modernséget - sajátos neoegzisztencialista és újexpresszionista vétetésű utómodernizmust -, illetve a modernen túli szkepticizmust szintetizál. A posztmodernitással érintkező nyelvi polifónia - a játék, a groteszk ironia, a stílusheterogenitás korlátlanak tetsző diffúziója - így végig fenntartja a megítélő moralitás szemléletpozícióját és az akár értelmetlen mártírium artikulációjának a feltétlen létérdekűségét: a látomás tényevidenciáját és ontikus jelentőségét. A végesség létrendi adottsága: könyörtelen törvény; a történelembe vetettség: örök áldozatiság; az önmegválthatatlanságba és feloldozatlanságba záruló élet: maga a képletszerű kudarc, az állandó vigasztalanságba ütköző tévút ebben a vízióban; „Megvert az Isten / étellel (...) Föld alatt dől el, / nem másutt, / föld felett, füstben - /nincs már út (...) Mindegy. Hisz nem én / választék” - formulázza elrendeltettség és kényszer, életszükség és hibás kísérlet, értékveszendőség és abszurditás azonosító egyenleteit a költő röviddel öngyilkossága előtt is (Megvert az Isten). Hasonló pokoljárásból küldi „égrekiáltó” üzeneteit Hervay Gizella is, aki az oratórium és a rekviem hangján zokogja a „zuhanások” gyötrelmét, és végtelen siratókba önti a kozmikus világvonaglás „lélekriadókban” felvert szürreális-apokaliptikus képzetszörnyűségeit. A „száműzött szivárvány”, a „kettészelt madár”, a „kiürülő”, „negatív ég” és a „lakhatatlan éden” imaginációja csak „a halál hitvallásával”, a feltámadás állandó elmaradásával, a „péntek” megdermedt infinitásával fér össze: azzal, ahogy a védtelenség örök metaforájaként „Mária ölében tartja a Fiút, / ölében tartja a halált”. A „gyalogzsoltár” folklorisztikus-liturgikus stilizációjában az abszolút negativitás („semmink sincsen az is sehol”; „ne hidd Uram hogy még vagyunk”) szemrehányó váddal, önemésztő perlekedéssel - mintegy öntépő ellen-imádsággal - tetéződik („ne vigy minket Uram / a feltámadásig”; „vedd el Uram amit adtál”).

Félelem és irracionalitás, aggodalom és rezignáció, gondsajgás és balsejtelem: napjainkig hullámszik végig - a legváltozatosabb regisztereken - idősebbek és fiatalabbak versalkotásaiban. Aforisztikussá csiszolt tömondataiban, szentenciózus megállapításokká redukált bölcselmeiben - „költői hagyatékában” (Szavak trónusa, 1993, Aki vagyok, 1996, Isten is sír, 1999) - például Horváth Imre is így üzen élete alkonyából: „Didereg az egész világ ma: / béleletlen Isten kabátja”; „»Legyen világosság« - szólott az Úr. / Lett is. Mégis a sötétség az úr.” Vagy „az öregkor versei”-ben (Időverten, 1994), Kiss Jenő „Őszikéiben” a családias derűt, a bizakodó (és Istenben is bízó) életkedvet a bánat komorsága árnyékolja be: „Szenvednek csillagok, napok, / az égen mind több a sötét folt” (A szenvedő világ); „Immár csak az kell, az kell még reám: / talár és töviskorona, / s indulhatok az élet alkonyán / arra, hol int a kín, a Golgota” (A tanítványok).

A biblikus lamentáció és a kesernyés ironia szuggesztív intonációjában szintén a feltartóztathatatlan sorvadás, az irgalmatlan széthullás közösségpszichikai láttelelei tolulnak föl Kányádi Sándornál („egyberostált verseinek” gyűjteményes kötete: Valaki jár a fák hegyén, 1997). A zsoltáros panasz és könyörgés hanglejtése átítatja a szimbolikus létábrázolások tónusát - a paraszti-zsáneres karakterfestéstől („Az embereket Te meg hagyod halni” - A XC. zsoltár) a kollektív létvesztés képzetein át („a zsoltárt már csak magukban / dúdolhatták a kivégzett hosszú / hangzók hozzájuk tartozói // az isten háttal állt // mert ezer esztendő előtte annyi / mint a tegnapi ő elmúlása / és egy rövid éj átvigyázása” - Tömegsír-vers; „elmennek a harangok / minden nagypénteken / rómába mennek / odamenegetnek // s ott felejtik / a nyelvünket” - Csángó passió; A prédikátor könyve) a metafizikai megtöretés és árvaság stációit kivetítő meditatív-elégikus sorsrajzokig („Ültem az Isten sírján, / megkönnyebbültem /.../ Fölálltam, s visszarogytam, / nem volt ahová mennem” - Isten sírján; „Uram ki vagy s ki mégse vagy / magunkra azért mégse hagyj” - Halottak napja Bécsben; „üres az istálló s a jászol / idén se lesz nálunk karácsony” - Isten háta mögött). Az egyszerre emelkedetten elvont-egyetemes és köznapiasan bensőséges nyelviséget dúsan rétegezik a szövegek közötti áthallások és rájátszások. A transzilván éthosz - a mitikussá szilárduló kitartás és helytállás - egyik alapjelképe, a Jékely Zoltán-versben sorstoposszá kristályosodó marosszentimrei református templom Kányádinál is feltűnik, s a borongós-letargikus irodalmi-kulturális felidézés korjelző szerepű „elkülönböződései” az omlás, a pusztulás folyamatainak mintegy a bevezető részéről tudósítanak: „ledől a cinterem fala / kövei földbe vástak / védtelen áll a dombon / maholnap egyesegyedül / istené lesz a templom / csupán egy

ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár” (Egy csokor orgona mellé). A szövegtranszformációk és -módosítások idézőtechnikai összetettsége különös módon érvényesül, illetve növekszik a mentális és stiláris átképzések, imitációk fiktív szférájában; a Dél Keresztje alatt-ciklus metaforikus párhuzamteremtése a dél-amerikai bennszülött indián és az európai (kisebbségi) magyar népcsoport analóg létezés- és tudatrétegeinek vibráló egymásba-játsztatásával bontakozik ki, s az így létrehívott bonyolult textuális szövedéket a keresztény-biblikus (ó- és újtestamentumi) fohászzkodás és segélykérés, illetve az archaikus-népi imádságok, litániák applikált stilémái tovább árnyalják. Látvány és képzelet, a távoli jelen és a saját jövő síkjainak villódzásából, a nyelvvesztő, felmorzsolódó őshonos közösség megpillantásának és a baljóslatú önreflexív anticipációnak - a szétágazó téridőbeli előre- és visszautalásoknak - az interferenciáiból száll föl az ugyancsak „nyelvben bujdosó” erdélyi „vándorénekes” - a „bús nemzet” „örök árvaságra” ítélt „csekély parányé”-nak - vezérlő oltalomért „zokogva” esdeklő invokációja „Nagyasszonyunk”-hoz, „hazánk reményé”-hez. S a közvetlenül észlelt megindító hasonlóságok („az indián és a néger / tüzet rakni éppúgy térdel / mint a hargitán a pásztor”) a kételkedést kiváltó eljövendők összevethetőségének a megrázó érzékeltetésével úgy egészülnek ki („ki annyi poklot járt a földön / hihet-e másvilágiban /.../ isten báránya hiába vetted / magadra világ vétkeket /.../ hiába minden áldozat ha / kiszemeltél a kárhozatra”), hogy a kínok edzette, kétségek szaggatta óhajok végül valami bölcs kozmikus-organikus ősharmónia kívánalmába torkollanak: „előről kéne kezdenünk / de semmit sem felejteni / abból mi megtörtént velünk / s élni élni az édeni / büntelenségű elemek / társaként örök életet”.

A bibliai és általában a transzcendentális holdudvarú motívumok az újabb Kányádi-versekben is hangnempépző erejűek („ahogy az isten észrevétlen / beléd épül minthogyha volna” - Ahogy; Rövid fohász, Egy fenyőfára). A Nagycsütörtökön - amely címében a Dsida-verseket illető allúziót is hordoz - profanizáló hétköznapi-szociálpszichológiai diagnózissal és szelíden szarkasztikus kritikával bővíti az erkölcsi erózió és értékfelfordulás, a közösség- és hagyománynélkülivé korhadás, a szolidaritáshiány, az önző-atomizáló elidegenedés jelenségeit soroló kesergés tematikai szemhatárát. A szikkasztó, lehumanizáló eszménytelenedés következményeképpen a „föltámadást hétfőtől kezdve mindenki már / csak magának reméli” (mint ahogy a megváltásmű kegyelmi misztériuma Hervay Gizellánál is kiesik az átlényegülésre képtelen profán időrendből: „mindig pénteken ért véget a hét, / mindig pénteken, / és utána hétfő lett / megint”). A Valaki jár a fák hegyén gyermekies naivitást és kísérteties misztikumot, mesei tisztaságot és titokérintő sejtelmet, életes meghittséget és elégikus létösszegzést összeolvasztó hangulatsűrűségében pedig egyfajta átszellemített mindenségkompozíció épül. A földi táj és saját természetének közegéből fölfelé tekintő ember a transzcendencia végtelen jelenvalóságával találkozik. A létattribútumokká lényegülő fundamentális lélekmeghatározottságok ehhez a világban benne lévő de azt felül is múló feltétlen személyességhez és abszolút valóságteljességhez kapcsolódnak. A „fák hegye”: e belül- és kívül-létel lebegő határvonala; s hogy „valaki jár” ott: a transzcendencia kategoriális szubjektumszerűségének a megvilágosító urai képe. (Mint például Adynál is: „Itt egy nagy Valaki kormányoz” - Egy avas kérdés). Ez az alanyi magánvalóságában és rendelkező mindenhatóságában kifürkészhetetlen szellemlény - „ki gyűjtja s oltja csillagod”, s ki „úr minden porszemen” - mintegy egyesíti azt a feszült kettősséget, amellyel az individuum a számára való - az örökéletet, a lélekfolytonosságot illető - ismeretlen döntéshez viszonyul; e „valaki”: „mondják hogy maga a remény / mondják maga a félelem”. Az egymást feltételező kétféle érzelmi tartalom - a félelem (isten- és halálfélelem, eszkatológikus bizonytalanság) és a remény (amelyre közvetetten éppen a „gondviselő félelem”, e „megtartó irgalom” utal) - így spiritualizált világmodellé tágul, a paradox minőségek - a konfesszionális intimitás és a reveláló fogalmi egyszerűség révén - borzongató pszicho-metafizikai létezőképletté emelkednek. S ezekbe az asszociációs távlatokba - érzésnemek, humanitás és divinitás, egyéni és eternális létszintek oszcillációi közé - illeszkednek az invenciózus konnotációk: a szakrális vagy kozmikus toposzok („gyűjt”, „megszülető csillag” stb.) belső árnyalatai, vagy az, hogy miközben a „remény” a látszólagos antonímájával (a „félelem”-mel) kerül váratlan (de archaikus-intenzív) jelentés-összefüggésbe, azonközben implikált biblikus szinonimáit („hit”, „szeretet”) is új fénytörésbe

állítja. (A „gondviseléshez” - a gondot „teherként cipelő, „elhordozó”, illetve „átvállaló”, „a másikat attól mentesítő” jelentésben - a „félelem” társul - „a gondviselő félelem / kísért eddigi utamon” -, amelynek enigmatikus többértelműsége - emberé vagy Istené-e ez a félelem? - a rejtett alanyok mély összetartozását sugározza. Hiszen mindkét fogalom érinti mindkettőt, s együtt asszociálják a „szeretet” ideáját is - a „gondviselő szeretet” beleérezhető, virtuális szókapcsolata által -, amely mint sóvárgott végső értékeszme több előző Kányádi-versben is előtűnik; „hiába ha a szeretetnek / rózsája hervad s nem virít” - A folyók közt; „s a szeretetnek / hiánya nagyon dideregtet” - Isten háta mögött.)

Kányádi nemzedéktársai közül Székely János már a hetvenes évek legelején azért szakított a versírással, mert - a félelem és a lemondás öselveire, a sztoicizmus, a (keresztény gyökérzetű) aszkézis, az egzisztencializmus átsajátított tanulságaira hagyatkozván - az „undor és a rettenet”, a „magam vagyok, nem hiszek semmiben” végletességével olyannyira „tökéletes csőd”-ként fogta fel a világot: „Másként, Uram, nem így, nem így, / Másként gondoltad el bizonynal. / Már egyáltalán semmiben / Sem érték egyet világgoddal (A düh szonettjei); „Ez a tökéletes reménytelenség, / Melynek jaját a csend kiáltja ki” (A régi tűz). A Székely János 1992-es halálakor a kettejük barátságára emlékező Tóth István - „bánatod átszivárgott / lelkem mélyéig, s ketten / hordoztunk egy világot” (Sír) - szintén klasszicizáló veretességgel, az ódai-rapszodikus szenvedélyeket és a kontemplatív merengéseket is mívéssé cizelláló fegyelmezettséggel tárja föl riadalmát („vicsorognak, kést rántanak, / és elmetszik a torkomat” - Nagycsütörtök), szólítja Dsidát, rimánkodik az Úrhoz („félteni sem merek már”; „ha nem lettél kösziklám, / légy végső szalmaszálam” - De profundis) vagy László királyhoz („Sorsunk valahogy hozd szóba az Úrnál”; „ne szoruljon ránk semmiféle börtön” - Könyörgés Szent Lászlóhoz) újabb verseiben (Közös nevező, 1994, Párbeszéd és limerickek, 1995, Herbárium, 1998). Hasonló műgond és formanyelvi tudatosság szervezi Jánosházy György újabbban friss lendületet nyert és különleges arányokban kibomló szonett-költészetét (Lepkék szekrényben, 1994, Innen semerre, 1995, Böllérek miséje, 1999). A szonethagyománynak - az antikizálótól a reneszánszot idéző vagy a groteszkebb-modernebb típusokig - számos válfaját eleveníti meg a széles műveltséganyag, a világirodalmi, művészeti-kulturális élménybőség, amely szinte ösztönzi a költőt, hogy az elsődleges ihletforrásokból - az öregség, a megkötő természeti-történelmi miliő, a nemzeti identitás inspirációiból - szintűgy gazdagon merítsen, felvonultatva az Istenhez-fordulás és a kivetített istenkép lehetséges változatainak sokféleségét is. Oltalomkereső hevület, éterizált áhítat, segítségért epekedő bajfelmutatás, bűnvalló-önmarcangoló önvizsgálat, számonkérő-felszólító sürgetés, perlő-vitázó attitűd, a gyehehénás nihilközelségbe taszító beletörődés - s az ezeknek megfelelő elképzelések a magasztos vagy a közönyös, a védelmet nyújtó vagy a könyörtelen, az emberrel együtt szenvedő („szün-patikus”) vagy a passzív, tévedő, a(nti) patikus („szörnyű türelmü”, a „saját templomát” is olykor elfeledő Istenről: mindet afféle enciklopédikusan áradó, freskókészítő igény sodorja ("Több fényt, Uram, több fényt szegény szemünknek"; „lelkem inkább visszatérne / a boldog, Isten lakta térbe”; „Nézz ránk, Uram: ez itt a semmi /.../ patkányok mindent felzabáltak”; „üres a táj, üres az ég felettem /.../ Nincs hol maradni, és nincs merre menni”; „Nekünk Mohács kell, lanyha fajnak - /hát vert és folyton ver az Isten”; „Hogy tetszik műved, nézz alá, Teremtő: / itt korhad minden /.../ itt szüntelen csak ölnek és temetnek: / virágot, embert, álmod, holnapot”; „Hová lettél /.../ hozzád kiáltanánk, Uram, de zordul / ráncokba vont arcod felénk se fordul, / hogy lángra lobbantsd azt a csipkebokrot”; „a Mindenség fekete, mint az ében; / egy új teremtés álmával szívében / magányosan bolyong az űrben Isten”). Így duzzadnak monumentálissá a kisebbségi hányattatások özönét leltározó összefoglalások, az embert meggyalázó „etnikai tisztogatás” (jogfosztás, anyanyelv-tiltás, iskolabezárás, múlthamisítás stb., s az emiatti fogyatkozás, elvándorlás), a megfélemlítő politikai erőszak, a szégyenteljes (a marosvásárhelyi magyarellenes pogromban tomboló) fizikai brutalitás, gyilkos garázdaság megannyi (régebbi és újabb) mozzanatát panorámikus tablókba zsúfoló jeremiádszerű sirámok: a Fekete karácsony („egy nép vacogva télbe széled”), a Kolozsvári elégia („az oltárnál, melyet értelmiség / emelt, böllérek bömbölnek misét /.../ Mátyás talpánál sintérhad zihál, / és irtózáttal néz le Szent Mihály / vandál pofákra a templom-toronyból”), vagy a De profundis, a 13. és a 130. zsoltár kiáltozásának fortissimóját átvevő

szonettkoszorú, amely „kétmillió kisémmizett nevében”, a „mélyben fulladozó” életvergődés és a lesújtó gazság borzalmait halmozva-láttatva állít mementót napjaink erdélyi magyar kálváriájának („nyelvünkön bélyeg és nevünkön átok”; > szülőházánkban számkivetve élünk /.../ büntetlenül onthatja bárki vérünk”; „haza az, hol rettegetés a bérünk?”; „Haza-e az, hol megvonják mitőlünk / az iskolát, a szót, a levegőt”; „túrnunk kell jármot, gúnyt és ütleteget”; „vércsekarmu horda”, „véredek”, „fenevadak”, „hiénák hangja” „borzogatja népem”; „Körülfoznak bunkóval, gyűlölettel, / haramiák, pribékek”; „Uram, pokolmélységekből esengek: / áraszd fajunkra békéd, égi csended”; „legyen hazánk, amelyet Krisztus rendel”).

(A tanulmány 2. részét a Bárka következő számában közöljük. A szerk.)

Németh Zoltán

Expanzió és otthonosság

Hizsniai Zoltán lírájáról

A '80-as és '90-es évek magyar lírájában bekövetkező változások egyik eredeti újragondolása Hizsniai Zoltán költészete. Eredetiség alatt pedig a poétikai játékba hozott szövegek hatás(osság)át értem, illetve az így keletkező szövegek helyét a kortársi líratérben.

Már Zalabai Zsigmond megállapította Hizsniai kapcsán egyik 1988-as tanulmányában¹, hogy poétikai eljárása a posztmodern szövegalkotásra emlékeztet, hiszen „úgy idéz föl jelértékű szerzői magatartásformákat, korhangulatokat, strófatöredékeket az immár történeti szövegvilágból, hogy egyúttal zárójelbe helyezi, »kifordítja« őket, s ezáltal »sajátos intertextuális (szövegközötti) viszonyokat hív elő«”² Hizsniai költészete valóban példa lehet a költői hagyomány birtokbavételének és újraírásának témájára. Legtöbb szövege tudatosan játszik rá a sajátjának érzett szövegelményekre, explicitté téve viszonyát a hagyomány olyan elemeihez is, amelyek már esetleg kiestek a kánonképzés folyamataiból, pontosabban Hizsniai szövegeiben vesznek részt újra a játékban.

A költő első kötete 1987-ben jelent meg Rondó címmel, s ez a dátum annyiban fontos, hogy utal Hizsniai saját nemzedékében elfoglalt helyére. Első kötete ugyanis az íródiások, pontosabban a Próbaút körül csoportosuló nemzedék egyik viszonyítási pontként felfogható, megkomponált szöveggyűjteménye lett Krausz Tivadar Szövetségek, illetve Farnbauer Gábor A hiány szorítása című kötetivel együtt (mindhárom könyv egy évvel a Próbaút című antológia megjelenése után, 1987-ben látott napvilágot).

A Rondó című kötet tudatosan eklektikus, a hagyomány megteremtése és elsajátítása poétikailag teljesen eltérő szövegstruktúrákból építkező versekben megy végbe. Egyik jellemző hizsniais szövegformálás itt az elmondó, elbeszélő jellegű, példázatba futó szövegtípus, amelyben a jelentések lassú átalakulása, fellazítása történik, s kénytelenek vagyunk egy új, az ismert koordinátákat átíró világgal szembesülni. Ez a „világszerűség” a gyakran a mögötte álló egyetlen szöveg toposzára épül rá, annak (más szöveghagyományok általi) modulálásával tágítja az értelmezés lehetőségeit. Jellemző változata ennek a verstípusnak az, amikor a szöveg vége mintegy elválk az addig felépülő struktúrától, olyan állítást fogalmazva meg, amely abszurdnak, sőt teljesen irrelevánsnak tűnik az addig megépült szövegstruktúra fényében.

A kötet egy másik vonulatát az a későmodern, lecsupaszított, önreflexív elemekkel operáló, a szubjektum helyére rákérdező verstípus képezi, amely Hizsniai első kötetének két utolsó, harmadik

1 Zalabai Zsigmond: Verstörténés, Kalligram, Pozsony, 1995. 270-277.

2 I. m. 274.

és negyedik ciklusát képezi, a Halál fia vagyok csak részleteiben, Az ismétlődés mítosza című viszont egészében. Ezt a verstípust a Próbaút antológia kapcsán akár nemzedékinek is nevezhetjük, hiszen Fellingner Károlytól Ravasz József, Krausz Tivadartól Farnbauer Gáborig majdnem mindenkinél feltűnik, különféle változatokban és a megvalósulás különböző esztétikai szintjein.

A Rondó szövegmozgásaira figyelve az lehet a szembetűnő, hogy mennyire eltérő hagyományokat képes vállalni és szövegbe építeni a szövegalkotó. A Petőfihez, Aranyhoz, Krúdyhoz, Karinthyhoz vont versek mellé sorakoznak a Paul Celan, Tristan Tzara, Weöres Sándor, Tolnai Ottó... nevét játékba hozó szövegek. Éppen ezért a Rondót a minden irányba széttartó mozgás felől tartom lehetségesnek megragadni. Olyan kísérlet lehet ez a könyv, amely a tudás műcsarnokai felé kíván utakat törni, utakat építeni magának. Hizsniai szövegei így a tudásvágy és az érdeklődés szabadcsapataivá válva explicite egy hatalmas terület felett kívánnak ellenőrzést tartani, a végső kérdések felvetéséig jutni. A területfoglalás aktusaként is azonosíthatjuk a Rondót. Az így létrejövő mindent-magamévá-építés, mindent-magamévá-tudás azonban szembesülni kénytelen azzal a '80-as évekbeli tapasztalattal is, amely a Hizsnyaiéknak megfelelő magyarországi nemzedéknél a megaproblémákat elkerülő, könnyed, urai, rokokószerű, „elviselhetetlenül könnyű”³ lírai szövegekben csapódik le, s amelyre „szlovákiai magyar” kontextusban Bettes István szövegalkotása lehet példa.

Ez a könnyedség meglehetősen távol áll a Hizsniai-szövegektől, a modernizmus egészre utaltságát azonban paradoxonként élük meg a Rondó versei is. Ez a paradoxális jelentésképzés azokban a metonimikus ugrásokban valósul meg, amelyek a reflexiót és a versbéli szubjektum újraszituálását hivatottak alátámasztani. Ezek a metonimikus ugrások a perspektíva változtatásai által valósulnak meg:

„olyan erővel áll hogy hiába fut el
ott marad állva
amíg a többi vele együtt hancúrozik
saját lába alatt”

(Nincs is)

Az egységes egész perspektíváját, amelyet a paradoxális jelentés két, egymásnak ellentmondó állapotba vegyít (az elfutás és a maradás helyzetébe), hirtelen a rész perspektívája váltja fel: a lába alatt hancúrozik a „többi”. Ez a meghökkentő metonimikus ugrás egyrészt az első sorokban létrejövő egészt zilálja szét, másrészt utat nyit a rész meghökkentő helyzetének és perspektívájának, s ebből a perspektívából a már szétzilált egész újradekonstruálódik, ezúttal már a rész perspektívája felől.

Ez a meghökkentő eljárás jellemző a Rondó jó néhány opuszára (Parancsolatok, Jegenyék, Kerestelek..., Nincs is stb.), s főleg a mozgás, a mozdulat, illetve a létezés képei felől nyer jelentést. Éppen ezért a Rondó egyfelől a költői lét keresésének, e keresés stációinak és érvényes poétikai megfogalmazásainak a lenyomata, amelyben egy másik nézőpont felől a széttartás alakzataira találhatunk.

Ha az első kötet a széttartó mozgások metaforájával azonosítható, úgy Hizsniai másik kötete, a Tolatás, amely 1989-ben jelent meg, a befelé tolatás poétikai eszköztárát vonultatja fel. A „befelé tolatás” metaforáját többféle értelemben is használhatjuk. Elgondolkodtató, hogy a második kötet mennyire próbál meg elszakadni az irodalomnak mint egésznek a képétől, illetve egy olyan saját helyet felépíteni az irodalmi szövegek játékterében, amelyek egyfelől a személyességet, másfelől a személyesség által játékba vont tárgyakat, „hizsniais” környezetet hívják elő. Ez a hely a „találkozások”, „érintések”, a testek egymásba ütközésének helye. Olyan hely, ahol a jelentések ütközése folytán valósul meg a dekonstrukció: a jelentések kontaminációja.

„a labdává gyúrt zsírpapír
ebéd után mikor lefejtí

3 Babarczy Eszter: A belső tapasztalás. In.: A ház, a kert, az utca. Balassi Kiadó, Budapest, 1996. 98.

magáról saját kezeit
kicsomagoltan alszik el”

(Tolatás, 10.)

Tárgyak és testek habarodnak egymásba, fonódnak össze szétválaszthatatlanul az érintés, az érintkezés lázában. Ahogy a percepció halad előre, úgy lesznek mindjobban egymáséi az eltérő jelentések, amelyekből a szubjektumnak csak a lehetősége „csomagolódik ki”. A „mosoly” „mint folyami uszály” surran el, az egyéniség „a légzés nevű csehóban” nyer kontúrokat: „a saját testemet akarom soraim / örvényében forgatni”. A test kibogozhatatlanul veszik bele a környező tárgyakba, tájakba, s már nem lehet tudni, honnét is irányítják ezt a poszthumanoid masszát, a szöveget.

A „befelé tolatás” témájára lehetséges variáció az a tény, hogy Hizsnyai második kötetében a jelentések mögött álló, illetve a jelentésekben megvalósuló képrendszerhez hangsúlyosan a hétköznapiak szállítják az anyagot. A hétköznapi durvasága a tárgyak és a testek ütközéséből hívódik elő, de ezek az ütközések meghitt, családi hangulatban is feloldódhatnak. A Tolatásban ugyanis nincs valódi, végigvitt halál. Minden tovább élhet és tovább él némileg megváltozott alakban. Ez a csodálatos „tolerancia” az élők, illetve az élet iránt eredményezi, hogy minden szándékolt durvaságuk ellenére is nem a létezés alapjait kérdőjelezi meg ezek a szövegek. Nincs halál, állítják a Tolatás szövegei, csak változás, érintés, ütés, a másik szétszedése, szétrobbantása. Sajátos vitalizmus jön létre ezekből a versekből. Mintha a hétköznapiság is arra kellene, hogy a létezés lehetőségeire mutathasson rá a destrukció alakzatai közé gyűrve.

„széjjeldőlök akár egy
füstből fűjt katedrális
vattába göngyölt boxer
testemen kívül alszom”

(Tolatás, 10.)

A Tolatás verseiben minden „működik”. Dolgoznak a szavak, a testrészek, a szervek, dolgozik az Úr, az alkotó. Semmi sem pihen, vagy ha igen, csak azért, hogy még hatékonyabb lehessen egy következő pillanatban. A működés idealizálásában a szüntelenül, megállíthatatlanul hömpölygő jelentésszótódásra ismerhetünk:

„macskák szaglásszák az estet
kamillaillat foszforként világol
belátni a kert eresztékeibe
a természet csapolásaiba
a gyökerektől a virágokig vissza-
szivárgó halál tavaszi
missziós útja - a vetés
mely mindig a legszebb
magot tartogatja neki -
vénemberek ülnek a sürgönydrótokon
és visszatérnek a vadonatúj gólyák
elfoglalják kihűlt kéményeinket
fecskék sarlói szabdalják az eget
melynek bozótosában a fényes levegő
mint szövetek közt a sósav
tisztásokat irtott -
ha a szél megnyomogja őket
az ózon csomós mitesszerei

az orrunkba fakadnak
trappol a bab
dühös a tökinda
ideges a borsó
és fűvel szőrösödik kaphatóvá
a föld újból a temető kertben...”

(Tavaszi capriccio)

A Hizsniai-féle dekonstrukció egyik változata lehet az az eljárás, amikor a szövegstruktúra, illetve ennek a struktúrájának a dekonstruálása úgy valósul meg, hogy az egyik működés képezi le a másikat. A működések analógiásan jönnek létre tehát, az egyik működés mintájára a következő és így tovább. Egyfajta működési mátrix jön létre: egy konkrét, és bizonyos pontig konstans működési helyzetbe helyettesítődnek be a testek, a szervek, a tárgyak. Így világolhat foszforként a kamillaillat, ezért üldögelhetnek a vénemberek a sürgönydrótokon, és viszont: ezért sarlózhatják az eget a fecskék. Az egymásba érő létezők akár egy „buddhista szeánsz” résztvevői, nem ismerik önmaguk végét, folyton változnak, más és más mátrixokat keresnek maguknak, belelőgnak egy másik lét terébe, miközben ők maguk is már egy másik test terévé váltak.

A „befelé tolatás” harmadik vonzata a test és az élvezet filozófiája felől is megközelíthető. A szöveg Hizsniai második kötetében „befelé tolat” a testbe, a belső szervekbe, a zsigerekbe, a húsba. Ez a befelé tolatás azonban nem lineárisan megy végbe, hanem a test, a működések elemi erejű összezavarása során. A test leggyakrabban olyan emberi alapzatként funkcionál a Tolatás legtöbb versében, amely nem emberi vonásokat is magába foglalhat, hiszen gépek, „négyütemű hörgés”-ek, dízelek zaja hallatszik. Lehetséges azonban egy még valószínűbb lehetősége is test és tárgy kontaminációjának: ha a test szerveit és működéseit vetítjük ki a tárgyra, mintegy „testbe vonjuk” a külvilágot. Talán még termékenyebb eljárás, ha innét vizsgáljuk a Tolatás szövegeit, s nem a test belseje felől. Úgy tűnik ugyanis, hogy egy része ezeknek a verseknek úgy éli meg a külvilágot mint testet, olyan testként éli meg a külvilágot, amely átjárható, hozzáigazítható a (szubjektum) mindenkorai aktualitásaihoz, amelynek változtathatóak a paraméterei, amelyben minden mindennel felcserélhető, vagy ami még termékenyebb, ötvözhető:

„Átkacsintottam tudómból májamba,
s beleimből szívemnek trombitáltam
- láttam a tiszta színhúst a hófehér
csontok nyársára húzva,
s köztük a bőnye folyondárait – tiszta,
tiszta és világos és szellős,
szellős és üde, tetszetős, lakható volt minden.”

(És a telt poharat az utcakőre dobtam)

Ha a Rondót a világra és a szövegre csodálkozás és tárulás tézise vezérelte, a Tolatás pedig mint ennek antitézise, a bensőség és belsőség felfokozott kalandját élte szöveggé, akkor Hizsniai harmadik kötetét olyan szintézisnek is felfoghatjuk, amely egyesítve mindkét említett minőséget, új lehetőségeket is játékba von szövegeiben.

Már harmadik kötetének címe is megállítja az olvasót. A stigma krátere genitívuszában a stigma olyan helyre utal, amely a fájdalom, a kín, a gyötrelmek felől értelmezhető egyfelől, másrészt viszont (szégyen bélyegként, tehát tágabb értelemben jelként is értelmezhetjük. De jelenthet a stigma légzőnyílást vagy fényérzékelő szervet is. Ehhez kapcsolódik a kráter, amely tölcsér alakú helyre utal, olyan helyre, amely nem önmaga által, hanem környezete felől definiálható csak. A kráter ugyanis „üres hely”, a hely tölcsér alakú nemléte egy bizonyos helyen.

A kötet fülszövegében a szerző mintegy előértelmezi könyvét: „...ragyogó a kilátás?”, „Térben és

időben egyaránt messzire látni.” A kilátás, a távlatok tényleg pompásak, hiszen annyira változatos versanyag gyűlt össze, hogy némely ciklust akár önálló verseskötetként is elképzelhetnénk. Ez a formai elemek felől létrejövő sokszínűség a költői hang megteremtésében is potensnek bizonyul. Annyiféle hangon szólal meg e szövegek urai alanya, hogy már az merül fel kérdésként, mi tartja össze ezt a kötetet?

Ez a jellemzően téves és helytelen kérdés persze érdekes felismerésekkel gazdagíthatja az olvasót. Hiszen ha az irodalomelmélet nyelve maga mögött kívánja hagyni a „szerző személyében megtestesülő egység”⁴ hamis premisszáját, akkor ennek a belátásnak analógiásan igaznak kell lennie egy másik területen is, mégpedig a verseskötetek esetében is. Hiszen egyetlen verseskötet sem lehet az egy vélemény értékkülönbségeket elfedő kategóriájával lefedni. Nem lehet a verseskötetokről mint (oszthatatlan) egységekről írni, hiszen így éppen az opuszok szingularitása, egyedisége, tehát maga az esztétikai jelentés sérül meg. Az a modernizmusban létrejövő, megkomponált kötet, amely Baudelaire-nél vagy a magyar irodalomban Adynál még potenciónalisán többletjelentéseket hordozott a versek sorba állítása folytán, nem lehet érv amellet, hogy egy kötetéről mint egészről beszéljünk. Csak versek vannak, olyan egyedi játékok, amelyek, természetesen, más szövegek csomópontjában helyezkednek el.

A stigma krátere mintha egyszerre szeretné megőrizni és lebontani is a modernizmusban létrejövő megkomponált kötet képét. Megőrizni, hiszen a kötet első verse, a *Metamorphoses mythologiae* a kötet epilógusaként is állítja magát elénk, de megszüntetve is, hiszen minduntalan felbukkannak olyan versek a jól megkomponáltnak tűnő kötet szerkezetében, amelyek mintha szándékosan rombolnák le ezt a kompozíciót. Ilyen vers számomra a kötet második opusza, a *Mikor a tyúkok...* című Tsúszó-lelet (az epilógushoz viszonyítva), a *Hazugság és az Idegzet*, sőt talán az *Agresszió* is a második ciklusban, a *Hemicrania* pedig mint kötet a kötetben funkcionál.

Talán nem véletlen, hogy a kötet megértéséhez olyan központi fogalmat, kezdőszót ad a költő, amely megfoghatatlan. Ez a kezdőszó a metamorfózis. Olyan átalakulásra utal, amely a kötöttségeket szabadulási helyekre cseréli: a mitológia isteni hierarchiájába „lobbant a Nyelv”, a képzelet szabadságának tere, a szerző nevének helyét egy időre a fiktív, csak a nyelvben létező költő, Tsúszó Sándor foglalja el, a férfi fallikus meghatározottságait a női vagina üressége játssza szét („Lelkem bűvárharangja / hangtalan süllyed le az aljba...”). A stigma krátere így válik olyan üres helyé a struktúrában, amely lehetőséget ad a derridai jeljátékra, az elkülönböződésre. Az üres helyek poétikája felől is izgalmas lehet tehát a Hizsnyai-féle szövegalkítás, annál is inkább, mert a legtöbb Hizsnyai-szöveg ebben a kötetben önmagát generáló szöveggé működik. A szabad ötletek áramlása elsöpri a rögzített jelentéseket, a jelölőlánc csak önmaga anarchiájából építkezik, nincs jelöltjük a szavaknak, az asszociációk szabadsága már eltakarította a nyelven kívüli lét szeméjtét:

„Először némi káprázatokat,
aztán viharvert álmokat,
oszló testű kandúrokat,
csókra termett hangyászokat,
orrszarvú szarvakat,
elefánt ormányt,
viselős szüzlányt,
süldő sellőt spirituszban,
sudár delnőt hubertuszban,
nimfát, bűvölve boát,
örömlányt, hallgatva oát,
rakoncátlan kancákat,
tántorgó bárcákat,
azután mindent odahagy,
lesüllyed lelkem örök vadászmezejére,

4 Kulcsár Szabó Ernő: Újra) olvasás. In.: *A megértés alakzatai*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998., 167.

hol komor gondok konganak bomolva,
s a Sors lábánál fogva lóg a porba,
és kicsorog romlott orravére,
a szél sebesen sodorja a csontok
csorba küllőit, csontsovány koboldok
parittyáznak pettyes pelenkákra -
különben minden teljesen üres...”

(Lélekbúvárharang)

A stigma kráterének pozíciója válik ezekben a sorokban explicitté, nyer (szöveg) testet a hely. A megállapodott üres hely ez a pozíció, olyan amfóra, amely gyöngéden körülöleli az ürességet, hogy lehetőséget teremtsen benne a vad szöveg anarchiának, a jelentések kopulációjának. Nyelvileg az amfóra pozícióját a hangsúlyozott retoricitás biztosítja. A retorika hálója klasszikus fénybe öltözteti a gyakran brutális, vad („Erek türemlenek, mint vastagbelek, / a trágyalé leszelt emberfület himbál”), néha aktuálpolitikai ihletettségű („Amit ön most lát, az a főtitkár úr selyemzsebkendője”), máskor bölcselkedő, ontológiai problémák felé nyomuló („A rettegés gyalázata / csak az alázat látszata. / Elvetemedik a térfertőzött Idő. / Seggébe tolul lábszaga / s egy bőffenéssel kilő.”), esetenként blőd („nagy szárnyas anyák”, „Juliskás mosoly”) szegmenseket. Az üres hely megszámlálhatatlan mennyiségű elem felvonul(tat)ási terepévé válhat, olyan sebbé, amelybe minden nyelvi belefér, a szöveg sebévé. Innét tekintve nyer számomra jelentést a Kiegészítések a szürrealizmus kivonatos szótárához ciklus Állatok című verse is. A szöveg stigmája ugyanis pontosan az a kráter, amelyen át a szöveg visszanéz önmagára, olyan seb, amelyben feloldódnak a jelentések a fájdalom és a gyönyör elkülönülő táncában, olyan légzőszerv, amely a másikat, a másik jelentést szívja befelé, önmagába, olyan meztelenség, amelyben a szövegaktus a csúcsra tör, a szöveg meztelensége. S itt képes csak az értelmező szöveg is behatolni a másik szövegbe, önmaga vágyába:

„Az állatok szépek,
mert meztelenek
- belül is.”

(George Hugnet)

Giliszta, atka, rigó, leopárd,
pók, csótány, kecske, denevér,
darázs, kutya, szúnyog, pióca,
bögöly, sakál, öszvér, egér,

zsiráf, nyúl, patkány, víziló,
gőrény, csincsilla, gőte, papagáj,
karvaly, sünn, kacsa, mormota,
antilop, bolha, seregély, sirály,

rák, zerge, sikló, kenguru,
kullancs, zebra és elefánt,
fűrj, lepke, farkas, okapi
sarkig tárja a tündöklő Hiányt.

A szépség mindig céltalan -
az öntudat távolba réved,

onnan fürkészi önmagát,
de onnan nem lát semmi szépet.”

(Állat)

A Hizsnyai-líra változásai során egyértelműen azt az utat járja, amely az irodalmiságot és a líraiságot többértelmű szövegjátéknak tartja, s így az önértés bevett paradigmáit némiképp feladva, a szövegmozgások vágya felől kezeli anyagát, a nyelvet. Ennek a nyelvnek a változásai olyan barokkos szöveghalmaz lehetőségei felé mutatnak, amelyben az önmagukra utaló nyelvi jelek és lehetőségek céljukat egyrészt a nyelv expanziójának felmutatásában, másrészt a különféle „nyelvek”, modulusok egymásba történő transzgressziójában látják. Végtelen szövegfolyamok⁵ jönnek így létre, amelyek valamiféle belső, örült logika folytán törnek a (szöveg)világ bekebelezésére, egyfajta Thomas Bernhard-i vagy Talamon Alfonz-féle erudícióval. A burjánzás poétikája teremtődik meg, s a burjánzó sejt végtelen (szöveg)utak felé tereli az olvasót.

Talán használható lesz a Hizsnyai-költészet színeváltozásai kapcsán annak az etimologizálásnak a végiggondolása, amelyet Edmond Jabés könyve kapcsán ejt meg Derrida, közös tő (NEMEIN) alá vonva a nomadizmus, a törvény (nomosz) és az osztódás (nemein), pontosabban az identitásvesztés fogalmait,⁶ hiszen legújabb opuszaiban a törvényvesztésből kiindulva (például A damaszkuszi körben) mégiscsak a törvény apokrif szövegek és eretnek gondolatok által történő variációi, módosulásai jelennek meg, bejárva az idő előtti történelem (szöveg)tereit, osztódva a törvény szövegeiben.

Hogy a Hizsnyai-költészet „nyelvben való otthonossága” milyen elemeivel kapcsolódik a kortárs magyar líra kánonképző elemeihez,⁷ képes lesz-e a játékba lépni más (szépirodalmi és elméleti) szövegekkel, talán fölösleges kérdés: hiszen egy idealista megközelítés szerint magunknak olvasunk, magáért a szövegért.

---

5 Itt azokra a kéziratban levő, eddig még nem publikált, több száz soros opuszokra utalok, mint A damaszkuszi kör vagy a Bárka és ladik.

6 Jacques Derrida: Edmond Jabés a otázka knihy. In.: Texty k dekonstrukci, Archa, Bratislava, 1993., 313.

7 Vö.: H. Nagy Péter: Töredékek a kortárs magyar líra paradigmáiról. In.: <http://gizi.dote.hu.alfold>

Cserepeimből összerakott kép

Lipták Pál művészetéről

„Tíz esztendő koromtól szabad elhatározással döntöttem sorsomról. Úgy nőttem, mint egy facsetete a határban, melyet fává növel az idő, miközben nem gondozta, nem nyeste, alakította senki, nőtt, aszerint, hogy kedvező vagy zord volt az időjárás.

Ha a facsetetét durva sérülés nem éri, alakja, formája olyanná válik, mint a levele.”

Ezekkel a sorokkal, ezzel a mottóval nyit ránk a Lipták Pál-album, amely még e „háromnegyed-évszázados fa” tiszteletére, köszöntésére, de már 1999-ben látott napvilágot a budapesti Szemimpex Kiadó, személy szerint Szemenkár Mátyás gondozásában. Írásom címét a 114 képaláírás közül választottam, de választhattam volna a képfolyamot öt részre tagoló fejezetcímek bármelyikét - I. Árnyéktalan jövő, II. Járunk kitalált emlékeinkben, III. Hold az ablaküvegen, IV. Kimetszett időpillanatok, V. Szövegtöredékek - ecsetnyomok - illetve az emlékirónak is kitűnő festő „címvelletáiból” ilyeneket, hogy Ígéretek közt izzik a Nap, Számadásra szólít a lélek, A fény lépcsői, Miféle korban élünk?, Múló legenda minden pillanat, Mintha a múlt felé utaznék, Hátrafelé jár az örökkévalóság, Közel a szorító magányhoz, satöbbi.

Ezért mondom, hogy az album, az album lapjai „nyitnak ránk”, hiszen mielőtt még a kép kapuján kopogtatnánk, ő lép elénk, szélesre tárva személyiségének kapuszármnyait, megszólítva bennünk saját vizuális-szellemi emlékeinket.

Ekkora mérföldkövet az elmúlt években, de talán még sohasem állítottak kortárs magyar festőnek, s ha rajta múlik, neki sem állítottak volna; a kiadvány külön szépsége, hogy általa a Csabai Polgár, a városát távollétében is továbbálmódó Szemenkár úr avat képzeletbeli képtárat polgártársai és a turisták számára. (A képcímek és a szövegek magyar, angol, német és szlovák nyelven olvashatóak a kötetben.)

Lipták Pál 75 éve - Békéscsaba ötvenéves művelődéstörténetének legmegragadhatóbb momentuma. Nem nevezte ki senki e félévszázad szellemi koronatanújává - a (ki)hívás életművében érlelődött meg, a rétegek egymásra rakódásában konkretizálódott, abban az önépítő folytonosságban, amelybe beépítette városát. Nem az idő színeváltozásai, nemzedékek rajcsúrozása vagy éppen házak, utcaképek, homlokzatok, tehát a nagyvárosiasodás áttűnései fodrozódnak az életmű tükrén, hanem azok a fények és árnyékok, amelyeket a való világ mozgása vet a barlang falára. Lipták Pál ugyanis platói alkat, s Platón világképének hőseként Ő sem tehet mást, minthogy háttal a barlang szája előtt zajló valóságnak - az ideák, az álmok párlataiban keresse az igazságot.

Egyszer, valaha, kezdetben persze Ő is kilépett s elindult szembe ezzel a kaotikus forgataggal, amelyet életnek nevezünk. Rajzok, grafikák, festmények ezerszám tanúsítják a megismerés, a felfedezés szédült örömét. S noha írásban és szóban egyaránt megvallja mestereit is, útítársait is ezekben az árral szemben haladó tanulóévekben, s noha hagyta, hogy minden megérintse, ami életben és művészetben sodorta vagy serkentette - föld, ég, évszakok, pásztorok, állatok, család, háború, impresszio(nizmus), expresszio(nizmus), szürreálizmus, informel, Sass Árpád, Jankay, Miklós atya, Chagall, Matisse, Egry, Szőnyi, alföldi iskola, Mártély, Baja, kapitalizmus, szocializmus, újra kapitalizmus, különböző szabadságok, polgárok, parasztok, proletárok és katonák - azt mindenképpen egyedül, mindentől és mindenkitől függetlenül, autonóm módon döntötte el: mikor kell megtorpannia s visszafordulnia a barlang fala felé.

Azóta ÁRNYAK SZÖVIK ÁLMAIKAT, KÖRÉNK GYŰLNEK AZ ELMŰLT NYARAK, A

HOLTAK LELKE HAZATALÁL, SZIKES DOMBOK KÖZÖTT LOVASOK BOLYONGNAK, TOVÁBB SZÖVI AZ IDŐ A PILLANATOT, mert már pontosan tudja, hogy EZ MIND CSAK LÁTSZAT SZERINT FONTOS, ELMERÜLT HAJNALOK EMLÉKE s hogy ÍGY MÚLNAK AZ EMBERI DOLGOK. Képcímeiből, tulajdonképpen a képekből ki- és továbbolvasható egész életbölcössége, amelyet egyébként tételesen sohasem fogalmazott meg; látszólagos hallgatósága, zárkózottsága, kínai mosolyai mögött az örökké önmagába néző-önmagára hallgató világvándori magatartás munkál.

Világvándora? Lipták Pál, aki sohasem mozdult ki Békéscsabáról, s ha mégis utaznia kellett, már első éjszaka visszavágyott a saját ágyába? Vagy mégis, a Város, amely még nem is olyan rég talán egész Közép-Európa legnagyobb s éppen ezért egyik legszebb faluja volt, olyan események színhelye, amelyek máshol nem történhetnek meg, vagy ha meg is történnek - tanulságaik, következményeik csakis itt rajzolhatóak ki? Minden, ami e háromnegyed században történt - ide gyűrzött s csak itt, a békéscsabai barlang falán testesedhetett művészi valósággá?

A Világ - én vagyok. Ha úgy adatott világra jönnöm, hogy engem választottak ki a földrészek: bennem gyűródjenek föl a Semmiből, ha én építem a katedrálisokat, ha én lovagolok be hódítóan vagy megverve a falak közé, ha énbennem kél s nyugszik a Nap, velem hálnak a legszebb és a legfáradtabb asszonyok, én támasztok és temetek, ha sejtjeimben moccan az Ember, akkor kötelességem ezt a világot kihordani és megteremteni. S ha ezt a szerepet, kint, hivatást Békéscsabán is kiosztották valakire, akkor annak Lipták Pál a neve.

Így lett Ő a Város helyben járó világvándora.

Nem árt ezt tisztázni, pontosan akkor, amikor egy valódi világvándor művészi hagyatéka éppen Lipták kerek születésnapja tájékán érkezett vissza a szülővárosba, hogy a végrendelet értelmében immár egy Jankay Tibor-emlékházban örökké átjárható legyen az utókor számára. És mindenki, Perlrott Csaba Vilmos óta, a férfikor delén ma máshol élő alkotóember visszanyújtja kezét, időnként jelen kíván lenni a város színe előtt.

Márpedig ha csak Haan Antaltól számítjuk, beleértve Munkácsyt is, nagyobb s városiasabb vidéki városokat megszegyenítő számban születtek vagy éltek itt jó festők, hűséges rajztanárok. Töretlen az egymást felkészítő nemzedéki folytonosság – talán még azt is mondhatnók: festőváros vagyunk. Békés pedig, mint térség, minden hasonló térségnél több s jelentősebb vidéki képtárral, gyűjteménnyel rendelkezik.

De hát, tudjuk, az ég magas, a horizont alacsony: közléről alig látható ez a gazdagság. Megszoktuk szeretni a messzit. Sőt, csak azt tudni valódinak. Ma sem sáfárkodunk művészeti javainkkal értékük szerint. Ezért mentek, mennek el sokan a tehetségesek.

Ebből a nézőpontból majdhogynem merészségnek tűnik itt maradni. Pedig semmi sem olyan idegen Lipták egyéniségétől, mint a hősi pátosz. Nem is Ő döntött, hanem a sors: légy madarakkal ébredő szántóvető, göröngyök között bóklászó igás, éneklő tavaszi fű, délutánba ájult kékek, sárgák, lilák, légy idétlenül ácsorgó Időtlenység, álomszerű kert, ablak az időben, az éjszaka leleplezése, esti csend a Körös-parton, a hintaló álma, mohás zöldek a kis fahídnál, régi város tornyai, találd meg a Tanyasi Szentcsaládot, ha kell, menekülj Egyiptomból, s annyiszor feszítsd meg Krisztust, ahányszor magad jártál a Golgotán.

Tehát mint az ártézi kút: nem kifelé, hanem befelé téresedett, mélyült, rétegződött a festői talaj, vagyis nem szaporodtak, hanem variálódtak a motívumok; a motívumok köre úgy gyűrzött, hogy ásványi sókban mind gazdagabb víz, fluidum szökkent a felszínre, szokatlan ízek, amelyek próbára tehetik a kényelmes közízlést, maga a művész azonban egyre boldogabban ismerte fel bennük önmagát.

De az a csodálatos, hogy ebben a buzogásban nemcsak az élet, a couleur locale, s a nagyvilági lét rétegein át halad a modul-motívumok felé, hanem a század művészettörténeti hullámain is áttöri magát a kutató képzelet, s a művészi „egyedfejlődésben” megismétli a „törzsfjlődést” - az alföldi realizmustól az impresszionizmuson, az avantgárd irányzatokon át az absztrakcióig s onnan vissza a posztmodern nosztalgiaig. A végeredmény pedig, gyakorlatilag évtizedek óta egy „népi szürrealizmus”: a konkrét emberi mozgások, helyzetek, sorsok, a természeti és urbánus objektumok meg a reájuk vetülő (fordított vagy lebegő) szellemi Való: a délibáb szételemezhetetlen egysége,

szinkronizmusa.

Nevezhetnénk persze egyszerűen szürrealizmusnak, de akkor Chagall vagy Dali, vagy a többi klasszikus szürrealista technikáját kellene számon kérni a Lipták-kompozíciótól. Nos, abból az asszociatív erő valóban nem hiányzik, de az abszurd vagy szenvelgő elem igen. Az Ő „automatikus képírása” leginkább a legnagyobb naiv művészekével rokonítható, ezért nevezném népinek, szakmai profizmus ellenére is. S talán ebben a jelzőben hangsúlyozhatnánk legszemléletesebben és legszemléltetőbben azt az etikai és művelődéstörténeti tudatosságot, amellyel kutatta, gyűjtötte, szereti és gyászolja a hajdani (de gyermek- és ifjúkorában még többnyire eleven) paraszti-mezővárosi életforma (az alföldi vagy, mondjuk, erdélyi magyar, szlovák, román közösségi kultúra) menthetetlenül elsüllyedt, süllyedő szépségeit.

Hiszen éppen ez az etikai és művelődéstörténeti felelősség a kulcs ahhoz az egyszemélyes intézményhez, amely/aki nem egy másik személy, hanem ugyanaz a Lipták Pál festőművész, akiről/amiről tíz évvel ezelőtt már jó leltár készült. Sümegi György kismonográfiája először rakta össze ország-világ számára az életpálya mozaikját a könyvtáralapító és könyvtárápítató, a művészeti és irodalmi könyvkiadó, a kiállításrendező, a gyűjtő (tegyük hozzá: a levelező és memoáríró) lapjaiból. De az sem mindennapi teljesítmény, amit a művészpálya műfaji repertóriumába foglal a szabadkézi rajztól, rézkarctól, papírmetszettől az olajfestésen, guachon, temperán, akvarellen és pasztellen át a klasszikus érem- és az avantgárd tárgyplasztikáig.

Sokszor, sokan, sokféleképpen felvetették kortárs művészetünkben és művészeti irodalmunkban: hogyan lehetne Bartók, Kodály világraszóló zenei példája szerint egy hasonlóképpen ősforrásokból merítő modern magyar vizuális kultúrát teremteni? Pedig elméleti programoktól függetlenül is megtörtént ez, csak persze a dolgok természete szerint (hiszen lényegesen több képzőművészt és iparművészt tud foglalkoztatni a társadalom mint zeneszerzőt) rejtettebb, fokozatosabb, megosztottabb módon, mint a zenében. Hiszen ugyanaz a tárgyi, szellemi és életformabeli népi kultúra gerjesztette mindazokat a huszadik századi irodalmi, zenei, művészi sőt filmbeli megújulásokat, amelyek révén, ha most nem is, de távlatilag, a jövőből visszapillantva számon tartja majd a világ a Kárpát-medence népeinek a történelmi érdemeit. Éppen ezért felesleges, kockázatos, de legalábbis nem e sorok feladata: felsorolni mindazt, mindazokat, akik a kortárs magyar művészetben a bartóki-kodályi modell megvalósításához hozzájárultak. Lipták Pál azonban minden bizonnyal közéjük tartozik; egyrészt a tudatosság okán, amellyel szinte tudományos körültekintéssel összegyűjtötte a „tárgyi pentatónia” emlékeit, másrészt átlényegítő képessége révén, hogy tudniillik műveiben nem a tartalom, a szűzsé, a varráció, a külsőséges részletek, hanem a forma idézi fel a névtelen alkotóközösség lelkét. Ami, persze, nem zárja ki, hogy motívumai között van „eredeti népdal”, tehát népeletképi mozzanat csakúgy, mint olyan „feldolgozás”, amely szín- és alakzatritmusokig, elvont képletéig mezteleníti a témát.

Lipták Pál nosztalgikus népi szürrealizmusa éppen őszinteségével érint tragikus mélységeket: az érzéketlen és egyre gyorsuló Idő nyomában járva, már-már az Időt személyesítve meg, minduntalan eltűntnek kell nyilvánítania a régi humánus egy-egy kihullott követ, darabját, vonását. Gyászárt ilyenkor - esetleg éppen ragyogó kolorizmusú festői kedvét megszakítva - egy-egy fekete-fehér, fekete-arany, vagy éppen „fekete-fekete” grafikai sorozat közbeiktatódása jelzi.

Aztán újra odafordul a barlang falán villózó fények és árnyak játékához, hogy megkíséreljen rendet tenni emlék, képzelet és varázslat örvénylésében.

Ő maga-magát kötelezte e hűségre.

Az Ő hűsége bennünket kötelez.

Néhány esztendeje műteremcserére kényszerült, s a Hivatal jóvoltából „társbérletet” köthetett Munkácsy Mihállyal a hajdani Omaszta-kúria udvarán. Kerítés övezte zárt világ! Számára azonban már nem létezik sugallat nélküli hely Békéscsabán. Sőt, éppen a szomszéd telektől elválasztó, s az emlékház helyreállítása alkalmával tervezett, fehérre meszelt téglafal-kerítés vakárkád-sora ejtette meg képzeletét, amelynek fülkéibe a nap minden órájában fények és árnyékok fekete-fehér absztrakt ábrái vetülnek, rajzolódnak, majd késő délutáni napszállatkor, amikor a lokális színek harsogásától zeng a csend, az egyenletes világosság szinte földöntúli ragyogása emeli

ki e finom arányú falsíkok (szín)szomjúságát.

Előbb freskó (szekró) festésre csábította a kerítés, amire eddig úgysem volt alkalma, persze, mondjuk csak egy hétig tartani meg a festett mezőket, aztán újra lemeszteni, hiszen Munkácsy udvarában nem illik „fütyölni”... Egy füttyentésre azonban mégiscsak elszánta magát, s szeptember közepén Képek a kerítésen címmel egynapos kiállításra invitálta a közönséget, több mint nyolcvan olyan festmény „szellőztetésére”, amiknek „semmi közük semmihez”, leginkább csak egymáshoz; valamennyi farostlemezre készült, ráma nélkül illeszkedett a 180 x 115-ös fülkébe (a nagyobbak az utca felőli vasrácsra) s a percnként változó nappali fényben (10-18 óra között) valóban egy soha meg nem festett falképsorozat filmszerű lüktetéseként emlékeztettek a liptáki életmű folyamatosságára, egységességére, belső monumentalitására.

Ha úgy vesszük, ez a szabadtéri tárlat Lipták Pál „expanzív” önkifejezési kísérletének is felfogható, a közönséggel közösen végrehajtott akciónak, mert semmi sem idegen Tőle, ami új és nemes a Nap alatt. De képtelen kalandra sohasem vállalkozik.

Ami üres, olyan, mint egy „képtelen” kerítés...

Figyelő

Márkus Béla

Bosznádi bárdok

Sarusi Mihály: Az Aranykapca álma

A friss József Attila-díjas író csaknem negyedszázaddal ezelőtt elkészült és az Új Auróra című békéscsabai folyóiratban részletenként, 1987 és 1989 között közölt kisregénye kellemes, könnyed szórakozás. A címe is sejteti, hogy vágya és igénye sincs többre, mint felüdülést hozni, mókákat, tréfákat, anekdotákat, vicceket előadni. Jópofáskodni. Mindjárt a névadással, helyek és személyek megnevezésével. A kabarékban és némely finom értelmiségi körökben az elmaradottság, a szellemi korlátoltság, a viruló provincializmus jelzésére hivatott Bivalybasznádot Bosznádra kurtítani, biztosnak lenni azonban abban, hogy ez a szó úgyis előhívja a nagyon ostoba ember képzetét is, nemcsak a szarvasmarhához hasonló állatét. S ha már megvan a táhó vidék, a tágabb környezet, akkor ki lehet jelölni az állandó tartózkodási pontokat, a szűkebb helyeket is. Például az Aranykapcát - az emeletén, újabban, osztályon felüli mulatóval, a földszintjén étterem cigányzenével, mellette cukrászda gépzenével, s kívül, ahol a legtöbbször lenni szoktak, „a kertben az asztalon gerlice és békanyál”. Mert a bosznádi alakok hol másutt tölthetnék az idejüket s költhetnék a pénzüket a leggyakrabban és a legszívesebben, mint az ilyen helyeken. Vagy egy-egy talponállóban, kocsmában, vendégfogadóban, söntésben, bárban, lebuiban. Csupa, csupa durván mulatságosan beszélő nevűben. Mert Bosznád csak ilyeneket ismer, ilyenekre futja a fantáziájából. Moslékos vagy Kurjantó, Lóitató vagy Zöldtakony, Lejtős vagy Muszájhúzni-csárda - ezekhez képest a Hajó maga az egyszerűség, a Gyerünk Gyurka Bácsihoz címzett fogadó pedig a választékosság. A figurasereglet hasonló gondossággal, igényességgel, finom ízlésre vallóan kiválasztott. Van itt Katyusa tanár úr, Ködivinkás Kotkodács kőműves, társával, Számfira Matyival, aztán Trombitás Marcsa korcsmárosné, Imádságos Juliska, félnótás mindenki kurvája. Van Libás tyúk, Prisztavok Józsi bácsinak, Bosznád bárdjának elzavart felesége, aztán ugyanőneki az egykomája, Tréfás Macó. A költő, akinek a Legszebb Iroda Lomha című lap közli a versét, Kocog Balázs, egy másik poéta egyszerűen csak: Futóbetyár. Polczonszaró Ricsi, a nagy újító pedig az

Aranykapca kerthelyiségének új vezére. Ebből az elbeszélői közlésből is nyilvánvaló, hogy ha van új irányító, törzsfő, akkor réginek is lennie kellett. Volt is, míg meg nem halt. De mielőtt még véglegesen eltávozott volna az élők sorából, addig ideiglenesen Bosznádról is eltávozott egyszerűen. Dolgozni ment, például. Neki is van neve természetesen, szép, becsületes ragadványnév. Férfiúi büszkeséggel töltheti el. Kotlókergetőnek hívják. Annyi sok lányt hajkurászott és csípett föl - ezért. Máskülönben Sandrónak becézik, talán a keresztnéve nyomán. Társai a sárga földig iddogálásban és a címbeli álmok szövögetésében: a Nárciszpillantásuként is emlegetett Kese, no meg Kukucska Miskonás, a nőkkel sokat nyúglődő, szoknyájuk helyett végül is a költészetben kutakodó, dalait lapokban közreadó. Ők hárman, „sikerük sose”, valami rejtélyes külső ok vagy titokzatos belső készítés folytán folyton azon merengenek, hogy „mit ér ma KözépSzerMagyarOrszágban a művészet. mit kell érnie. mit kell tennie. mivé kell tennie a világot”.

A jópofáskodás itt világmegváltásba csap át. A művészet értelmének és hatalmának taglalásába. A megtervezhető és megváltoztatható világ hitének hangoztatásába. Olyan váratlan a váltás, a szemléleti, mintha valaki egy kabarétréfa kellős közepén egy tudományos értekezés felolvasásába kezdene, Polczonszaró Misi vagy Imádságos Juliska Marxszal, Leninnel vagy éppen Lukács Györggyel találkozna. Netán Schopenhauerrel, Sartre-tal vagy Nietzschevel. Nemigen illenének össze, nemigen tudnák meggyőzni egymást. Mint Sandró sem tudta középiskolás korában az anyag elsődlegességének elvét elfogadtatni a barátjával, a hányattatott sorsú Attilával. Magyarázhatott neki, ő a szellemről, a világértelemről, az Istennel fölérő örök mozgatóról beszélt. Valahogy ehhez hasonlóan hangzanak el - egymást legkevésbé sem erősítve, de gyengítve - Az Aranykapca álma meghatározhatatlan helyzetű és személyű történet(ek)mondóinak szövegei is. Mintha főiskolás korokban az ifjú hármak és társaik, a „szicíliaiak”, a „Nagy Magyar Alföld Szigetéről”, munkás és szegényparaszt negyedeiből” egy kollégiumba összekerültek szobáját azért nevezték volna el „(népi)bal-terem”-nek, mert egyenlő arányban latolgatták itt a társadalmi felemelkedés, a szabadság és az egyenlőség esélyeit, no meg az anekdoták, viccek politikai tanulságait. A hang, a modor egyforma, a téma, a sztori különböző. A kettőt összhangba hozni épp oly reménytelen, mint a kerthelyiség Gömbivel kiegészült kis csapatának Attilával elhitetnie, hogy „mégis a néppel tartanak. a munkásért dolgoznak, szinte hihetetlen. népfiak. a munkás felszabadulásáról álmodnak. a munkások most serdülő meg születő lányairól s ifjairól. hogy mit lehet értük tenni”. A művészetért is tenni meg a proletár fiúkért, csemetékért is: a bízó, lelkesült nagyratörés eme üres szövegei nem azért rikítanak, mivel egy „baloldali sületlenség” kértészetében természetelték volna őket - ahogy Sarusi Mihály védekezik a lehetséges támadások ellen a Körmendi Lajossal folytatott beszélgetésében (Csaba élő írója. Bárka, 1999/3.) -, hanem, mert hogy ugyanabba a csokorba vannak kötve, ahová az untilig ismert, ezerszer elmondott adomák és anekdoták, szellemtelen tréfák és alpári szójátékok. A szocializmus megváltásának tézisei közé feleségviccek keverednek. És fordítva: a kocsmái morfondírozások és morgolódások üresjárataiba a munkáról és a becsületről, a munkaversenyek és tanfolyamok fölöttébb hasznos voltáról szóló sablonok, a mázolókból lett gyárigazgatókról költött mesék nyomakodnak be. „beleestem a saját tréfámba?” - kiáltja Bosznád első számú bárdja, Józsi bá', olyan csapdát észlelve, amilyenbe Az Aranykapca álma narrátora önként téved bele.

A Sarusi Mihály alkotásairól íródott esszék, tanulmányok talán legjobbika, Alexa Károlynak a Magyar Krisztusról szóló értekezése kétségessé teszi ugyan, hogy lehet-e egyáltalán narrátort, elbeszélőt, történetmondót feltételezni a háttérben, ám ha nem is valamely krónikás és ha nem is a nép szólal itt meg, fenségesen vagy éppen közönségesen, valakinek, valakiknek mégiscsak tulajdonítani kell az egyes epizódok kikerekítését, az egésznek elbeszélésfüzére emlékeztető elrendezését, nem utolsósorban a kompozíció lezáratlanságát, a többnyire belső - Aranykapca-ben belső - nézőpontok után a zárlatban egy külső - a könyvben csupa nagybetűvel szedett nevi-jorki rádióbéli - szempont érvényesítését. És éppen az Alexa Károly említette, a személytelen és közösségi történelmet személyes hangfestésben, s ugyanakkor a maga személyeken túli folyamatos mozaikosságában ábrázolni tudó beszédmód, a rövid, egyszerű mondatok sűrű váltogatásaira, az egyes és többes szám első és harmadik személyének gyakori és kiszámíthatatlan cserélgetésére épülő közlésforma képzelte el azt a bizonyos, a saját tréfái csapdájába beleeső beszélőt

történetmondó helyett csevegőnek inkább. Felszínesen ide-oda kanyargónak, elmélyülés nélkül társalkodónak, könnyedén diskurálónak - aki sok mindenkit szóhoz juttat ugyan, még több mindenkinek a helyzetébe képzeletileg magát, ám akinek mégis van egy kitüntetett és már-már romantikusan felnagyított hőse. A „mi Kotlókergetőnk” ő - s lehet akármilyen változatos, szellemes, öncélú vagy kevésbé önmagukért való nyelvi ötletekben pompázó az Aranykapca beszédmódja, az értékelés, a sokszor inkább szatírához, gúnyirathoz illő ítélkezés kizárólag mégis egyetlen nézőpontot követ: Kotlókergető Sandrót. Már az sem véletlen, hogy egyedül az ő életrajza mondhatik el szinte aprólékos részletezéssel, a (kora)születésétől a diáksínyein és forradalmas eszmecsatáin át a szerelmi csatározásaitól szinte elválaszthatatlan házassági kísérleteiig, nem utolsósorban a pedagógusként vívott küzdelmeiig és összetűzéseieiig. Csakhogy miközben az egyik térfélen a panoptikumi figurák seregletét vonultatja fel, aközben a másik oldalon ő maga Grállovagként tündököl. Különösen szembeütő ez a fekete-fehér láttatás két esetben. Az egyik: Sandro szerelme, Julcsa édesapja a „nagy vezető, aki hol a téeszelnök, hol pedig a „földosztó sztarosztja” szerepében tűnik fel, hogy aztán a magának hősies múltat hazudó apósjelölt azért ne adja a lányát hozzá, mert nincs kocsija. A másik esetben a krampácsi Séllei tanár elvtárs, a Shélley sógornak csúfolt iskolaigazgató a gúny tárgya. Terhelt, „túl terhelt” - hangzik el róla az ítélet, és ostobaságának bizonyítékául előadatik az adoma, miszerint „bément” a városba, s ott megvásárolta a könyvesbolt kirakatából a Shelley élete című könyvet, mert azt hitte, a családjáról szól, holott „csupa költészeti feneség”. „nocsak. nocsak. bicsak”-csakozik az elbeszélői reflexió, nem oly bántó léhasággal, mint amikor a diák Kotlókergető szándékát magyarázza: évet akart halasztani, „nem kotlókergetései miatt. csak hát haldoklott az anyja”. E tragédiával való játék azért is kirívó, mert más esetekben nagyon is hiányzik a kívülálló nézőpontja. Például, amikor a száját tartani, igazat nem mondani képtelen Kotlókergetőről, a tanítványai által bálványozott tanárról esik szó. „S meg lehet-e szokni valaha is, hogy ne mondhasa ki az ember, amit gondol?... Mindig azt mondja, ami a szívét nyomja. Ami úgy kikíváncozik” - ez a hozzá, és csakis hozzá kapcsolt őszinteség meg bátorság a jó, megértő és megvesztegethetetlen pedagógus arcképén csak egy-egy vonás. Mert ott vannak még azok is, amiket a krampácsi tapasztalatok és tervek húznak rá, igen vastagon, a humor elrajzolásai nélkül: „készül minden foglalkozására, az új módszereket próbálja alkalmazni, szabad idejében műveli magát. ezt várja a többiektől is. nem kevesebbet, nem is többet. csak ennyit.”

Fogadjunk - használhatnánk a mesélő egyik fordulát -, hogy ennél tökéletesebb szolgálatosa az oktatás ügyének nemhogy Bosznád vidékén, de szerte a hazában sem lehet. „Aki nem hiszi, járjon utána” - használhatnánk most meg egy másik mesei fordulót. A hitetlenek, a Kotlókergető kalandjai után járók aztán elcsodálkozhatnak azon, hogy ez a portré másutt is megrajzoltatott már. Legteljesebben az író regényesített önéletrajzában, a Szökőéletben. (Felsőmagyarországi Kiadó, 1999.)

Erdész Ádám

A szabadság kísértése

Kiss Gy. Csaba „politikai lecke-szövegeiről”

A magyarországi rendszerváltozás lassan-lassan múlttá alakul. Már az első évfordulós megemlékezések is lezajlottak: tavaly a legkorábban alapított ellenzéki pártok létrejöttének körülményeit idézték fel a tíz évvel ezelőtti események meghatározó személyiségei, az idén a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások fordulatait elevenítették fel a hajdani tárgyalófelek. Amint egy nagy változást hozó időszak távolodni kezd, megindul az adott kor történéseinek számbavétele és értékelése. Így történik ez most is, sorra jelennek meg a legfontosabb változásokat rögzítő dokumentumok és megszólalnak a kor vezető szereplői. Olvashatunk életrajzi interjúkat,

memoárokat s megrostált, időtállóan minősített korabeli cikkekből és tanulmányokból összeállított köteteket.

A szerzők által utólag összeállított válogatásokban általában kevés hely jut a napi politikai eseményekre reflektáló újságcikkeknek. Aligha lehet ez véletlen, egy politikai cikkgyűjtemény közreadása többféle kockázattal jár: a pillanatnyi szenzációt keltő eseményeket magyarázó cikk, a politikusok taktikai lépéseit kommentáló interjú iránti érdeklődés napok alatt elenyészik. Kevesen dicsekedhetnek azzal, hogy politikai publicisztikáik és elemzéseik évek múltán is érdekesek maradnak. A politika eseményeire közvetlenül reagáló írások újrakiadásának másik veszélye, hogy egy-egy ilyen összeállítás kíméletlenül megmutatja a szerző egykorú tévedéseit és elfogultságait.

Kiss Gy. Csaba vállalta a kockázatot s A szabadság kísértése című kötetében összegyűjtötte a nyolcvanas-kilencvenes években írott politikai tárgyú újságcikkeit és interjúit. A könyvben megjelent legkorábbi írás 1983-ban született, a legkésőbbi 1995-ben, a cikkek nagy többsége 1989 és 1992 között íródott. A nagyobbbrészt napi- és hetilapokban publikált írások között van politikai elemzés, vitacikk, szövívi kommentár, interjú, nyílt levél, előadásszöveg. A laza kronologikus rendbe szerkesztett dokumentumok így együtt szabályszerű krónikává állnak össze és kirajzolják a totalitárius diktatúrával szembeforduló értelmiségi irányzatok egyikének nyolcvanas-kilencvenes években bejárt útját. Másfelől a könyv rendkívül érdekesen és részletekbe menően dokumentálja az értelmiségi és politikusi szerepvállalásból adódó konfliktusokat s e konfliktusok feloldási lehetőségeit.

Az első kérdés, amelyre a könyvet olvasva választ kaphatunk, hogy milyen hagyományok és milyen hatások formálták a Kiss Gy. Csaba által reprezentált értelmiségi réteg gondolkodását. Kiss Gy. Csaba a maga által választott politikai irányzat jellemzéseiben többször is hangsúlyosan kiemelte, hogy olyan polgári, kispolgári családokból érkeztek, amelyek megőrizték szellemi integritásukat, így érintetlenek maradtak a kommunista ideológiától. Noha a hatvanas évek második felében járt egyetemre, nem hatottak rá az akkor divatos nyugati újbaloldali ideológiák sem. Ezzel szemben a kötetben megjelent visszatekintő írások alapján gondolkodás- és személyiségformáló erőként regisztrálhatjuk a protestáns tradíciót. A magyar protestantizmus, amellyel, hogy eltéphetlenül összefonódott a nemzeti hagyományokkal, az európai integráltságot is szimbolizálta. Kiss Gy. Csaba azután a kapott örökséget alaposan kiegészítette: pályaválasztásának köszönhetően tüzetesen megismerte a nyugat- és közép-európai gondolkodást, mentalitást és kultúrákat. Ez már olyan speciális tudás volt, amely a maga táborán belül is kijelölte a helyét. Az MDF első korszakában ez a speciális tudás és tapasztalat bőségesen kamatozott az egész mozgalom javára, viszont magában hordozta bizonyos későbbi konfliktusok magvát is.

A nyolcvanas években színre lépő, messianisztikus hitektől érintetlen, keresztyén/keresztény hagyományokra támaszkodó, Nyugat-Európára tekintő értelmiségi csoportok pontosan tudták, hogy a kommunista rendszer nem reformálható. Bizonyos kérdésekben hajlandónak mutatkoztak a kompromisszumokra, de ez mindenkor csak a nagy hatalmi realitásokat figyelembe vevő taktikai engedmény volt. Ezek a csoportok szilárdan elutasították a kommunista rendszert, ugyanakkor mentesek maradtak a hisztérikus antikommunizmustól, amely sokkal inkább a múltjuk egy darabjával szakító közszereplőket jellemezte.

A cselekvés lehetőségét kereső csoportok szerveződésének megindulásában komoly szerepet játszott a gyengülő és mind zavarodottabb hatalom egy-egy agresszív lépése. Kiss Gy. Csaba könyvének legkorábbi darabja a Csoóri Sándort denunció Hajdú János-cikkre adott - természetesen fiókban maradt - válasz. Hasonló reakciót váltott ki a Mozgó Világ, a Tiszatáj betiltása. Ugyanakkor rendkívüli hatása volt a lengyel Szolidaritás megszerveződésének és sikereinek is. Míg az SZDSZ-t alapító értelmiségi csoportok számára meghatározó élmény volt a prágai tavasz kudarca, vagyis a kommunizmus reformálhatatlanságának bebizonyosodása, addig a Kiss Gy. Csaba által reprezentált értelmiség számára alapélmény lett a Szolidaritás diadala. A lengyel szakszervezet azt jelképezte, hogy mégiscsak van remény, talán meg lehet bontani a Szovjetunió közép-európai befolyási övezetének hosszú ideig megrendíthetetlen falait.

A Szolidaritás taktikája is komoly hatást gyakorolt a kommunista hatalommal szembeforduló erőkre. A lengyel szakszervezet sikerei azt sugallták, hogy legális szerveződési lehetőségeket kell

teremteni, mégpedig úgy, hogy e tereken megjelenhessenek a radikális ellenzékkel való együttműködést nem vállaló szélesebb rétegek is. A lengyel nyelvet és kultúrát jól ismerő Kiss Gy. Csaba különösen nagy szerepet játszott a lengyelországi tanúságok adaptálásában. Az első legális szervezet a Bethlen Gábor Alapítvány lett, legális fórum teremtésének szándéka vezette a '87-es lakiteleki találkozó megszervezőit és innen már egyenes út vezetett az MDF megalakulásához.

Kiss Gy. Csaba összegyűjtött cikkeiből és interjúiból jól követhetőek az 1989. év, a választási kampány eseményei, majd pedig felvillannak az új kormány hivatalba lépését követő fontosabb mozzanatok. A most együtt olvasható cikkek még inkább kidomborítják Kiss Gy. Csaba politikai tárgyú írásainak sajátosságait. Például azt, hogy a szerző egy napilapba írt cikkben, egy rövid beszélgetésben is igyekszik minél pontosabban megmutatni egy-egy kérdés összetett voltát. A másik fontos jellemző, hogy a Magyarországot érintő kérdésekre Kiss Gy. Csaba mindig Közép-Európára, sőt Európára kitekintő válaszokat ad. A harmadik fontos karakterjegy a stílus és modor. Kiss Gy. Csaba liberálisnak vallja magát, könyvében többször is megfogalmazta, hogy mit ért liberalizmus alatt: „Számomra a liberalizmus semmiképpen nem ideológia, hanem bizonyos politikai értékek és magatartás együttese. Kiindulópontja az emberi és polgári jogok európai hagyománya. Legfontosabb értékei: a törvényesség, a hatalmi egyensúlyok kialakításának az elve, a tolerancia, a pragmatizmus. Politikai törekvésekben ellenfele a liberalizmus a központosításnak, az »atyáskodó« államnak, a tekintélytiszteletnek, a monopóliumoknak (legyenek azok a gazdaságban, a tájékoztatásban, egy pártban vagy bárhol). Társadalmi ideálja a »maga ura ember«,” („A plebejus magatartás kikopott az MDF-ből.”) Az idézettel pontosan definiált liberális szemlélet meghatározza Kiss Gy. Csaba írásainak stílusát: olykor határozott hangon vitatkozik - legkeményebben azokkal, akik a maguk doktriner liberalizmusát egyedül lehetséges normává szerették volna tenni -, de vitapartnerével szemben sohasem lép fel az igazság kizárólagos birtokosaként. Hogy ez a hang a kilencvenes évek nemegyszer hisztérikus politikai légkörében mennyire nem volt uralkodó, arra a kötetbe szerkesztett egyik-másik beszélgetés is emlékeztet. Amikor Kiss Gy. Csaba egyik interjúja során arról az egyszerű politológiai tényről beszélt, hogy többféle politikai szóhasználatnak van létjogosultsága s „egy demokráciában természetes, ha valamelyik párt arra törekszik, hogy az ő szóhasználata domináljon”, akkor a vezető napilap demokráciavédő újságírója az „Ezt komolyan mondja?” kérdéssel replikázott. (Liberális töprengés.)

A könyv első része a politikához vezető utat dokumentálja, a második rész a politikától való távolodást mutatja be. Igen beszédek a fejezetcímek: Dosszié a fiókból; Megmozdul a magyar történelem; Új politikai helyzet; Kisebbségből kisebbségbe; Utat tévesztettünk; A vesztesek oldalán; Politika nélkül. Fordulópontnak akár a választási győzelem éjszakáját is tekinthetjük. A választás második fordulójának éjszakáján Kiss Gy. Csaba a párt szóvivőjeként jelentette be, hogy az MDF az első szabad választást megnyerte. Az MDF történetét ismerők azt várták, hogy mint a párt korábbi külpolitikai szakértője, az ország külügyeinek irányításában kap szerepet. A várakozással ellentétben semmilyen hivatalos funkciót nem vállalt, sőt 1990 őszén már az MDF elnökségébe való jelölést is elhárította s bizonyos, nem túl hatékony utóvédharcok után 1993-ban kilépett pártjából.

Kiss Gy. Csaba személyében az a vezető távozott az MDF-ből, aki az „alapító atyák” közül legjobban ismerte a politika technikáit, a nyugat-európai politikai nyelvet, s aki már a kezdet kezdetén igen tudatosan formálta a párt irányát. Jellemző példa, hogy Lakiteleken, az MDF alapító nyilatkozatának elfogadásakor Bihari Mihály javaslatával szemben ő volt az, aki amellet érvelt, hogy a „demokratikus szocializmus” kitétel ne kerüljön be az alapidokumentumokba. Érveivel meg is fordította a „minél szélesebb ellenzéki együttműködésre” vágyó alapítók döntését. Nem véletlen az sem, hogy a választás előtti döntő periódusban ő volt a párt szóvivője. Hol következett be a törés? Kiss Gy. Csaba a maga szerepét taglaló cikkekben arról ír, hogy az MDF-SZDSZ-paktum adta az első lökést a távolodáshoz. Valóban, az 1990. május 7-én írt, látszólag a megállapodás utólagos elfogadása mellett érvelő fejtegetésében sokkal több a kritika, mint a támogató argumentum. Köztük ott a legsúlyosabb, hogy a megállapodás úgy kezeli a nemzeti médiákat, mintha azok már a választás pillanatában is a sajtószabadság alapján működő intézmények lennének. Amikor a megállapodást megkötő Antall Józsefről e cikkben azt írta, hogy a feladatot

„zseniálisan oldotta meg, nagy elődjéhez, a kiváló taktikus Tisza Kálmánhoz méltóan”, minden, a magyar politikatörténetben jártas olvasó érthette, hogy a szerző sokkal inkább kritikát mondott, mintsem dicsért. (Új politikai helyzet.)

S azután sorjáznak a cikkek: először finomabb megfogalmazásban a belső demokrácia hiányáról, a bizalom elfogyásáról, az MDF-et korábban jellemző légkör megváltozásáról, majd a miniszterelnököt a tagságtól elszigetelő tanácsadói körről, a mamelukokról s legvégül arról, hogy az MDF egyszemélyi hatalomnak rendelődött alá. Különös helyzetben volt e cikkek írásakor Kiss Gy. Csaba, egyfelől védte azt az értékrendet, amelyet az MDF elleni támadások ugyancsak mindenestől el akartak söpörni, másfelől mind élesebben bírálta pártját, amelyet egyre kevésbé tartott alkalmasnak a maga értékrendjének hatékony politikai megjelenítésére.

Az MDF címére adresszált kritikák közvetett címzettje Antall József volt. Imitt-amott kicsendül ezekből a cikkekből az alapító amiatti csalódottsága, hogy a később jött politikus átformálta az általa létrehozott pártot - ráadásul az átalakított párt nem is látszott túl sikeresnek. Hogy a politikai cselekvés mezején kívül maradt Kiss Gy. Csaba javallataiból mennyit valósíthatott volna meg az irányítással járó felelősséget vállaló s a szorító gondokkal nap mint nap szembenéző miniszterelnök, az egy külön tanulmányt kívánó kérdés. Kiss Gy. Csaba politikából való távozásának igazi okát nem is a belső küzdelmekben, a párt irányváltásában kell keresnünk. Valószínű, erősebb volt benne az értelmiségi szereptudat: már jóval a konfliktusok kiéleződése előtt elhárította a képviselői mandátumot, később nem vállalt kormánytól kapott megbízást. 1990 őszén ugyan indított egy erőteljesnek szánt offenzívát az MDF irányváltása érdekében, de az akció során - noha jól ismerte azokat - nem alkalmazta a politika ilyen esetekben használt eszköztárát. Nem gyűjtött támogatókat, pedig szóvivői és korábbi pártszervezői munkájának köszönhetően széles körben ismert és népszerű MDF-vezető volt. Nem törekedett arra, hogy támogatóit fontos pozíciókba juttassa. Még a párt nemzeti liberális csoportjával szemben is távolságot tartott. Aligha lehet mindez véletlen, jóval később le is írta, hogy semmiképpen nem akart olyan pozícióba kerülni, hogy azután helyzetek foglya legyen s eszközzé válhasson. - Ha valakinek eszménye a „maga ura ember” hogyan is dönthetne másként...

A most megjelent kötet egy rövid és véglegesen lezáródott politikusi út dokumentuma, ám a könyv illeszkedik egy mind nagyobb ívű értelmiségi pálya ívébe. Kiss Gy. Csaba egyike azoknak, akik az elmúlt évtizedben a legtöbbet tették azért, hogy a kommunizmus idején háttérbe szorított, sőt félig-meddig felszámolt szellemi irányzatok újra feléledjenek és megerősödjenek. Hasonlóan sokat tett azért, hogy Közép-Európa népeinek kultúráját torzításoktól mentesen megismerhessük. S tette mindezt úgy, hogy írásaiban, előadásaiban közvetve rendre megmutatta a régi és újonnan sulykolt gondolati sztereotípiák tarthatatlanságát - a politikai szabadság megeremtése után ma már ez a szabadság igazi megkísértése. (Széphalom, Könyvműhely, 1999.)

Koppány Zsolt

Déjá vu?

Imre Flóra: A szép kötélverőné újakezdi

Flóra. Flóra! Nyugtalanít. József Attilával rokon. Pedig nem az a Flóra. Akit várt. Ott a Balatonnál. És meg nem érkezett. Aztán a halál.

Imre Flóra életet hoz. Halálosat. Szakrálist. Igen. Itt ki van mondva, hogy Isten él. Nietzsche meg visszahúzódhat sötét odújába. Istent lehet úgy is ábrázolni, hogy hiányát festjük. (Nagy neokatolikus írók. Itthonról és külföldről. Bernanos. Mauriac. Pilinszky.) Az Istenközeiben című vers a Pilinszky-féle kicsiségekről tudósít. A Shakespeare-szonett befejező rímpárja mint a membrán, úgy rezeg. „halandóságunkban van itt / érzem kis mozdulatait.” Mert Isten közelében

minden más. A test fájdalmas feszülése, „hogy ide-oda vet hit kétség / tartana vissza két karom” és az Isten jelen van, üzen, még így is: „jeleket küld ha nem is értem / formáid szépségeiben / ebben a kettős szenvedésben”. Hát megint egy című hasonló szonettjében pedig eljut odáig, ahová csak hívó lélek jut el. „(...) de aki úgy néz fákat éveket mintha elköszönt volna régen / annak mire ezek a díszletek / mit kereshet ezen az égen // annak nem elég semmi más / csak a kinyilatkoztatás”.

Isten után más is fölrémlik a recenzensben, amikor ezt a lírát olvassa. A dekadencia. Igen. Nem is olyan régen még, hogy ütötték, tűzzel-vassal irtották e szót, pedig idézzük csak Babits Kosztolányihoz intézett sorait: „...titokban az a meggyőződés, hogy minden nagy poéta dekadens, és minden igazi nyelv dekadens nyelv.” Babits 21 éves volt, Kosztolányi tizenkilenc. Mégsem olvasható ki ebből a sorból semmiféle fiatalos hév, pózolás, hogy csakazértis! Nem. El kell gondolkodnunk. Vajon Imre Flóra dekadens-e? Lehet-e dekadens, ki hiszi az Istent? Lehet. „elvadult kert az ég alatt / az Isten jár-kele néha benne / hullott gyümölcsel elmatat / mintha nem is szomorú lenne (...) félig kiszáradt almafa / cserjék tüskés ármádiái / ki tudna itt lenn egymaga / valami nyomra rátalálni”. A „mintha nem is szomorú lenne” furcsa, ám valódi költői szőrendje József Attilára asszociál, „talán a táj lüktetne, nem az elmúlás”, hát mi ez, ha nem dekadencia? Szépséges, schopenhaueri melankólia? Mert bizony: Elmúlik minden. „így maradunk mint egy személytelen / térdig hóban állva mozdulatlan / se múlt se jövő csak örök jelen / elmúlik minden már csak ez vigasztal”. A könyv utolsó versének utolsó szakasza. Kurziválva. Leválva a kötetről. A Nyugat első nemzedékének nagy költői szóltak ilyen hangon. Ilyen gondolati töltettel. Példátlan négy sor a mai magyar, modern költészetben. Mert minden dekadenciája, melankóliája ellenére modern. Nem poszt. Csak úgy, egyszerűen - modern. Túlhaladták? Kicsodák? Szóbüvölők, szótáncosok? Fejest ugrók a nagy semmibe?

De mi is a dekadencia? Azt, amit az iskolában pfujoltak? A romlás virágai? Igen. Baudelaire. És Imre Flóra. József Attila parafrázisával. „Bárcsak eltűnnék hirtelen, / akár az erdőben a vadnyom. / Nincs semmim, és nincs senki sem, / akinek számot kéne adnom. (...) Egyedül voltam és vagyok - / és nem jön, aki jönne értem.” Micsoda fájdalom, micsoda szűrt októberi fény e sorokban! Egy harminckilenc éves nő suttagó invokációja. Pedig hihettük. Az eredeti versnél már nem lehet szomorúbbat írni! És akkor jön Flóra. És ír. Hanyatlás ez? Fenét. Fölemelkedés abba a régióba, ahonnét nincs visszaút. Vagy ha van is, már sohasem lesz ugyanaz, mint e vers megírása előtt volt. József Attila igazi menyasszonya. Képelem hófehérnek. Ahogy áll a téli fényben. Remél. De nem az a bizonyos Kozmutza. Nem. Mai költő. Graves-díjas. A legszebb versért. Mert akkor, ott, abban az évben ő írta a legszebbet. Lehet-e szépség dekadens? Hát persze. Hiszen hanyatló. De ma még teljes díszében csillog. Ez a könyv meg sem szólal. Faggatni kell. Dorombolni neki, hogy visszasimogasson. Megteszi. Suttogások közt sikolyok. Bergmani értelemben is. „a halottak nem nyughatnak a földben / januári éjjelen visszajárnak / omló húsukban ujjunk nyomai // haldoklók voltunk egész életünkben / bőrünk alatt sötétes talajszemcsék / évtizedekre fehérlik a csont”. És megint csak Isten. Hol lakozhat? Miféle súlytalanság az övé? „kivel a napok méhe terhes / csak jönne már akárhogy / ha fájdalom lesz félelem lesz / kivel a napok méhe terhes / csak jönne az idő rohan // lehullottak a levelek / angyalszárnykék ég fény pereg / sötét tusrajz a néma égen / miféle kéz az ég felett”. Ott találni. És itt legbelül. Ami egy és ugyanaz. Tudja ezt Imre Flóra. Minden sikerült sora zengi, hogy Isten ott van mélyen belül, a felhők fölött. Csak ugornunk kell. Méghozzá nagyot. Befogadni a befogadhatatlant. Olykor visszatér a földre. Louise Labé csak dúdolgat magában franciás bája: „a nyakadat a nyakadat / nézni hajlékony nyakadat / izmos és mégis védtelen / szépen esztergált nyakadat // ahogy megfeszül amikor / kissé hátrahajtod fejed / fölragyognak sötéten a / kidomborodó kék erek // aztán meghajtod és a két / kulcsesontod sugározza rám / tested tökélyét megfúlok / úgy tele van csókkal a szám”. Szerelem és mégis - fájdalom ez is. Epigrammáját olvasva úgy érzi az ember, hogyha el is pirul néha, nem látni rajta. Belül pirul. Végül. Déjá vu-e Déjá vu című sejtelmes Petrarca-sonettje? Nem. Semmi előző élet. Imre Flóra kezében bizony csapkodhat szárnyatört arkangyal is. Hatalma van. Több, mint az írástudóké. (Tevan Kiadó, 1998.)

Színház, ha felemel vagy provokál

Shakespeare Othellója és Peter Weiss Marat/Sade bemutatója Gyulán

A Gyulai Várszínház az idén is szélesre tárta kapuit, közönsége láthatott klasszikus drámát (Othello, Szentivánéji álom) és modern musicalt (Macskák), kortárs magyar színművet (Balkáni gerle) és kemény, különös darabot (Marat/Sade). S ezt a színes műsorkínálatot sikerült továbbfokozni, hiszen Thália temploma befogadott még olyan testvérművészeteket, mint a Széki Rómeó és Júlia című táncjáték, Kodály Zoltán Székelyfonója, de népzenei, jazz- és dixie-fesztivál is otthonra lelt a történelmi várfalak közelében. Ha nyár, akkor szórakoztatás - erre szolgált a Solyompecsenye, Giovanni Boccaccio szókimondó, pajzán történeteivel, valamint a L'art pour l'art társulat humoros három testőre. Manapság az operett a bombabiztos, a kasszasiker, s úgy tűnik, hogy Gyulán (és Békéscsabán) a Csárdáskirálynő verhetetlen. Nem hiányozhat az évad programjából a mese, ezúttal Alice vezette el a gyermekközönséget a csodák birodalmába, bábelőadások és ifjú színjátszók színesítették a repertoárt.

A szereposztást nézve elmondható, hogy felleptek Gyulán a különböző műfajok legkiválóbb magyar művészei, továbbá temesváriak, a zsámbéki előadásban beregszásziak; külön öröm, hogy produkciójával, illetve művészeivel jelen volt a Békés Megyei Jókai Színház.

A legszebb hagyományokat folytató (klasszikus világirodalmi és kortárs magyar művek bemutatója, gyermekelőadások, komolyzene és folklór) és az utóbbi években új színfolttal gazdagodó (modern kísérletező dráma, jazz) Gyulai Várszínház a műemlékvédelemmel folytatott küzdelemben némiképp megtépázva, eredeti játszóhelyéről, a várudvarról kiűzve, de erős várként tartja magát. Nem sok hazai nyári színház büszkélkedhet hasonló múlttal és jelennel! A sokrétű, változatos program előny lehet a gyulai törzsközönségnek - ha van ilyen! Hiszem, hogy igen. Azokra a színház- és városszerető, érdeklődő és a jövőt aggodalommal fürkésző emberekre gondolok, akik láttak már felejthetetlen előadásokat a várban, akiket megérintett a történelmi helyszín és a színház szelleme. Elfogultságot és lokálpatriotizmust félretéve azonban látni kell, hogy legalább ilyen fontos az a néző, aki egy-egy előadás kedvéért látogat el hozzánk, akár csak az a nyaralóvendég, aki egész napos pihenés, strandolás mellett vált jegyet az esti szórakozásra. Elismerésre méltó törekvése a színház vezetésének, ha műsorterve összeállításakor minél szélesebb közönségrétegnek igyekszik kedvezni.

A következőkben néhány gondolatot az idei nyár két sajtó, gyulai várszínházi bemutatójáról. William Shakespeare Othello tragédiája világirodalmi remekmű, és nem véletlenül az egyik legnépszerűbb, legtöbbet játszott darab. Az angol reneszánsz szerző, mint legtöbb művében, itt is mesterien bizonyítja, hogy mindent tud rólunk, emberekről és a színház ezernyi lehetőségéről. Az olasz Geraldí Cinthio a velencei mórról, a féltékenység rémtörténetéről szóló novellájából Shakespeare kivételes költészetével, csodálatos jellemábrázolásával a mai nézőt is lebilincselő mélylélektani drámát, örök érvényűt alkotott. Négy évszázad múltán is hitelesen, meggyőzően hangzik intelme, minden szava felénk, amikor arra figyelmeztet, hogy körülményeik, az események, melyeknek alakítói vagy elszenvedői, milyen mélységben képesek megváltoztatni, lealjasítani, bűnbe taszítani az embereket. Othello, a győztes hadvezér gyengének bizonyul Jago aljas cselszövéseivel szemben, a gátlástalan hazudozónak hisz, ahelyett, hogy őszinte, tiszta, odaadó szerelmében bízna. A mór katona tehát, aki a velencei urak dicsőségére sorra nyeri a csatákat, mint ember, szerető férj kudarcot vall, és vele bukik a becsület, a bizalom, a házasság eszménye. S mindez a sértett, ezért bosszút forraló, képmutató, álnok, szerepeit sűrűn váltogató Jago műve. Ebben a csatában az intrikus, a gonosz zászlós a történelem dramaturgia, rendezője, míg a címszereplő a passzívabb figura, aki Jago mesterkedése következtében sodródik a bűn felé, válik gyilkossá. Shakespeare tükröt tart elénk, amelyben megmutatja, milyen gyengévé, bűnössé

válhatnak az emberek, akiket előzőleg erősnek, erkölcsösnek hittek társaik. S ezzel még nem elégszik meg a nagy író, tovább megy, meg akar tanítani arra, hogy miként lehetne) helyesen cselekedni, emberibb módon élni, okosan, szépen szeretni. Tragédiájában mindenki áldozat, a rászédett Cassio hadnagy éppúgy, mint a velencei arisztokrácia családi köreiből mássága miatt nemkívánatos Othello. A bonyolult, árnyalt szerepek lépcsőzetesen, jelenetről jelenetre bontakoznak ki előttünk; nyugvópont nincs, a feszültség egyre csak fokozódik, a végzet elkerülhetetlen. Nagyon drámai figura Emília, Jago felesége, aki akarata, hite ellenére válik bűntársává, majd elsőként dőbben rá a fájdalmas igazságra, súlyos kereszt. Desdemona, a rajongó fiatal feleség az őszinte, tiszta szenvedély megtestesítője, ellenpont. A férfiak alaposan kidolgozott jelleméhez képest viszonylag halványabb szereplők a nők, az ő sorsukat a szerző inkább csak felvillantja; bár az Othellóban is, mint Shakespeare minden művében, még a kis szerepek is nagyon fontosak, mert a kort, a társadalmi háttérrel jellemzik.

Kiss Csaba rendezése, a Gyulai Várszínház és az Új Színház bemutatója a szerzői szándékhoz hűen, az egykori Globe Színház hangulatát idézve, a várfalakat legfontosabb díszletként használva tárta elénk a velencei mór tragédiáját. Gáspár Sándor közvetlen, érzékeny, sérülékeny embert alakított, akiben alig volt valami „katonás”. Szerencsés megközelítés, hogy nem a féltékenységtől lett dűvadat, örültet testesítette meg, hanem a szerelemtől megvakult, kiszolgáltatott, roppant esendő embert. Mesterségbeli tudását, egyéniségét mindenekelőtt Bubik István villogtathatta Jago szerepében, minden jelenetében más és más szerepet játszott: eszes, de a bosszúvágy gonoszságra sarkallja, gátlástalan cselszövő, meggyőző és beszervez mindenkit, mivel Othello Cassiót és nem őt nevezte ki hadnagyának, gyűlölködő, sértett katona, beteges hazudozó, miközben nagyon féltékeny feleségére, végül mégis képes megölni. Bubik nagy játékos, remek bohóc, olykor Hamlet és főleg félelmetes hipnotizőr volt. Kár, hogy Botos Éva Desdemónája és Györgyi Anna Emíliája eléggé elhalványult a Gáspár-Bubik kettős mellett - két igazi sorstragédia, sokkal súlyosabb szenvedélyeket hozhattak volna be a képbe.

Csanádi Judit díszlete, Zeke Edit jelmezei a 16. századi Globe Színház és Velence hangulatát idézték, a színpadképben persze a vár játszotta a főszerepet. Márta István modern zenéje hatásosan húzta alá a történeten túlmutató tragikumot.

Shakespeare örök! Nélküle nincs színház, költői zsenialitása négy évszázadon át formálta, alakította a drámaírókat és az előadásokat világszerte, és formálja, alakítja napjainkban, de még a jövőben is, amíg csak áll Thália temploma. Honnan ez a hatalom? Shakespeare nagyságát Goethe abban látta, hogy minden drámája ama titokzatos pont körül forog, ahol összecsap a nagy egész, vagyis a társadalmi fejlődés szükségszerű menete az egyén akaratával. Másképpen szólva, mindenütt a hamleti kérdés köszön vissza valamilyen módon: „az elszántság természetes színét / A gondolat halványra betegíti”. A gondolat és tett közötti feszültség az Othellóban úgy érvényesül, hogy a gyarló, a bűnös hamar lép, míg a jó először töpreng, majd téved és veszít, végül a felismerés már nem segít. A legkiválóbbak is elbukhatnak tehát, ha engednek a gonosz csábításának és elveszítik józan ítélőképességüket. Öröndetes, hogy a Shakespeare-sorozat és vele a siker folytatódott: az Othello 1999-es bemutatója mindenképp a szép színházi előadások, az emlékezetes gyulai esték krónikáját gazdagítja.

Újabb kori törekvés, egészen más irányzat, de remélhetőleg szintén hagyománnyá teljesedik a Várszínházban: Brecht Baaljának tavalyi sikeres premierje után Peter Weiss Marat/Sade darabja képviselte a modern színjátszást, a sokkoló színházat az idekelt palettán. Peter Weiss bár 1939-ben kénytelen volt elhagyni hazáját, és haláláig (1982) Svédországban élt, mindvégig németnek vallotta magát, s többször nyilatkozott arról, hogy számára az írás a politikai, etikai tisztánlátás eszköze. „Azért írok, hogy megtudjam, hol állok.” A szokatlanul hosszú, régies cím - Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmeegógyintézet színjátszói előadják, de Sade úr betanításában - sok mindent elárul erről a furcsa darabról. Kiderül, hogy a történet 1808-ban, tehát tizenöt évvel Marat meggyilkolása után játszódik, a forradalmat követő császárság, Napóleon uralma idején. A szerző azonban nem a nagy forradalmár életét mutatja be, hanem azt, hogy miként adnak elő egy róla szóló -színdarabot az elmeegógyintézet ápolójai, ráadásul de Sade márki betanításában. Weiss darabját 1964-ben írta, akkor mutatták be, ez az évszám jelzi a szerző

személyes tapasztalatát, az akkori korszakot - ami eddig máris három idősík. Ehhez társul most (ahogyan a tovább bővített cím is jelzi) a Gyulai Éjszakai Színtársulat tagjainak előadása, Szász János rendező és csapatának tudásával, egyéniségével fűszerezve. Minél több idősík, annál erőteljesebb elidegenítés; Weiss ugyanis a történelmi modellel eltávolít, elidegenít bennünket a korabeli eseményektől, hogy azok fölé emeljen, párhuzamokat, összefüggéseket jobban láttasson, közelebb hozzon. Talán leghíresebb művében a forradalom válságáról beszél, a küzdelem értelmét taglalja, a kiábrándító társadalmi fordulatot bírálja, a színház a színházban, játék a játékban módszerével. Brecht óta az epikus színház elidegenítése tehát azt a célt szolgálja, hogy a nézőt elgondolkodtassa, rádöbbenjen dolgokra. Weiss ráadásul kíméletlen, meghökken és felzaklat, hátborzongató és sokkoló.

Az előadás középpontjában Marat és de Sade, a rousseau-i és marxi elveket valló plebejus forradalmár és a kiégett, cinikus, már önmagában sem bízó individualista elméleti vitája áll. (Kettőjük viadala egyébként a szerző találmánya, mert a valóságban sosem találkoztak.) A kérdés az, hogy szükséges-e a forradalmi változás vagy szabad-e egoizmusba sülyedni; részt kell-e vállalni az elavult társadalmi rendszer felszámolásában, vagy elég saját jólétben elvegetálni? Önzés csap össze önfeláldozással. Marat a nép barátja, az erény képviselője, aki az emberi jogokért és a szebb jövőért küzd; de Sade a bűn, a kárhozat, a dekadencia megtestesítője, aki azt hirdeti, hogy mindent szabad, ami élvezet, még bűnözni is.

Őrült nagy vállalkozás rendező és színészek számára Peter Weiss Marat/ Sade darabjának színrevitele, és nem kis erőfeszítést követel a nézőtől sem az előadás befogadása. A nagyon bonyolult, soksíkú és többértelmű darabot Szász Jánosnak és színészeinek sikerült igazi színházzá komponálni. A premieren Andorai Péter visszafogott, mégis méltóságteljes alakítást nyújtott Marat szerepében, bár a lánglelkű népvezérből keveset, a beteg, lemondó emberből többet mutatott. De Sade márkit Gászó György játszotta, hatásosan domborítva mindazt, amit nem annyira Weisstől, hanem inkább a feljegyzésekből tudunk a szexuális orgiáiról hírhedt, börtönviselt, kortársai által is megvetett, undorító fráterről, aki kéjelegve rendezi produkcióját a bolondokházában. Az ápoltak mozgalmas nép-, illetve kórusjelenetei kiválóan sikerültek, akárcsak a dalbetétek, nagyszerű Horváth Csaba koreográfiája. Bognár Gyöngyvér (Simonne, Marat élettársa) az állatiast, az ösztönös ragaszkodást ügyes mozgással illusztrálta. Szabó Márta a gyilkossá idomított Charlotte Corday bonyolult szerepében lehetett volna markánsabb jelenség. Szabó Győző (a girondista Duperet) és Derzsi János (Roux) viszont hatásosan használta ki szerepe adta lehetőségeit.

De vajon miért kényszerít bennünket szép nyári estén egy megszállott író és rendező a bolondokházába, azaz szerelősarnokba, rácsok mögé, örültek közé, ostromol, bombáz filozófiai eszme-futtatással, ijesztget szánalmas lelkekkel, szembesít borzalommal, szenvedéssel? Tényleg, miért? Történelmi ismeretekért ritkán járunk színházba, ott inkább szórakozásra, a hétköznapiakból való kiemelkedésre, együttérzést kiváltó játékokra, megtisztulást nyújtó előadásra vágyunk. Ez az, amit Peter Weisstől és Szász Jánostól biztos nem kapunk! Akkor? Ez a színház megdöbben, felzaklat, sokkol és provokál, gondolkodásra és állásfoglalásra készítet olyan témákban, mint egyéni boldogulás és társadalmi aktivitás, értelmiség és nép, vezéregyéniség és tömeg kapcsolata, politika és erkölcs, s nem utolsósorban az áldozatvállalás értelme.

A régi szép időket, a Gyulai Várszínház fénykorát összehasonlítva a legutóbbi évadok műsoraival, szembetűnő, hogy újabban színesebb a kínálat, több a program, a rendezvény. Az idei nyáron tizenkét színházi előadást láthatott a közönség, mindegyiket egy-négy alkalommal. Bár több volt az előadás, a korábbi hagyománnyal ellentétben mindössze két saját bemutató született '99 nyarán. Nézőpont kérdése, hogy a tizenkettőből kettő jó vagy rossz arány, ami igazán fontos, az egyrészt a közönség minél sokrétűbb, igényes, színvonalas kiszolgálása, másrészt a nyári bemutatók kőszínházi utóélete. A tudással, tehetséggel megalkotott közös mű biztosan érdemes arra, hogy ne csak négy estén, hanem szeptembertől még sokszor kerüljön színre. Ugyanígy megfontolásból persze jogos az érv, hogy jöjjenek Gyulára vendégségbe meghívott társulatok sikeres előadásokkal, ezzel is gazdagítva a kínálatot. A Gyulai Várszínház jellegét, arculatát azonban harminchat évadon át a saját, az itt létrehozott bemutatók adták, és valószínűleg ezek határozhatják meg elsősorban a jövőben is.

E számunk szerzői

Banner Zoltán (Békéscsaba)
Becsy András (Szeged)
Bertha Zoltán (Debrecen)
Bogár Zoltán (Debrecen)
Bordás Sándor (Szeged)
Erdész Ádám (Gyula)
Gángoly Attila (Budapest)
Hermann Róbert (Budapest)
Hizsnyai Zoltán (Pozsony)
Kántor Lajos (Kolozsvár)
Kántor Zsolt (Szarvas)
Király Levente (Budapest)
Koppány Zsolt (Budapest)
Kukorelly Endre (Budapest)
Márkus Béla (Debrecen)
Nagy Zoltán Mihály (Csonkapapi)
Németh Zoltán (Ipolybalog)
Niedzielsky Katalin (Békéscsaba)
Polgár Julianna (Budapest)
Pomogáts Béla (Budapest)
Rott József (Vésztő)
Sass Ervin (Békéscsaba)
Suhajda Zoltán (Békéscsaba)
Szentmártoni János (Budapest)
Szepesi Attila (Budapest)